

Concept oplegger wolvenplan AACVP 6-7 september / BACVP 4-5 oktober

Datum : 07-08-2018

Inlichtingen bij :

Telefoon :

Aantal bijlagen : 3

Onderwerp : Interprovinciaal wolvenplan

Algemeen:

Vervolgstappen? hoe verder met:

- beslispunten 3, 9 en 10
- samenloop met MARF
- eventuele subsidie-regelin
- benodigde kennis tbv communicatie. Communicatie met LTO/overige Stakeholders

Wat nog mist in oplegger: afspraak tav centrale woordvoeringslijn. Dit is al wel opgestart maar desondanks toch ook expliciet laten bevestigen door BAC (mede met oog op provinciale verkiezingen, Statenvragen ed)

Bij communicatie onderscheid maken tussen (achtereenvolgens):

- korte termijn: Omgaan met persvragen
- middellange termijn: Informeren partners / stakeholders
- lange termijn: Informeren publiek (oa in geval vaststelling territoriale wolf)

Voorstel

Clusteren beslispunten (en onderscheiden/meer expliciet maken wat we aan AAC en aan BAC adviseren/vragen te beslissen en in welke volgorde)

NB: in onderstaande heb ik de beslispunten geclusterd en veranderd van volgorde maar inhoudelijk niet aangepast. Daar is in een aantal gevallen wel aanleiding toe. De opmerkingen rechts zijn eerste aanzetten daartoe, maar naar verwachting zal er ook uit de werkgroep nog de nodige input komen.

Voor BAC

1. Het 'Interprovinciaal wolvenplan' vast te stellen als opvolger van het 'Operationeel draaiboek wolf fase – 1' en daarmee automatisch laatstgenoemd draaiboek in te trekken als gezamenlijk beleidsdocument.
2. Te adviseren dat de diverse provinciale beleidsregels tegemoetkoming faunaschade
 - a) bij herziening voor de wolf worden aangepast in die zin dat terugbetaling van leges (behandelbedrag) wordt gewijzigd in het terugstorten van leges in gevallen waarbij door of namens BIJ12 een wolf niet op voorhand wordt uitgesloten.
 - b) Daarnaast deze beleidsregels aan te passen om een tijdige melding en afhandeling van wolvenschade te borgen.
 - c) En ten slotte in de beleidsregels te verwijzen naar door GS in voorkomende gevallen te publiceren begrenzings van 'wolvengebied' en schadepreventieplan waarin andere voorwaarden gelden voor een tegemoetkoming bij schade.

Met opmerkingen | 1 urgent en aangekondigd in media

Met opmerkingen | 2 Belangrijkste principiële keuze, en urgent

Checken bij BIJ12 hoe aanpassing beleidsregels zich verhouden (in tijd) tot lopende exercitie aanpassing beleidsregels / procedure afhandeling schade in het algemeen?

Met opmerkingen | Uit het wolvendraaiboek volgen een aantal wijzigingen voor de verordeningen (leges) en beleidsregels tegemoetkoming faunaschade. In dezelfde AACVP wordt het agendapunt herijking beleidsregels behandeld. Voorstel laatste werkgroep natuurwetgeving: op basis van uitkomsten komende AACVP en BACVP een set nieuwe modelbeleidsregels op te stellen met uiteindelijke behandeling in de BACVP van december 2018. Dit zou kunnen betekenen dat dit agendapunt hier geschrapt kan worden en meegenomen kan worden bij de nieuwe modelbeleidsregels. Ps. De formulering van deze beleidsregels is niet helemaal juist volgens onze juristen.

3. Te adviseren dat in alle provincies aan Provinciale Staten het advies wordt voorgelegd om subsidies beschikbaar te stellen voor het nemen van preventieve maatregelen conform een regionaal schadepreventieplan. Daarbij uit te gaan van een 60% bijdrage in materiaa kosten voor uitsluitend bedrijfsmatige dierhouders onder de-minimis voorwaarden.
4. Te adviseren tot uitbreiding van de taken van BIJ12 met de vorming van een wolvenbureau dat zorg draagt voor het (doen) uitvoeren van door de provincies gemandateerde wettelijke taken met betrekking tot de wolf. Hiertoe een verzoek te doen aan de AAC Middelen om per 2020 een dergelijk wolvenbureau in de begroting van BIJ12 te willen opnemen en aan de directeur IPO te verzoeken hiertoe ook een formatieplan op te stellen. Dit wolvenbureau dient als een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades en draagt daarnaast zorg voor een stuk communicatie en publieksvoorlichting.

Met opmerkingen | 3 nauw verwant aan 2

Voor AAC operationeel/financieel

5. De AACVP verzoeken opdracht te geven aan BIJ12 om het Interprovinciaal wolvenplan te publiceren op de website van BIJ12 en om op deze website de bij het plan behorende protocollen actueel te houden.
6. Te adviseren om voor communicatie en landelijke publieksvoorlichting over de wolf op de begroting van BIJ12 in de periode 2019-2023 jaarlijks een budget van € 150.000,- te reserveren. Hiertoe een verzoek te doen aan de AAC Middelen en te koppelen aan de taken van een wolvenbureau.
7. Te adviseren dat de diverse provincies 'nulmetingen' laten uitvoeren naar schades bij schapehouders door honden, vossen of andere oorzaken.
8. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om als appendix bij het Interprovinciaal wolvenplan gezamenlijk beleid voor de Goudjakhals te formuleren.

Met opmerkingen | 4 BAC adviseren om AAC opdracht te laten geven aan portefeuillehouder natuurwetgeving om meerdere scenario's van mogelijkheden uit te werken. Nu wordt te snel geconcludeerd dat alles onderbrengen bij BIJ12 beste optie is, zonder dat andere mogelijkheden in beeld gebracht zijn. Advv voor- en nadelen en kosten op later moment advies uitbrengen aan BAC

Met opmerkingen | Taken behorende bij een wolvenbureau zijn in te delen in drie categorieën:

- werkzaamheden die vallen binnen de opdracht van BIJ12 unit Faunafonds (o.a. afhandelen tegemoetkomingsaanvragen faunaschade, taxeren, voorlichting grondgebruikers, onderzoek)
- werkzaamheden die via BIJ12 bij Wolven in Nederland zijn ondergebracht (o.a. meldpunt, dataregistratie, validatie meldingen, communicatie)
- nieuwe werkzaamheden (o.a. publieksvoorlichting, monitoring)

De komst van de wolf zorgt voor een verzwaren van bepaalde taken die reeds bij BIJ12 zijn ondergebracht. Daarnaast is het advies een wolvenbureau op te richten. Voorstel zou kunnen zijn een verkenning uit te voeren naar welke taken behorende bij een wolvenbureau bij BIJ12 ondergebracht zouden kunnen worden en welke randvoorwaarden daarvoor nodig zijn om deze taken goed uit te kunnen voeren. De uitkomsten van de verkenning aan de BACVP van voor te leggen.

Met opmerkingen | 5 operationeel

Met opmerkingen | 6 hangt af van keuze die tzt uit beslispunt 4 volgt: afhankelijk van waar wolvenbureau geplaatst wordt en met welke taak

Met opmerkingen | Als inderdaad de wens is een bijdrage te leveren aan de wolfenfilm dan hiervoor een apart beslispunt op te nemen. Aan eventuele structurele publieksvoorlichting aandacht besteden in de verkenning. Punt 4.

Met opmerkingen | 7 Waar hebben we dit voor nodig en wat gaan we ermee doen?

Met opmerkingen | Dit zou mogelijk toegevoegd kunnen worden aan de onderzoeksagenda van BIJ12-Faunafonds. De AACVP stelt deze agenda vast. BIJ12 voert deze uit.

Met opmerkingen | 8 waarom hebben we dit nodig?

Met opmerkingen | 11 Duidelijk maken waar we dit voor nodig hebben Niet urgent

Voor AAC mandaat voor werkgroep om in overleg te treden met LNV => niet urgent

9. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdragen om met het Rijk nader af te bakenen wie vanuit welke rol en bevoegdheid of mandatering met buitenlandse partners in overleg zal treden over de wolf.
10. Vanwege het ontbreken van een door het Rijk erkende opvanglocatie die toegerust is op het houden van grote wilde roofdieren zoals de wolf, de IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om hiertoe een alternatief te zoeken of te laten ontwikkelen.
11. Het Rijk verzoeken om de Goudjakhals te plaatsen op de lijst van beschermde inheemse dieren (Wet natuurbescherming, artikel 3.10, bijlage A).

Toelichting

Wat vooraf ging

Op 24 maart 2016 heeft u ingestemd met een vijftal voorstellen:

1. Het 'Operationeel draaiboek wolf – fase 1' (periode van zwerfende wolven) vaststellen en de werkgroep Natuurwetgeving opdragen om het draaiboek actueel te houden. Het 'Operationeel draaiboek wolf – fase 1' zal op de website van IPO en BIJ12 gepubliceerd worden. Voorafgaand zal in samenspraak met provincies en Faunafonds een persbericht worden opgesteld.
2. De IPO-werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven voor het opstellen van een operationeel draaiboek voor de periode (fase 2) na vestiging.
3. Het rijk verzoeken om deelname aan en ondersteuning van het 'Large Carnivore Initiative Europe' en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' onder het Verdrag van Bern voort te zetten en hierover het IPO te informeren.

4. Het rijk verzoeken om opvanglocaties voor wolvenopvang aan te wijzen en het IPO hierover te informeren.
5. Het bestuur van het Faunafonds verzoeken om de beleidsregels Faunafonds aan te passen voor wat betreft schade door de wolf (concreet: regeling openstellen voor hobbydierhouders en vergoeding dierenartskosten) én hen verzoeken om op basis van de beleidsregels Faunafonds bij wolvenschade het behandelbedrag terug te betalen en geen eigen risico te hanteren.

Met opmerkingen | Reduceren tot hoofdlijn, details naar bijlage

Afhandeling besluiten

- Het draaiboek wolf is op 4 juli 2016 op de website van BIJ12 geplaatst en daar te downloaden. Vanuit IPO en verschillende provincies worden websitebezoekers ook doorgeleid naar deze BIJ12 pagina. Publicatie is vergezeld gegaan van een persbericht vanuit BIJ12.
- De IPO-werkgroep Natuurwetgeving heeft uit haar midden enkele provincies verzocht om de uitwerking van uw besluit ter hand te nemen. Medewerkers van deze provincies aangevuld met een adviseur van BIJ12, korthedshalve aangeduid als Lupus werkgroep, hebben dit verder opgepakt.
- De deelname aan en ondersteuning door het Rijk van het LCIE en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' is ambtelijk nagevraagd waarbij werd aangegeven dat het Rijk hier geen inspanning aan verrichtte. Er is geen formeel verzoek meer uitgegaan.
- De zoektocht naar geschikte opvanglocaties voor de wolf heeft geen door het Rijk erkende instellingen opgeleverd die zijn toegerust op het kunnen houden van grote wilde roofdieren zoals de wolf. Er is geen formeel verzoek uitgegaan om een dergelijke opvang aan te wijzen.
- Uw besluit nr. 5 is geëffectueerd met plaatsing van de nieuwe beleidsregels in de Staatscourant van 11 juli 2016 (nr. 35725).

Met opmerkingen | Reduceren tot hoofdlijn, details naar bijlage

Vervolg proces

Uw besluit om het draaiboek wolf verder uit te breiden met de periode na vestiging was niet gekoppeld aan een einddatum of planning. De Lupus-werkgroep hanteerde als informele planning ambtelijke afronding tegen eind 2018.

Op 17 mei 2018 heeft u in de BAC VP stilgestaan bij de actuele ontwikkelingen rondom de wolf en de rol die schapenhouders hierbij spelen. De bestuurlijke wens is geuit om het nieuwe draaiboek versneld af te ronden. In de AAC VP van 31 mei is afgesproken om het draaiboek in de BAC VP van 4 en 5 oktober 2018 vast te stellen.

De Lupus werkgroep heeft op basis van de ervaringen met wolven in 2016-2018 en tal van gesprekken met diverse stakeholders het operationeel draaiboek wolf – fase 1 geëvalueerd en uitgebreid met een visie op territoriale wolven in ons land. Op 4 juli 2018 is een landelijke bijeenkomst georganiseerd waarbij een breed spectrum van stakeholders was uitgenodigd. In bijlage 2 treft u de deelnemerslijst.

Met opmerkingen | Reduceren tot hoofdlijn, details naar bijlage

Uit de evaluatie en doorkijk naar de toekomst zijn acht aspecten naar boven gekomen:

- a) Zwervende jonge wolven kunnen, en zullen, in toenemende mate in een groot deel van ons land opduiken. Wanneer en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te voorspellen. De kans op permanente vestiging is realistisch.
- b) Stakeholders verwachten relatief weinig invloed van de wolf op populaties van wilde prooidieren als ree, wild zwijn en edelhert. De impact op onbeschermd gehouden landbouwhuisdieren (m.n. schapen) zal aanzienlijk groter zijn.

- c) Er blijkt een toenemende behoefte aan een onafhankelijk wolvenbureau als een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades. En tevens een centraal punt voor communicatie en monitoring.
- d) Het communicatieplan in het vigerende draaiboek voldoet niet goed. Het bleek enerzijds te technisch en te gedetailleerd en aan de andere kant onvoldoende duidelijk wie wanneer aanzet is om initiatief te nemen voor communicatie over wolven.
- e) De afhandeling van schademeldingen riep vragen op, met name over de snelheid waarmee uitsluitel gegeven kon worden over de vraag of er wel/geen wolf was betrokken.
- f) Er wordt door tal van stakeholders een beroep gedaan op de provincies om preventieve maatregelen waarmee vee kan worden beschermd ook financieel te ondersteunen.
- g) Schaphouders zijn overwegend van mening dat de huidige tegemoetkoming bij schade onvoldoende compensatie biedt voor vervolgschades.
- h) Een deel van de stakeholders pleit voor het (op termijn) actief beheren/begrenzen van de wolvenpopulatie. Een ander deel van de stakeholders is hier faliekant tegen. Op dit aspect bestaat geen maatschappelijke consensus.

Met opmerkingen | Samenvatten hoofdpunten, verder bijlage van maken

Uitwerking evaluatie

- a) Op Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland na hebben alle provincies recent met wolven te maken gehad. Overal, ook in de Randstad, kunnen in de komende jaren zwervende wolven verschijnen. In elk nieuw landschap zullen zich specifieke zaken voordoen die niet op voorhand in een wolvenplan beschreven kunnen worden. Het is van belang om in de communicatie geen gebieden op voorhand uit te sluiten ('de wolf komt hier niet') en duidelijk te maken dat we blijven leren en – eerlijk is eerlijk – soms door de natuur worden verrast.
- b) Voor wilde hoefdieren is door stakeholders aanbevolen om leefgebieden te optimaliseren door het vergroten van eenheden rustgebied (verminderen van dichtheid aan wegen en paden). Aantrekkelijke leefgebieden voor wilde prooidieren kunnen mogelijk indirect bijdragen tot minder potentiële predatiedruk op landbouwhuisdieren. Het is aan de terreinbeheerders om te besluiten of en waar grotere rustgebieden voor de hoefdieren gewenst zijn. Geen zaak om in het wolvenplan te regelen.
- c) De BACVP wordt geadviseerd om een wolvenbureau op te laten richten, zie besluit 3.
- d) Het communicatieplan is herschreven en in gewijzigde vorm in het wolvenplan opgenomen. De nieuwe versie is naar verwachting effectief beter toepasbaar geworden.
- e) Het nieuwe wolvenplan maakt duidelijker hoe schadebeoordeling in de praktijk verloopt. Het beschreven systeem voorziet in een zo snel als redelijkerwijs mogelijke afhandeling waarbij ook rekening wordt gehouden met de kosten/baten verhouding van de schadebeoordeling.
- f) De BACVP wordt geadviseerd om in navolging van andere Europese landenⁱ bedrijfsmatige schaphouders binnen het territorium van een wolf of wolven financieel te ondersteunen bij het nemen van preventieve maatregelen. Een gebiedsgericht schadepreventieplan dient hiervoor als uitgangspunt. In het wolvenplan zelf staat dit nader uitgewerkt. Ambtelijk voorzien we breed verzet vanuit de stakeholders (zowel vanuit de natuur- als landbouwhoek) tegen het wolvenplan als de financiële verantwoordelijkheid voor het nemen van preventieve maatregelen volledig bij de dierhouders wordt gelegd. In bijlage 3 zijn alle opties en argumenten op een rij gezet.
- g) Financieel tegemoetkomen aan vervolgschades is juridisch problematisch omdat dit in strijd is met de Wet natuurbescherming. Dit was ook al zo onder de flora- en faunawet, dus geen nieuw beleid.ⁱⁱ In de huidige praktijk wordt er al naar gestreefd om redelijkerwijs tot directe schade te rekenen situaties als zodanig te compenseren.ⁱⁱⁱ
- h) De provincies zijn gehouden de wet uit te voeren en hebben zich hierin in het natuurpact ook aan verbonden. De wolf is in Nederland en Europees streng beschermd. Alleen op lange termijn kan er op basis van internationale afspraken eventueel sprake zijn van het beheren van de wolvenpopulatie. Om internationaal de vinger aan de pols te kunnen houden en te participeren is besluit 6 voorgesteld.

Met opmerkingen | Samenvatten hoofdpunten, verder naar bijlage

Wat komt er op ons af?

2018 is –vanuit bestuurlijk oogpunt– in Nederland het eerste ‘serieuze’ wolvenjaar. Ondanks dat het om maar een betrekkelijk klein aantal dieren gaat en de landbouwschade in geld uitgedrukt marginaal is, vergeleken met bijvoorbeeld de ganzen. Elke wolf haalt vette koppen in de krant en dat zal zo blijven.

Het is goed om ons te realiseren dat dit nog maar een begin is van wat komen gaat. Een exponentieel groei van rondzwervende wolven, van schademeldingen en van media-aandacht valt te verwachten. Ook in provincies die daar zelf misschien nog niet zo op rekenen. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en zullen zich niet beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden. De emoties die daarbij spelen stijgen ver uit boven de objectieve schade of risico's

Met opmerkingen | Naar voren halen

Waar zit de grootste discussie en de grootste risico's?

De grootste discussie gaat over het vergoeden van wolvenschade bij een vastgesteld territorium en in samenhang daarmee het financieel ondersteunen van preventieve maatregelen. Als de provincies niet in staat zijn om op deze onderdelen een gezamenlijke lijn af te spreken die ook door de stakeholders (min of meer) wordt gedragen zal de wolf in heel Nederland snel een hoofdpijndossier worden.

De werkgroep Lupus adviseert de lijn als voorgesteld in het concept wolvenplan en samengevat in bijlage 3.

Strikt juridisch genomen zijn dierhouders zelf verplicht om preventieve maatregelen te nemen en te bekostigen^{iv}. De provincies kunnen voor deze lijn kiezen maar er zijn op gewezen dat dit zal leiden tot onbegrip en zwaar maatschappelijk verzet vanuit nagenoeg alle stakeholders. Bovendien zal dit door achterblijvende preventie leiden tot een ‘kat op het spek binden’ situatie waarbij bestuurders met grote regelmaat via de media geconfronteerd en aangesproken gaan worden op door wolven aangevallen vee.

In navolging van de opvattingen die onder de stakeholders leven adviseert de werkgroep Lupus om te investeren in preventieve maatregelen voor de beroepssector om ‘Franse toestanden’^v te voorkomen. Dit komt erop neer dat als een territorium wordt vastgesteld een gebiedsproces wordt gestart waarin de betrokken stakeholders (landbouw, terreinbeheerders) samen met de betreffende provincie(s) een gebiedsgericht schadepreventieplan opstellen waarin risicolocaties en –bedrijven in beeld worden gebracht. Er wordt vervolgens in een maatwerk aanpak per locatie en bedrijf aangegeven welke preventieve maatregelen daar redelijkerwijs nodig en/of mogelijk zijn. Dit kan variëren van omrastering of kuddewaakhonden tot nauwelijks maatregelen mogelijk. De preventiekit van BIJ12 dient daarbij als toolbox waaruit kan worden geput. Aangezien de groep belanghebbende stakeholders beperkt is tot bedrijfsmatige dierhouders dan wel terreinbeheerders die bijvoorbeeld schapen inzetten als beheermaatregel ligt het voor de hand om in de organisatie van een gebiedsproces aan te haken op bestaande structuren zoals bijvoorbeeld Agrarische natuurverenigingen. Een schadepreventieplan behoort niet tot de wettelijke taak^{vi} van een Faunabeheereenheid, er is immers geen sprake van beheren van de wolvenpopulatie. Van de stakeholders mag worden verlangd dat ze zich conformeren aan uitvoering van het gebiedspreventieplan en bereid zijn om vanuit hun wettelijke verantwoordelijkheid ook zelf in preventie te investeren. De provincies bieden een financiële bijdrage in het opstellen van zo'n plan en in de aanschaf van preventieve middelen. Op dit onderdeel zullen de provincies tegen elkaar uitgespeeld gaan worden als er geen gezamenlijke richting wordt gekozen. De werkgroep Lupus adviseert om te kiezen voor een 60% (provincie) – 40% (dierhouder) verdeelsleutel,

analoog aan de recente uitspraak van de Raad van State in de fruitschadezaak. Stakeholders (zowel vanuit landbouw als natuur) vinden een 80-20% verdeling redelijk en in het buitenland wordt preventie soms tot 100% vergoed door de overheid^{viii}.

Met opmerkingen | Belangrijkste besispunt, kan wel beknopter

Subsidiëren van preventie is nog geen algemeen beleid bij faunaschades. De vraag of hiermee niet een precedent wordt geschapen richting andere diersoorten is daarom logisch. In het geval van de wolf kan worden verwezen naar de zwaar beschermde status in de Habitatrichtlijn (bijlage IV). Het ontbreken van een reëel alternatief om schade te voorkomen (verstoren/bejagen is immers niet toegestaan) voorkomt dat een precedent ontstaat richting bijvoorbeeld ganzen of wilde zwijnen. Voor de bever (ook opgenomen in bijlage IV Habitatrichtlijn) geldt dat de kosten van preventie om schade aan gewassen te voorkomen in de meeste gevallen relatief beperkt zijn en ingrijpen in een aantal gevallen ook gemakkelijker is omdat de soort in delen van het land al in een gunstige staat van instandhouding verkeert. Daarmee wordt ook een precedent voorkomen.

Met opmerkingen | Beter/nader juridisch uitwerken/onderbouwen. de nuances die er zijn beter in beeld brengen. Moet leiden tot een gedragen conclusie.

De kosten van preventie kunnen in sommige gevallen flink oplopen^{viii}. Provincies kunnen hierin sturen door jaarlijks een subsidieplafond vast te stellen en de bijdrage te koppelen aan de de-minimis voorwaarden (max. € 15.000,- per bedrijf in 3 jaar). Bovendien adviseert de werkgroep Lupus om hobbydierhouders uit te sluiten van een bijdrage. Deze groep is voor het inkomen niet afhankelijk van hun dieren en een hobby mag wat kosten. Voor de langere termijn adviseert de werkgroep Lupus om te onderzoeken of preventie ook (deels) kan worden gefinancierd uit het GLB of uit het ANLB.

Met opmerkingen | Lijkt IPO verre van reëel

Aangezien bijdragen in preventie niet voortvloeien uit de wettelijke taak van het verstrekken van tegemoetkomingen bij schade zijn het in de verschillende provincies Provinciale Staten die hierover moeten besluiten.

Uitwerking voorstellen

Besluit 1: De ervaring van de afgelopen jaren leert dat een gezamenlijk wolvenplan of draaiboek een goed instrument is om bij een diersoort als de wolf, die binnen enkele dagen door meerdere provincies kan zwerven, eenduidig beleid te voeren. De ervaring leert ook dat we keer op keer nieuwe dingen leren en situaties treffen die niet zijn voorzien. Vanuit de wettelijke taken, verantwoordelijkheid voor bescherming van de wolf en zorg voor schadegevallen, is het tevens mogelijk gebleken om ook in nieuwe situaties goede oplossingen te bedenken. Het voorliggende wolvenplan zal als daar aanleiding toe bestaat worden herijkt en aangepast.

Ten opzichte van het vorige draaiboek zijn de voornaamste aanpassingen gelegen in het communicatieplan (sterk vereenvoudigd, met de optie tot uitwerkingen buiten dit draaiboek) en de oprichting van een wolvenbureau bij BIJ12 (daarmee ontkoppeling van een aantal uitvoeringstaken die waren belegd bij Wolven in Nederland en Zoogdierverseniging). Ook is een groot aantal uitvoeringsprotocollen uit het wolvenplan gehaald. Deze zullen nu separaat worden geactualiseerd.

Besluit 2: Om de leesbaarheid van het wolvenplan te vergroten en om praktische aanpassingen aan de onderliggende protocollen snel te kunnen doorvoeren zijn deze niet meer als bijlagen in het plan zelf opgenomen. In het plan volstaat een opsomming van de aanwezige protocollen (bijlage 1 in het wolvenplan). Met het voorgestelde besluit wordt de verantwoordelijkheid voor het actualiseren en publiceren van deze protocollen helder belegd. Publicatie op de website van BIJ12 zorgt ervoor dat iedere gebruiker of geïnteresseerde op elk moment toegang heeft tot de meest recente versies.

Besluit 3: De provincies en alle stakeholders voorzien in de nabije toekomst een verdere toename van rondzwervende wolven, met bijbehorende kans op faunaschades en een toenemende kans op territoriale vestigingen van wolven. Deze twee zaken maken het oprichten van een 'wolvenbureau'

waarvoor al eerder de contouren zijn geschetst nu gewenst. In de voorgaande jaren zijn verschillende taken van een dergelijk wolvenbureau, zoals een wolvenmeldpunt, enige monitoring en een structuur voor het beoordelen en afhandelen van schademeldingen belegd bij bestaande organisaties, zoals Wolven in Nederland, de Zoogdiervereniging en BIJ12. Het wordt door de provincies gewenst geacht om in de toekomst dit vanuit de overheid sterker te organiseren en verder te professionaliseren. Daarbij wordt gekozen voor het versterken van de bestaande uitvoeringsorganisatie BIJ12. Omdat in BIJ12 nu al meerdere wolf-gerelateerde zaken samen komen en een professionele en onafhankelijke taakinvulling belangrijks is, kan hier op de meest efficiënte wijze invulling worden gegeven aan een wolvenbureau. Een belangrijke overweging is dat een wolvenbureau door de betrokken stakeholders als onpartijdig en onafhankelijk wordt beschouwd. Gebleken is dat een deel van de stakeholders organisaties als Wolven in Nederland en de Zoogdiervereniging niet vertrouwd. Voor de uitvoering van overheidsbeleid mag er geen vertrouwens discussie zijn. Enkele formele taken die begin 2018 nog in opdracht bij externe partners zijn belegd zullen dan per 2020 overgaan naar het wolvenbureau van BIJ12, bijvoorbeeld een 24 uur per etmaal bereikbaar wolvenmeldpunt. De taakafbakening van een wolvenbureau bij BIJ12 is opgenomen in bijlage 3 van het wolvenplan. In de financiële paragraaf wordt inzicht gegeven in de te verwachten kosten.

Besluit 4: Iedere provincie heeft in haar eigen natuurbeleid het belang geduid van het betrekken van de samenleving bij de natuur. De formuleringen verschillen, maar in de kern wordt het belang van kennisoverdracht breed onderschreven. Met name voor soorten waarmee de samenleving nog geen ervaring heeft opgedaan is het belangrijk om van meet af aan te investeren in het vergroten van kennis. Daarmee kunnen ook potentiële conflicten worden voorkomen of beperkt. De provincies kunnen via het wolvenbureau algemene en specifieke publieksvoorlichting bevorderen. Specifieke voorlichting, zoals adviezen over preventie om vee te beschermen, stellen we voor als een taak die vanuit het wolvenbureau zelf wordt uitgevoerd. Voor algemene publieksvoorlichting kan worden aangehaakt op informatiekanalen die al beschikbaar zijn zoals bijvoorbeeld de website van Wolven in Nederland. Daarnaast zijn er incidentele activiteiten mogelijk die de provincies goed kunnen helpen om algemene informatie over wolven met een breed publiek te delen. Te denken valt aan een tentoonstelling of een film over de terugkeer van wolven. Omdat met name in de vestigingsfase van de wolf de meeste vragen onder het publiek leven wordt voorgesteld om als provincies gezamenlijk de komende vijf jaar een structureel budget van € 150.000,- te reserveren. De bijdrage per provincie kan worden gewogen conform de verdeelsleutel uit Jansen I en Jansen II, zoals dit ook eerder is afgesproken voor de gezamenlijke ganzenaanpak (AEWA). Verwacht wordt dat over vijf jaar het belang van incidentele activiteiten zal verminderen waarmee dit budget dan desgewenst kan worden verkleind.

Besluit 5: De goudjakhals (rietwolf) is een inheems Europees roofdier dat qua formaat en gedrag grofweg tussen de wolf en vos instaat. Verwisseling met de wolf is heel goed mogelijk. Goudjakhalzen kunnen voor een wolf worden aangezien of omgekeerd. In het afgelopen decennium vertoonde de goudjakhals een flinke uitbreiding van het verspreidingsareaal. Ook in Nederland zijn er inmiddels waarnemingen bevestigd. Vanwege de overlap in uiterlijk en gedrag tussen goudjakhals en wolf is het van belang om deze soort aan het wolvenplan te koppelen. Dat schept duidelijkheid voor zowel de provincies als voor onze stakeholders.

Besluit 6: De goudjakhals is in de Europese habitatrichtlijn opgenomen als een soort van communautair belang (in bijlage V). Wettelijk moet voor soorten van bijlage V het gebruik zijn verboden van niet-selectieve middelen om bepaalde plant- en diersoorten te onttrekken, te vangen of te doden. Hiertoe moet de goudjakhals expliciet worden opgenomen in de Nederlandse wetgeving als beschermde inheemse diersoort (Wet natuurbescherming, artikel 3.10, bijlage A). Gelet op de

verantwoordelijkheid van de provincies voor het soortenbeleid ligt het in de rede om hiertoe nu een verzoek te doen aan de minister van LNV.

Besluit 7: In de evaluatie van het Natuurpact (PBL 2017) is al aangegeven dat natuurbeleid gelijktijdig steeds meer internationaal en decentraal van belang is. Europese afspraken werken meteen door in de opgaves die de provincies met het Rijk hebben afgesproken. Het Rijk trekt zich terug uit internationale gremia die wel van belang zijn voor het wolvenbeleid. Gelet op de vele grensoverschrijdende aspecten die per definitie niet enkel op provinciaal schaalniveau kunnen worden uitgevoerd is het belangrijk om geen vacuüm te laten ontstaan. De provincies hebben er belang bij dat er met het Rijk heldere afspraken worden vastgelegd over wie waar, in welke rol, bevoegdheid of mandatering in internationale overleggen treedt. Voorkomen moet worden dat er achteraf discussie ontstaat over de vraag of er al of niet namens Nederland is overlegd.

Besluit 8: In het geval een wolf door verwonding of om andere redenen tijdelijke verzorging nodig heeft is het noodzakelijk om in Nederland over een opvangadres te beschikken dat is toegerust op het opvangen van grote roofdieren. Geen enkele door het Rijk erkende dierenopvang in Nederland is momenteel hiertoe in staat. Ook dierentuinen zijn geen optie vanwege risico's op uitwisseling van eventuele dierziektes. Hoewel de kans vrij klein is dat een dergelijke opvang nodig zal zijn, is het niet beschikken over een dergelijke faciliteit problematisch op het moment dat zich een geval voordoet. Geadviseerd wordt om de IPO werkgroep een alternatief te laten zoeken of te ontwikkelen. Als dit aanmerkelijke financiële gevolgen heeft zal een voorstel daartoe aan de BACVP worden voorgelegd.

Besluit 9: a) Volgens de vigerende beleidsregels tegemoetkoming faunaschade moet de verzoeker bij het vermoeden van wolvenschade bij de meeste provincies eerst leges (behandelbedrag) storten om dit later weer terug te ontvangen. Bij het opnemen van een schadegeval ter plaatse wordt door BIJ12 meteen vastgesteld of een wolf niet wordt uitgesloten (en dan volgt altijd terugbetaling van leges, ook als later een andere oorzaak blijkt). In de vigerende beleidsregels is geregeld dat er terugbetaling volgt als een wolf wordt aangetoond, dat strookt niet met het beleid om ook terug te betalen als later een andere oorzaak blijkt. Die gevallen waarin door BIJ12 een wolf als zeer onwaarschijnlijk wordt geacht en een verzoeker desondanks nader onderzoek vraagt, blijft het storten van leges bestaan en geen recht op restitutie als er geen wolf in het spel blijkt.

b) Een tweede aanpassing die wordt geadviseerd is om dood of gewond vee altijd binnen 24 uur na het ontstaan van de schade te moeten melden. De huidige regeling (binnen 7 werkdagen na constatering van schade moet deze worden gemeld) sluit niet aan op de praktijk en maakt verzoeken mogelijk die niet meer zijn te beoordelen. Met deze aanpassing wordt ook tegemoetgekomen aan de wens van de schapensector om een zo snel mogelijke beoordeling en afhandeling van schadegevallen.

c) Bij voorzienbare wolvenschade (territorium) kunnen eisen worden gesteld aan preventieve maatregelen die een dierhouder moet nemen om voor een tegemoetkoming in schade in aanmerking te komen. Analoot aan de werkwijze in alle Duitse deelstaten stelt GS vast in welke gemeentes wolvenschade voorzienbaar is en publiceert dit. In de beleidsregels dient hiernaar verwezen te worden. Tevens wordt er voor ieder 'wolvengebied' in samenspraak met de stakeholders een schadepreventieplan opgesteld dat als basis dient voor de beoordeling van adequaat toegepaste preventie. In de beleidsregels dient hiernaar verwezen te worden.

Besluit 10. Dit voorstel is hierboven (onder discussie/risico's) uitgebreid toegelicht.

Besluit 11. Onderzoeken in Limburg en Drenthe illustreren dat veel schapenhouders in ons land met enige regelmaat worden geconfronteerd met door honden of vossen gedood of verwond vee. Geëxtrapoleerd naar het hele land kan worden geschat dat er (zonder wolf) jaarlijks al 4000 tot 13.000

schapen worden gedood of verwond. Om discussies in dit perspectief te kunnen voeren en ook vanuit het belang voor de sector zelf om preventieve middelen toe te passen (preventie tegen wolven werkt ook tegen honden en vossen) is het belangrijk dat dit onderzoek ook in andere provincies wordt uitgevoerd en periodiek wordt herhaald. Bijkomend voordeel is dat het de provincie een goede gelegenheid biedt om de sector ook beter voor te bereiden op de wolf.

Met opmerkingen | Aanpassen aan clustering beslispunten

Wat wordt er van u gevraagd?

In te stemmen met de besluiten en adviezen 1 t/m 11.

Met opmerkingen | Naar voren halen (vóór begin toelichting) en aanpassen aan clustering beslispunten: richten op volgorde AAC > BAC

Bijlagen

1. Interprovinciaal wolvenplan
2. Deelnemerslijst stakeholdersbijeenkomst 4 juli 2018
3. Overzichten keuzes en argumenten bij schade en preventie

Noten:

ⁱ Dit is al praktijk in bijvoorbeeld Zweden, Duitsland, Zwitserland, Kroatië.

ⁱⁱ Gebaseerd op artikel 84, eerste lid, van de Flora- en faunawet hanteerde het Faunafonds al als uitgangspunt dat bij de beoordeling van verzoeken om vergoeding, die schade wordt vergoed die redelijkerwijs niet of niet geheel ten laste van de grondgebruiker behoort te worden gebracht. Een vergoeding uit het Faunafonds draagt daarom het karakter van een tegemoetkoming en is niet bedoeld om een grondgebruiker geheel financieel schadeloos te stellen. Dit uitgangspunt is bevestigd in jurisprudentie: het moet gaan om directe schade veroorzaakt door een beschermde inheemse diersoort. Zie o.a. ABRvS, 23 maart 2005, 200407023/1, r.o.2.5 en ABRvS, 26 maart 2008, 200705890/1, r.o. 2.6.4. Dit houdt in dat vervolgschade en bijkomende schade niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komt.

ⁱⁱⁱ Als voorbeeld: indien bij een geval ook schapen in een sloot rennen en daar verdrinken dan worden deze eveneens vergoed, al zijn de dieren niet fysiek door een wolf gegrepen. Ook als dieren ogenschijnlijk lichte verwondingen hebben maar na enige weken alsnog sterven worden deze vergoed. Bij een zwanger schaap wordt niet alleen het verlies van de ooi maar ook dat van de lammeren meegerekend.

^{iv} besluit houders van dieren, paragraaf 2, artikel 1.6: 'Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.'

^v Met 'Franse toestanden' wordt bedoeld dat in delen van Frankrijk niet van meet af aan is geïnvesteerd in preventie, maar dode schapen gewoon zijn vergoed. In landen waar vrijwel niets aan preventie wordt gedaan, zoals Frankrijk, zijn roedels gespecialiseerd geraakt op schapen en is het verlies hoog. De predatie loopt dan op tot gemiddeld 50 schapen per wolf per jaar. In Frankrijk worden inmiddels miljoenen euro's per jaar besteed aan schadevergoedingen. In landen waar veel aandacht wordt besteed aan preventie is de schade veel minder. In een aantal gebieden in Duitsland, waar men al langer ervaring heeft met de wolf en daarop is ingesteld, is het verlies niet meer dan 1 schaap per wolf per jaar. De verhouding tussen schapenhouders en overheid in Frankrijk is inmiddels volledig verziekt en kenmerkt zich door een diep wantrouwen jegens de overheid. Volledige schadeloosstelling zonder verdere preventie te verlangen leert dat dit op de korte termijn gunstig lijkt voor het draagvlak onder schapenhouders, maar op de langere termijn problemen zodanig vergroot dat dit niet meer beheersbaar is.

^{vi} Wet natuurbescherming. Artikel 3.12

1 Er zijn faunabeheereenheden die voor hun werkgebied een faunabeheerplan vaststellen. Het duurzaam beheer van populaties van in het wild levende dieren, de bestrijding van schadeveroorzakende dieren door grondgebruikers en de uitoefening van de jacht geschieden overeenkomstig het faunabeheerplan.

^{vii} In Duitsland varieert de bijdrage per deelstaat in 75-100% van de materiaalkosten (de meeste 80-90%). De minister van Nedersachsen heeft in juli 2018 aangegeven de overheidssubsidie te willen verhogen van 80% naar 100%.

^{viii} Indicatief: in Nedersachsen is in 2016 circa € 300.000,- door de overheid betaald aan preventieve middelen (bij 14 territoria/roedels). In Zwitserland is vooral geïnvesteerd in kuddewaakhonden (totale subsidie in 2003-2017 € 2.430.000,-) en relatief weinig in rasters (totaal in 2003-2017 € 436.000,-). In veel berggebieden zijn rasters niet goed toepasbaar, dit illustreert de noodzaak van maatwerk per regio.

Opmerkingen over het concept wolvenplan BIJ12

  Jagersvereniging 19 augustus 2018

Er is waardering voor een update van het huidige wolvenplan. Het kan 'wild west' taferelen over de wolf beperken, maar dat vraagt wel om een evenwichtig document. Dat is er nu nog onvoldoende. Het wolvenplan lijkt zich onvoldoende rekenschap te geven van de gevoeligheden die er in de maatschappij bestaan. De aanwezigheid van de wolf is een feit en de permanente vestiging en voortplanting lijken slecht een kwestie van tijd. Maar daarmee worden confrontaties met belanghebbenden of betrokken in de nabije toekomst ook fors groter dan nu het geval is. Dit perspectief en de mogelijke effecten hiervan worden in dit plan onvoldoende opgenomen.

De Jagersvereniging ziet graag onderstaande punten verbeterd in het wolvenplan.

Doel van het wolvenplan

In het concept wordt aangegeven dat het doel van dit wolvenplan is het richting geven aan gezamenlijke besluitvorming van de provincies. Echter op tal van plekken zien we teksten die zich richten op maatregelen die terreinbeheerders zouden kunnen treffen. Daarmee gaat het IPO op de stoel van andere stakeholders zitten. Dit vinden wij niet in dit plan thuis ¹

Haal fase 5 naar voren

Dit plan heeft betrekking op fase 1 tot 4. We vinden dat fase 5, 10 jaar na de eerste voorplanting, veel te laat is gezien de snelle ontwikkelingen die we ook in Duitsland hebben gezien. In die 10 jaar kan er al sprake zijn van geboortes van vele tientallen wolven en het uitzwerven daarvan. We pleiten voor een jaarlijkse evaluatie en rapportage van de ontwikkeling en zo nodig aanpassing aan het wolvenplan binnen 5 jaar ²

Verken de toekomstige ontwikkelingen

We missen een eenvoudige toekomstverkenning en analyse bijvoorbeeld middels 3 scenario's: Nederland zonder wolf, met enkele zwervende wolven en een incidentele vestiging en een met 5 roedels of meer. In dat laatste geval zullen er jaarlijks wellicht 10-15 wolven of meer in Nederland uitzwerven. Dit wolvenplan dient daar al op te anticiperen in effecten die dit met zich meebrengt of kan brengen en hoe daar eventueel mee om te gaan. Dat zien we niet terug in dit concept ³

Start geen wolvenbureau op maar investeer juist in een betere schade afhandeling

Het voornemen om een wolvenbureau in te stellen vinden we overtrokken ⁴ voor andere nieuwkomers onder de fauna worden geen nieuwe organisatievormen opgericht, ook niet als ze schade veroorzaken. We zien liever dat geld en tijd worden gestoken in een snellere en volledige schade afhandeling. Het ondersteunen van een adequaat wolvenmeldpunt zien we als een efficiëntere investering. Ook flankerend wetenschappelijk onderzoek is in deze wellicht interessant, maar overbodig, tenzij het gaat om het opsporen van de doodsoorzaak.

Geen actieve of passieve bevordering van de wolvenstand

We spreken ons uit tegen een wolvenplan dat zich actief of passief richt op het bevorderen van de wolvenstand in Nederland door welke organisatie dan ook ⁵ voorzien, kijkend naar oa Duitsland en Polen, de komende jaren een explosieve toename van confrontaties tussen wolven en

belanghebbenden en zien weinig heil in het vergroten van de condities hiervoor. Dat schaadt het draagvlak ernstig. De opmerkingen om eventueel rustgebieden in te stellen en paden af te sluiten in grote leefgebieden van wolven zien we als bevordering van de stand van wolven en is ongewenst en hoort hier niet in het wolvenplan thuis. De snelle opmars van wolven laat zien dat zonder dit type maatregelen volop uitbreiding plaatsvindt. Het is ook niet de taak van het IPO hier adviezen in te geven.

Geen rol voor de wolf in het bepalen van grofwildafschot

De wolf hoort geen rol te spelen in het bepalen van het grofwildafschot. Dit wordt bepaald door draagkracht, tellingen, schade, aanrijdingen en trends van grofwild. Achteraf kan de aanwezigheid van een wolf wel een verklarende factor zijn voor realisatie van afschot net als droogte of andere factoren. We vinden dan ook niet dat dit aspect niet in dit plan thuishoort.

Bestaand gebruik

We vinden dat jacht, beheer en schadebestrijding als vorm van bestaand gebruik onbelemmerd doorgang moet kunnen vinden in gebieden waar wolven voorkomen of zich vestigen en dat er in het plan geen indicaties gegeven moeten worden om daarvan af te wijken. De opmars van wolven in Duitsland en Nederland staat los van dit bestaand gebruik.

Kosten preventieve maatregelen

We missen een overzicht van kosten van preventieve maatregelen zoals voorgesteld in dit plan. Hierover wordt wel een standpunt ingenomen zonder dat er zicht is op de omvang van deze kosten voor bedrijven en particulieren. Daarmee is deze opvatting dat dit een draagbaar risico is niet onderbouwd. Deze kosten kunnen ertoe leiden dat bijv. schaapskuddes verdwijnen of nsieve bedrijven stoppen vanwege deze bijkomende kosten. We zien dit graag opgenomen.

Vergoedt alle economische schade aan alle stakeholders.

Het concept wolvenplan richt zich vooral op schade aan landbouwbedrijven, cq schapen. Wolven maken echter geen onderscheid tussen economische schade aan eigendommen van particulieren of die van bedrijven. Naast schapen blijken wolven soms ook andere (landbouw)huisdieren als prooi te kiezen, van kalveren tot veulens, honden of soms koeien aan toe. Als jagersvereniging vinden we dan ook dat alle economische schade van alle partijen vergoed hoort te worden. Het geldt ook voor vervolgschade inclusief de inkomstenderving. Wij denken dat het draagvlak voor de wolf sterk zal afnemen wanneer schades als onvermijdelijk (bedrijfs) risico worden afgedaan. Specifiek voor bedrijven geldt dat er onderhand sprake is van toenemende cumulaties van kleinere en grotere schades door fauna en andere externe omstandigheden die afzonderlijk een ander risicoprofiel opleveren dan bij elkaar opgeteld.

Communicatie

We bevelen van harte aan om onderscheid te maken in crisis, beleids- en publiekscommunicatie. Crisis- en beleidscommunicatie zijn taken van de overheden en niet die van particulieren of organisaties. De publiekscommunicatie is momenteel sterk versnipperd maar belangrijker voor het draagvlak. Wij vinden dat een neutrale en feitelijke communicatie en berichtgeving de beste waarborg is voor een draagvlak voor wolven in Nederland. In het conceptplan zien we dit nog onvoldoende terug.

Pagina: 12

 Nummer: 1	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:16:56 +02'00'
daar denk ver.het edelhert bijvoorbeeld anders over			
 Nummer: 2	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:17:28 +02'00'
wet kan wel eisen stellen, we kunnen aanpassingen niet op voorhand uitsluiten			
 Nummer: 3	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:18:20 +02'00'
besluitvorming door PS en afhankelijk van plaats en schadepreventieplan.			
 Nummer: 4	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:19:09 +02'00'
niet in overeenstemming met Wet natuurbescherming.			
 Nummer: 5	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:19:33 +02'00'
wellicht goed om te overwegen			

Overzicht van opmerkingen bij Samengevoegde bestanden.pdf

Pagina: 11

 Nummer: 1	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:13:36 +02'00'
het zijn suggesties, in voorkomende gevallen is dat duidelijk genoeg vermeld.			
 Nummer: 2	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:13:07 +02'00'
kennelijk is niet duidelijk wat fase 5 is			
 Nummer: 3	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:15:03 +02'00'
sterk theoretische benadering, had 5 jaar geleden misschien nog gekund, nu achterhaald			
 Nummer: 4	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:15:32 +02'00'
achtergrond discussie gemist of niet mee bekend			
 Nummer: 5	Auteur: Beheerder	Onderwerp: Notitie	Datum: 20-8-2018 13:16:21 +02'00'
bevorderen wolvenstand is gewoon een wettelijke verplichting voor de provincies			

Interprovinciaal wolvenplan

Versie ~~127 december~~ oktober 2018

~~Onder embargo tot 31 oktober 2018~~

Interprovinciaal wolvenplan

Versie ~~12 december-oktober 2018~~, ~~conceptversie ter besluitvorming door het IPO-bestuur~~

In opdracht van Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)

Opgesteld door IPO-werkgroep Lupus. 2018

Auteurs:

[Redacted]

CONCEPT

Dit document te citeren als:

[Redacted] ~~2018~~, *IPO 2019*, *Interprovinciaal wolvenplan*. IPO, Den Haag.

Foto's: © [Redacted] (omslag en p. ~~25~~), [Redacted] (p. 26, 32, 34)

Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van het IPO en BIJ12 voor de meest actuele informatie.

Inhoud

Inhoud	3
1.0 Inleiding	5
1.1 Voorgeschiedenis van dit wolvenplan	5
1.2 Werkwijze voor dit wolvenplan	6
1.3 Voornaamste wettelijke kaders	7
1.4 Bevoegdheden en mandatering	7
1.5 Aanwezigheid van de wolf in Europa	8
2.0 Samenwerking	9
2.1 In Nederland	9
2.2 Binnen Europa	10
3.0 Communicatie	11
3.1 Leidende communicatieprincipes	11
4.0 Soortenbescherming	13
4.1 Wettelijke bescherming	13
4.2 Gunstige staat van instandhouding	13
4.3 Actieve Soortenbescherming	13
4.4 Afwijking van de bescherming: ontheffing- en vergunningverlening	15
5.0 Schade en preventie bij landbouwhuisdieren	22
5.1 Schaderisico	22
5.2 Voorkomen van schade	22
5.3 Beoordeling van de situatie, was het een wolf?	22
5.4 Tegemoetkoming in de schade	23
5.5 Ondersteuning van preventie met tijdelijke maatregelen	25
5.6 Ondersteuning van structurele maatregelen, pilot gebiedsplannen	25
6.0 Monitoring en rapportage	27
6.1 Monitoring	27
6.2 Doel van wolvenmonitoring	27
6.3 Standaard voor wolvenmonitoring	27
6.4 Monitoring van zwervende wolven	27
6.5 Monitoring van territoriale wolven	28
6.6 Rapportage van wolvenmonitoring	29
6.7 Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data	30
6.8 Bijzonder onderzoek	30

6.9	Monitoring van andere aspecten	31
7.0	Financiën	33
8.0	Stroomschema.....	34
9.0	Literatuur.....	35
10.0	Bijlagen	38
11.0	Verklarende begrippen en afkortingenlijst	44

CONCEPT

1.0 Inleiding

De provincies zijn wettelijk verantwoordelijk voor het natuurbeleid in relatie tot wolven. Dit omvat de aspecten soortenbescherming, monitoring, tegemoetkomingen in faunaschade en het verlenen van ontheffingen.

Sinds 1996 komen er weer wolven in ons buurland Duitsland voor. Nadat daar in 2000 de eerste voortplanting werd geconstateerd heeft er een snelle uitbreiding van het leefgebied van de wolf plaatsgevonden. Het werd daardoor steeds waarschijnlijker dat er ook wolven in Nederland gesignaleerd zouden worden. Inmiddels is dat met enige regelmaat gebeurd: in 2015 verbleef een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen. Vervolgens zijn er in 2016, 2017 en in 2018 zwerfende wolven in verschillende delen van Nederland aangetroffen. Driekwart van de provincies heeft momenteel een of meerdere wolven op bezoek gehad.

De terugkeer van de wolf verloopt niet onopgemerkt. Ervaring in binnen- en buitenland leert dat er vrijwel geen diersoort is die via de (sociale)media keer op keer zulke vette koppen haalt en blijft halen. Dat is logisch: de wolf heeft een grote mythische betekenis. Deze is lang niet altijd gebaseerd op feiten maar verklaard wel veel emoties. Omdat we al generaties lang zonder wolven leven ontstaan er ook problemen. Het meest in het oog springende vraagstuk is hoe we zowel de wolf als landbouwhuisdieren kunnen beschermen. De huidige landbouwpraktijk is immers niet meer ingesteld op de aanwezigheid van wolven. Als een wolf wordt waargenomen of als vee is aangevallen dan levert dat vanuit de samenleving veel vragen, meningen, emoties en discussies op. Gelet op de wettelijke taken wordt dan ook aan de provincies gevraagd: “wat gaan jullie doen?”

De ervaring van de afgelopen jaren leert dat een gezamenlijk wolvenplan of draaiboek een belangrijk instrument is om bij een diersoort als de wolf, die binnen enkele dagen door meerdere provincies kan zwerven, eenduidig beleid te voeren. De ervaring leert ook dat we nog keer op keer nieuwe dingen leren en situaties treffen die niet zijn voorzien. Vanuit de wettelijke taken: bescherming van de wolf en zorg voor schadegevallen, is het telkens mogelijk gebleken om ook in nieuwe situaties oplossingen te bedenken. Zo moet ook dit nieuwe wolvenplan worden gelezen. Het is geen wet van Meden en Perzen, maar een hulpmiddel van waaruit in standaardsituaties snel gehandeld kan worden en in uitzonderingsgevallen een oplossingsdenkrichting wordt geboden. Het voorliggende wolvenplan zal als daar aanleiding toe bestaat worden herijkt en aangepast.

Dit wolvenplan is primair geschreven voor de provincies zelf. Het geeft richting aan gezamenlijk beleidsuitvoering van provinciale taken rondom de wolf. Dit plan biedt de provincies de basis om beleid formeel te verankeren in bijvoorbeeld verordeningen of beleidsregels. Andere organisaties of personen kunnen er hopelijk ook hun voordeel mee doen maar zijn niet aan dit plan gebonden, tenzij er sprake is van een formele overeenkomst of gezagsverhouding op basis van dit plan of de wet.

1.1 Voorgeschiedenis van dit wolvenplan

Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hebben Rijk, provincies en BIJ12 in 2011 opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te verkennen. De Regiegroep Wolf, bestaande uit vertegenwoordigers van Rijk, provincies en BIJ12, heeft de uitvoering begeleid. Het verkennende rapport van Alterra verscheen in 2012 (Groot Bruinderink [et al., et al.](#) 2012).

Als uitvloeisel van de verkenning heeft Alterra samen met het platform Wolven in Nederland (WiN) en de universiteiten van Tilburg en Maastricht in opdracht van het Rijk een ‘Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland’ opgesteld (Groot Bruinderink en Lammertsma 2013). Dit rapport was

voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) van het Interprovinciaal overleg (IPO) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit operationeel draaiboek is in maart 2016 door de BACVP vastgesteld, primair bedoeld voor gebruik in relatie tot de provinciale verantwoordelijkheden met betrekking tot natuurbescherming, natuurbeheer, schadebestrijding en schade-afhandeling.

1.2 Werkwijze voor dit wolvenplan

Vertrekpunt voor het voorliggende wolvenplan was het Operationeel draaiboek wolf – fase 1 uit 2016. De actualisatie en uitbreiding is opgesteld door de ambtelijke IPO-werkgroep Lupus, bestaande uit een aantal leden van de IPO-werkgroep Natuurwetgeving en medewerkers van BIJ12 te weten:

De samenwerking met het ministerie van LNV was in dit stadium vooral gericht op de verkenning of een internationaal wolvenmanagementplan kan worden opgesteld.

Bij het opstellen van dit wolvenplan is gebruik gemaakt van de praktijkervaring die in 2017 en 2018 is opgedaan met veldwaarnemingen, meldingen van aangevallen vee en vondsten van in het verkeer doodgereden wolven. Veel personen en organisaties die bij deze praktijkgevallen betrokken waren hebben de Lupus werkgroep direct of indirect voorzien van informatie die goed benut kon worden om het wolvenplan verder te verbeteren. Moesten we in het vorige draaiboek verschillende scenario's nog testen door middel van rollenspelen, nu was dat in veel gevallen in de praktijk mogelijk. Daarnaast is actuele kennis en ervaring uit het buitenland benut.

Om te kunnen reflecteren op de recente maatschappelijke opvattingen en wensen met betrekking tot de wolf heeft de werkgroep Lupus op 4 juli 2018 een bijeenkomst georganiseerd met een aantal stakeholders die vanuit verschillende invalshoeken bij de wolf betrokken zijn. De uitkomsten van deze bijeenkomst zijn ook benut om dit wolvenplan verder vorm te geven.

Het 'voorstel voor een wolvenplan' (Groot Bruinderink en Lammertsma 2013) onderscheidt vijf verschillende fases in de vestiging van de wolf:

- fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;
- fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;
- fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;
- fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;
- fase 5: we bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Dit wolvenplan heeft betrekking op fases 1 tot en met 4. Een situatie tien jaar na voortplanting is zo ver vooruit dat dit momenteel geen operationele betekenis heeft.

Met opmaak: Standaard, Afstand Na: 8 pt,
Regelafstand: Meerdere 1,08 rg

heeft opmaak toegepast: Lettertype: 11 pt, Niet

foto: wolf met jongen, dit wolvenplan gaat ook al in op de aanwezigheid van een territoriaal wolvenpaar met jongen.

1.3 Voornaamste wettelijke kaders

De wolf is aangewezen als strikt beschermde soort in het Verdrag van Bernⁱ en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Een ander internationaal juridisch kader vormt het verdrag van Washington (CITESⁱⁱ). Dat verdrag is relevant voor het vervoeren van dode of levende wolven of delen daarvan. Binnen Europa wordt, afhankelijk van de specifieke status van de wolf in de habitatrichtlijnⁱⁱⁱ, op verschillende wijze invulling gegeven aan de bescherming van wolven, in de praktijk loopt dit uiteen van strikte bescherming tot een bepaalde mate van getalsmatig beheer.

Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). Het opzettelijk doden, vangen of verstoren van wolven is verboden op grond van artikelen 3.5 en 3.6 van de Wet natuurbescherming. Voor bestaande houders van in gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten, onder zich te hebben.

Op grond van artikel 7.8 van de Wet natuurbescherming is de Nederlandse strafwet van toepassing op eenieder die zich in de exclusieve economische zone schuldig maakt aan overtreding van regels gesteld bij of krachtens de artikelen 3.5 en 3.6 van deze wet.

Deze en andere wetgeving die van toepassing is staat verderop in dit wolvenplan verder uitgewerkt.

1.4 Bevoegdheden en mandatering

Provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van wolven op het Nederlandse grondgebied, tenzij in dit wolvenplan of op basis van wetgeving expliciet is aangegeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of in bepaalde situaties naar een andere autoriteit overgaat. Ook zijn de provincies verantwoordelijk voor het beleid met betrekking tot de tegemoetkoming in de landbouwschade die door wilde dieren, waaronder de wolf, wordt veroorzaakt.

De provincies hebben BIJ12 gemandateerd om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade bij gehouden vee, veroorzaakt door wolven. BIJ12 draagt daarnaast zorg voor voorlichting over schadepreventie.

1.5 Aanwezigheid van de wolf in Europa

Wolven leven van oudsher vrijwel overal in Europa en kwamen ook in Nederland ruim verspreid voor^{iv}. Door het gebrek aan wilde prooidieren en intensieve bestrijding waren ze in veel landen uitgeroeid. Strikte Europese bescherming, veranderingen in grondgebruik en een toename van wilde hoefdieren (herten, reeën en wilde zwijnen) heeft een ontwikkeling richting herstel van de populaties ingezet. Wolven komen nu in Europa op diverse plaatsen voor: van Scandinavië tot in Spanje en Italië en vooral in Oost-Europa. In 2017 bestond de Europese populatie uit 10 gescheiden populaties met ongeveer 12.000 individuen (zonder Wit-Rusland, Europees Rusland en Oekraïne), verspreid over een gebied van ca. 800.000 km² in 29 landen. Een kleine 10.000 daarvan komt voor binnen de Europese Unie.

In Duitsland vond de eerste voortplanting sinds lange tijd plaats in 2000 in de deelstaat Sachsen. Sindsdien is het aantal wolvenroedels in Duitsland sterk toegenomen en zijn er anno 2016/2017 80 territoria bekend^v. In circa driekwart van de territoria vindt ook voortplanting plaats. Jonge wolven verlaten op een leeftijd van één of twee jaar hun roedel, op zoek naar een eigen leefgebied. Dat zijn alleen al in Duitsland nu jaarlijks meer dan honderd dieren. Vanuit het oosten van Duitsland en het westen van Polen hebben wolven vooral in noordwestelijke richting hun areaal herwonnen. Uitbreiding is vastgesteld in Nedersachsen (1^e territorium in 2011/12, toegenomen naar 18 in 2016/17) en Denemarken (1^e paar in 2017). De dichtstbijzijnde roedel wolven in Nedersachsen is in 2018 vastgesteld bij Meppen, hemelsbreed op 20 km van de provincie Drenthe.

Ook in Frankrijk neemt het aantal wolven toe en breidt de soort het areaal vanuit de Alpen in noordelijke richting verder uit. De Franse populatie omvatte in 2016/17 53 territoria. In 2013 is voor het eerst voortplanting geconstateerd in de Vogezen. In België is in 2011 en in 2018 een wolf in de Ardennen gemeld. In januari 2018 vestigde een in Duitsland geboren wolvin zich in Vlaanderen na een zwerftocht die ook door Nederland voerde. Dat ontwikkelingen verrassend snel kunnen gaan bleek in augustus 2018 toen deze wolf samen met een partner op cameravallen werd vastgelegd. Gezien de forse afstanden die zwervende wolven kunnen afleggen moeten we er rekening mee houden dat er jaarlijks in geheel Nederland zwervende wolven kunnen opduiken. De meeste dieren zullen afkomstig zijn van de Pools-Duitse populatie (Centraal-Europese laaglandpopulatie) maar ook wolven uit de Franse populatie kunnen ons land bereiken. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en zullen zich niet beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden. Overal, ook in de Randstad, kunnen in de komende jaren zwervende wolven verschijnen. Wanneer en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te voorspellen. De kans op permanente vestiging is realistisch.

2.0 Samenwerking

'Samen kom je verder.' De grote actieradius van wolven maakt samenwerking op verschillende schaalniveaus ook nodig. Bijvoorbeeld samenwerking tussen dierhouders die zich door het maken van gezamenlijke afspraken over preventie beter kunnen voorbereiden op bescherming van het vee. Of de samenwerking tussen en met provincies om haar wettelijke taken goed te kunnen uitvoeren. Met een aantal organisaties en partners organiseren de provincies een structurele samenwerking, gebaseerd op wettelijke taken. Met andere organisaties en partners is de samenwerking minder formeel of incidenteel, gericht op bijvoorbeeld communicatie over wolven of de betrokkenheid van vrijwilligers bij wolf-gerelateerde zaken.

2.1 In Nederland

Elke provincie is vanuit de Wet natuurbescherming zelfstandig verantwoordelijk voor de uitvoering van beleid voor de wolf^{vi}. Omdat wolven grote afstanden afleggen en ook territoria zich niet aan provinciegrenzen hoeven te houden is een interprovinciale samenwerking en beleidsuitvoering gewenst. De samenwerking verloopt via het Interprovinciaal overleg (IPO) en gezamenlijke uitvoeringstaken zijn belegd bij BIJ12. Daarbij wordt via het IPO afstemming van beleid gezocht, dit wolvenplan is daarvan een voorbeeld.

De gezamenlijke uitvoeringsorganisatie BIJ12 van de provincies heeft uitvoeringstaken op het gebied van monitoring, databeheer, onderzoek, preventie en afhandeling van faunaschades. BIJ12 wordt hierin aangestuurd door de provincies en kan gemandateerd ook namens de provincies als opdrachtgever fungeren voor werkzaamheden die door derden worden verricht. Een voorbeeld daarvan is het taxeren van schades ten behoeve van tegemoetkomingen.

De provincies voorzien in de nabije toekomst een verdere toename van rondzwervende wolven, met bijbehorende kans op faunaschades en een toenemende kans op territoriale vestigingen van wolven. In de voorgaande jaren zijn verschillende taken, zoals een wolvenmeldpunt, enige monitoring en een structuur voor het beoordelen en afhandelen van schademeldingen belegd bij bestaande organisaties, zoals Wolven in Nederland, de Zoogdiervereniging, Wageningen Environmental Research (WENR) en BIJ12. Het wordt door de provincies gewenst geacht om in de toekomst, dit vanuit de overheid sterker te organiseren en verder te professionaliseren. Daarbij wordt gekozen voor het versterken van de bestaande uitvoeringsorganisatie BIJ12. Omdat in BIJ12 nu al meerdere wolf-gerelateerde zaken samen komen en een professionele en onafhankelijke taakinvulling belangrijks is, kan hier op de meest efficiënte wijze invulling worden gegeven. Enkele formele taken die begin 2018 nog in opdracht bij externe partners zijn belegd zullen dan op termijn overgaan naar BIJ12, bijvoorbeeld het wolvenmeldpunt. Het streven is gericht op een volledig operationele loketfunctie in 2020. De voorgestelde taakafbakening van een wolvenloket bij BIJ12 is opgenomen in bijlage 3.

Voor een aantal regelmatig voorkomende uitvoeringswerkzaamheden is zeer specialistische kennis of materiaal noodzakelijk waarover BIJ12 niet zelf beschikt. Te denken valt aan secties op dode wolven en DNA-onderzoek. Hiervoor is samenwerking geregeld met instituten als Wageningen Environmental Research (WENR) en het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC).

Als een territorium wordt vastgesteld wordt een gebiedsproces gestart waarin de betrokken stakeholders (landbouw, terreinbeheerders) samen met de betreffende provincie(s) een schadepreventieplan opstellen waarin risicolocaties en –bedrijven in beeld worden gebracht. BIJ12

heeft opmaak toegepast: Superscript

heeft opmaak toegepast: Superscript

kan hierin adviserend optreden maar is geen trekker of initiatiefnemer. De provincie faciliteert een dergelijk gebiedsproces, zie hiervoor verder in paragraaf 5.4 en 5.5.

Er zijn tal van situaties denkbaar waarbij de provincies zullen samenwerken met andere overheden, maatschappelijke partners en burgers die geen structureel geformaliseerd kader behoeven. Een voorbeeld is het samenwerkingsverband Wolven in Nederland waarin de provincies geen rol spelen en dat ook niet hoeven te doen. In de toekomst is ook samenwerking denkbaar tussen bijvoorbeeld schaphouders en vrijwilligers die helpen met het plaatsen van rasters. Ook daarin hoeven de provincies geen rol te spelen. Daarnaast zijn er incidentele gebeurtenissen denkbaar waarbij bijvoorbeeld een dierenambulance, politie, gemeente, terreinbeheerder of faunabeheerder kan zijn betrokken. De werkwijze in dergelijke gevallen staat veelal beschreven in protocollen, zie bijlage 1.

2.2 Binnen Europa

Bij het nakomen van verplichtingen tot het zorgen voor een goede instandhouding van de soort zijn de lidstaten de eerste gesprekspartner voor Europa. Dat in Nederland de taken zijn gedecentraliseerd naar de provincies doet daar niet aan af. De provincies zijn ingevolge de Wet natuurbescherming^{vii} verantwoordelijk geworden voor een goede bescherming voor de wolf. Voor de rapportage over de aanwezigheid van wolven in ons land en de 'staat van instandhouding' richting de Europese Unie werken we daarom samen met het Rijk. BU12 helpt de provincies bij het opstellen van de voortgangsrapportage en zorgt voor de gegevensleveringen die hiervoor nodig zijn. De provincies zullen in afstemming met het Rijk streven naar grensoverschrijdende samenwerking en afspraken, in het bijzonder om het opstellen van internationale managementplannen te bevorderen. Aangezien het om grensoverschrijdende zaken gaat zal er vooraf worden afgebakend wie hierbij vanuit welke rol en bevoegdheid of mandatering met buitenlandse partners in overleg zal treden.

Bij wolventerritoria zijn letterlijke grensgevallen mogelijk. Een territorium kan zich over de grens met Duitsland of België uitstrekken. Vanuit Nederland zal bij vermoedens van een dergelijke situatie door de betrokken provincie(s) contact worden gezocht met de buurlanden^{viii} om de monitoring samen af te stemmen. De monitoring van wolven gebeurt voornamelijk met genetische methoden en is voor deze regio al internationaal afgestemd binnen het CEwolf consortium. Vanuit Nederland is WENR daarbij betrokken.

Ondanks dat Nederland in verschillende opzichten afwijkt van andere Europese gebieden waar wolven leven (klein, dichtbevolkt, dicht wegennet, intensief agrarisch grondgebruik) kunnen we veel leren van ervaringen met wolven elders. De provincies zullen samenwerking blijven zoeken met buitenlandse overheden en instellingen die al langer kennis en ervaring hebben opgedaan. Bij de totstandkoming van dit wolvenplan is al rekening gehouden met internationale ervaringen met de wolf.

heeft opmaak toegepast: Superscript

heeft opmaak toegepast: Superscript

heeft opmaak toegepast: Superscript

3.0 Communicatie

Op basis van de ervaring met het gebruik van het communicatieplan in het eerste draaiboek wolf is dit onderdeel nu sterk vereenvoudigd. Dit communicatieplan omvat alleen de taken en rollen van de provincies, IPO, BIJ12 en partners die in opdracht van deze voornoemde organisaties werkzaamheden uitvoeren. Alleen de grote lijnen en afspraken daarover zijn opgenomen. Als in de komende jaren mocht blijken dat er op onderdelen behoefte is aan nadere communicatieafspraken tussen deze organisaties of met anderen, dan kan dat separaat van dit wolverplan worden uitgewerkt.

3.1 Leidende communicatieprincipes

3.1.1 *Organisatorisch*

Wie uiteindelijk verantwoordelijk is, is ook aan zet voor (het organiseren van) communicatie daarover^x.

Indien verantwoordelijkheden over meerdere overheden verdeeld zijn, is de hoogste daarvan primair aan zet voor (het organiseren van) communicatie daarover.^x

Provincies en BIJ12- zorgen middels hun eigen websites voor goed vindbare algemene basisinformatie over de wolf en wolverbeleid, uitslagen van DNA-onderzoek, gevalideerde wolverwaarnemingen en zorgen tevens voor een goede doorverwijzing naar bronnen met uitgebreide informatie (bijvoorbeeld Wolven in Nederland).

BIJ12 zorgt middels communicatie via de website voor actuele informatie over preventiemogelijkheden en schademeldingen in relatie tot de wolf. Daarnaast verzorgt BIJ12 in voorkomende gevallen communicatie en voorlichting richting stakeholders.

In voorkomende gevallen wordt actieve communicatie over wolven vanuit de provincies afgestemd met de direct belanghebbenden (bijvoorbeeld terreineigenaren).

Het detailniveau van communicatie over concrete gevallen is altijd gehouden aan wettelijke kaders, zoals de privacywetgeving en de Wet natuurbescherming.

Als er een territorium wordt vastgesteld zal dit door de betrokken provincie(s) zoveel mogelijk op het niveau van gemeentegrenzen bekend worden gemaakt. De betrokken provincie(s) zorgen dan tevens voor communicatie over procesvervolg en beleidsveranderingen die daar van toepassing zijn.

3.1.2 *Inhoudelijk*

De terugkeer van de wolf is een natuurlijk proces, er is expliciet geen sprake van een herintroductie van deze soort in Nederland.

Veiligheid van mensen is niet onderhandelbaar, als het gedrag van een specifieke wolf daartoe aanleiding geeft zal worden ingegrepen.

Spontane terugkeer van een eerder uitgestorven soort is vanuit internationaal gemaakte doelstellingen, afspraken en wetgeving waaraan ook Nederland zich heeft verbonden een positief effect voor onze biodiversiteit.

De wolf jaagt op wilde dieren maar ook op landbouwhuisdieren zoals schapen. Een aanval op schapen is voor de betrokkenen vaak een emotioneel ingrijpende gebeurtenis. Voor deze emoties is begrip. Zonder hiermee getroffen dierhouders te kort te willen doen plaatsen we gevallen wel in het perspectief dat er (zonder wolf) jaarlijks al 4000 tot 13.000 schapen worden gedood of verwond door honden en vossen.^{xi}

Vee kan in veel gevallen goed worden beschermd met preventieve maatregelen als elektrisch gaas, kuddewaakhonden of 's nachts ophokken. Bijkomend voordeel is dat daarmee ook schade door honden en vossen kleiner kan worden. Bescherming is een taak van de dierhouder zelf. Provincies blijven in ieder geval de komende 3 jaar de schade door wolven vergoeden, zowel voor bedrijfsmatige als hobbyhouders. Provincies kunnen er voor kiezen om in die periode ervaring op te doen met pilots gericht op preventie.

Een wolf is een roofdier, geen knuffel, die met respect behandeld moet worden, maar vormt niet op voorhand een bedreiging voor mensen. Menselijke activiteiten in het buitengebied als wandelen, trimmen, mountainbiken, paardrijden, jagen, vissen, kamperen enzovoort zijn in een wolventerritorium gewoon mogelijk. Als een territorium is vastgesteld zal het gedrag van mensen zich daar enigszins op moeten aanpassen. Wolven mogen nooit worden gevoerd om gewenning te voorkomen. Honden dienen in een territorium altijd aangelijnd te zijn of onder strikt appèl in de directe nabijheid van mensen te blijven.^{xii}

Wanneer en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te voorspellen. Zwervende jonge wolven zullen in toenemende mate in een groot deel van ons land opduiken. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en zullen zich niet beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden.

Wolven zijn streng beschermd. Dat neemt niet weg dat er zich omstandigheden kunnen voordoen waarin het doden van wolven aan de orde is. Dat is bij gevaar door extreme gewenning of hondsdelheid hetgeen zich uit door een wolf die zonder aanleiding agressief reageert op mensen. Ook als een wolf herhaaldelijk goed beschermd vee doodt en steeds manieren vindt om preventieve maatregelen te overwinnen is doden niet uitgesloten.

Of en wanneer we in Nederland een gewenst maximaal aantal wolven kunnen vaststellen en dan gaan ingrijpen in de stand is nog niet duidelijk. Om die afweging in de toekomst onderbouwd te kunnen maken is internationale afstemming nodig, de provincies trekken daarin samen op met het Rijk.

4.0 Soortenbescherming

4.1 Wettelijke bescherming

De wolf is aangewezen als strikt beschermde soort in het Verdrag van Bern^{xiii} en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. In de Wet natuurbescherming is daarom een beschermingsregime geformuleerd. Dit houdt in dat er ten aanzien van de wolf een aantal verboden gelden. Het is verboden om in het wild levende wolven in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te doden, te vangen of te verstoren. Verder is het verboden om de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van deze dieren te beschadigen of te vernielen. Daarnaast geldt er een verbod om uit het wild afkomstige wolven, dood of levend, onder zich te hebben.

Een ander internationaal juridisch kader vormt het verdrag van Washington (CITES^{xiv}). Dat verdrag is relevant voor het vervoeren van dode of levende wolven of delen daarvan.

4.2 Gunstige staat van instandhouding

In het 'natuurpact' (2015) is vastgelegd dat door de provincies de verplichtingen vanuit de Vogel- en Habitatrichtlijnen worden nagekomen, ook buiten het Natuurnetwerk Nederland. Deze verplichtingen, de overige internationaal afgesproken biodiversiteitsdoelen en de Rode Lijsten, zijn leidend in de inspanningen op het gebied van soortenbescherming. Voor de wolf is relevant dat Nederland te klein is om ook op de langere termijn een populatie wolven te huisvesten die op zichzelf groot genoeg is om een gunstige staat van instandhouding te bereiken. Dit gegeven is al geruime tijd geleden door de Europese Commissie onderkend^{xv} waarbij is aanbevolen dat lidstaten tot gezamenlijke managementplannen komen op het niveau van grensoverschrijdende deelpopulaties. Voor Nederland gaat het hier om de Centraal-Europese laaglandpopulatie (Pools-Duitse wolven met inmiddels ook dieren in Denemarken en België). Daarbij is relevant dat deze populatie weliswaar sterk groeit maar ze genetisch duidelijk verarmd is ten opzichte van bijvoorbeeld de Baltische populatie (Everaert et al. 2018).

4.3 Actieve Soortenbescherming

Op grond van de Wet natuurbescherming dragen de provincies, ieder in hun eigen provincie, gezamenlijk zorg voor het nemen van de nodige maatregelen voor het behoud of herstel van een gunstige staat van instandhouding voor de van nature in Nederland voorkomende soorten genoemd in bijlagen II, IV en V bij de Habitatrichtlijn. Deze maatregelen kunnen betrekking hebben op actieve soortenbescherming, aanvullend op het provinciaal beleid ten aanzien van het realiseren en beheren van het Nationaal Natuurnetwerk.

De Centraal-Europese laaglandpopulatie van de wolf vertoont een sterk positieve trend. Deze populatie is de voornaamste bron van wolven in ons land. Er is gebleken dat wolven goed in staat zijn om zich te verplaatsen in het landschap bij het zoeken naar nieuw leefgebied. Dat aanrijdingen in het verkeer een belangrijke doodsoorzaak zijn is een punt van aandacht^{xvi}. Te verwachten valt dat wolven zich zullen vestigen in gebieden die voldoende rustig zijn en kunnen voorzien in voldoende voedsel voor de wolf. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en hoeven zich niet te beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden. Een verdergaande inspanning om leefgebieden geschikt te maken, of om bestaande reguliere activiteiten in eenmaal ingenomen leefgebieden te beperken is in zijn algemeenheid niet noodzakelijk.

Wel kan het lokaal nodig zijn om rust te garanderen in de kern van het leefgebied van gevestigde wolven, met name gedurende de voortplantingsperiode. Daarbij valt te denken aan zonering van recreatie zoals nu ook al gebruikelijk is bij andere kwetsbare diersoorten zoals een zeearend of kraanvogel. Dit geldt ook voor de (her-)begrenzing van 'hondenloosloopgebieden' in een wolventerritorium. Terreinbeheerders zijn hiervoor primair verantwoordelijk.

Sterfte in het verkeer zal naar verwachting in ons land een belangrijke doodsoorzaak van wolven zijn. Voor zwervende wolven valt onmogelijk te voorspellen waar deze wegen zullen kruisen en kunnen redelijkerwijs geen maatregelen worden genomen. Indien in de toekomst mocht blijken dat er vaker wolven op dezelfde plaatsen worden doodgereden dan zal daar een maatwerkoplossing gezocht moeten worden. Binnen een territorium zijn ecoducten met geleidende rasterstructuren uiteraard een ideale oplossing om zowel wolven als wilde hoefdieren veilig het verkeer te laten kruisen.

Ook preventieve maatregelen om vee te beschermen tegen aanvallen van wolven vallen (mede) onder actieve soortenbescherming. Het oogmerk van deze maatregelen is daarbij het belang van de wolf, namelijk het voorkomen dat gevestigde wolven zich kunnen gaan specialiseren op het doden van landbouwhuisdieren. Dat zou namelijk kunnen leiden tot afname van de maatschappelijke acceptatie van de wolf.

4.3.1 *Beheer van wilde prooidieren van de wolf*

Wolven zijn gespecialiseerd in jacht op hoefdieren. In Nederland zijn ree, damhert, edelhert en wild zwijn de voornaamste wilde prooidiersoorten. Niet al deze soorten komen overal in ons land voor. Alleen reeën leven ruim verspreid over het land, de andere soorten hebben een beperkter verspreidingsgebied en worden in delen van het land ook actief geweerd (nulstand beleid). Andere prooidieren, zoals hazen, konijnen, vogels of plaatselijk bevers nemen nergens in Europa een aanzienlijk deel van de menukaart in.

Voor wilde hoefdieren is door stakeholders aanbevolen om leefgebieden te optimaliseren door het vergroten van eenheden rustgebied (verminderen van dichtheid aan wegen en paden). Aantrekkelijke leefgebieden voor wilde prooidieren kunnen mogelijk indirect bijdragen tot minder potentiële predatiedruk op landbouwhuisdieren. Het is aan de terreinbeheerders om te besluiten of en waar grotere rustgebieden voor de hoefdieren gewenst zijn.

Vanuit het perspectief van de wolf is het aantrekkelijk als in geschikte gebieden meerdere soorten hoefdieren leven. De autonome ontwikkeling van hoefdierpopulaties in ons land en omliggende landen maakt het aannemelijk dat damhert, edelhert en wild zwijn hun areaal geleidelijk verder zullen uitbreiden. Het is niet nodig om ten behoeve van de wolf dergelijke hoefdieren actief te introduceren in gebieden waar deze soorten nu nog niet voorkomen. De invloed van wolven op de omvang en trend van hoefdierpopulaties is beperkt^{xvii}. Wolven pakken vooral jonge of verzwakte dieren die geen rol spelen in de reproductie. De populatietrends van hoefdieren worden in hoofdzaak beïnvloed door aspecten als voedselaanbod of ziektes

Populaties van hoefdieren worden vrijwel overal in Nederland actief beheerd, op grond van faunabeheerplannen van Faunabeheereenheden. Het oogmerk van dit beheer is vooral het voorkomen van schade aan gewassen, het voorkomen van problemen ten aanzien van de verkeersveiligheid of het voorkomen van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren. De aanwezigheid van wolven doet hier niets aan af.

Bij beheer, bijvoorbeeld in het geval van reeën, wordt het quotum voor afschot in de regel bepaald door voorjaarsstellingen en te verwachten aanwas in samenhang met de natuurlijke mortaliteit en de mortaliteit als gevolg van aanrijdingen. Een verhoogde natuurlijke mortaliteit door wolvenpredatie kan in dat geval worden verdisconteerd in het afschotplan, zonder dat het onderliggende faunabeheerplan behoeft te worden aangepast. Omdat doelstanden worden bepaald in relatie tot bovengenoemde wettelijke belangen, ligt het niet voor de hand om doelstanden te verhogen om het voedselaanbod voor de wolf te verbeteren, omdat er dan schade aan deze belangen kan gaan optreden.

Wolven kunnen wel een indirect effect hebben op het beheer van hoefdieren. In gebieden waar wolven leven passen hoefdieren hun gedrag aan. Dit wordt minder voorspelbaar voor de wolf, maar ook voor de mens (jager). Dit kan eventueel in een aantal situaties vragen om aanpassingen in de gangbare werkwijze van wildtellingen en afschotrealisatie. Of het vervolgens nodig is om op grond van de aanwezigheid van de wolf te komen tot een aanpassing van het faunabeheerplan wordt in samenspraak tussen de provincie en de faunabeheereenheid bekeken. In gebieden met territoriale wolven kan in het faunabeheerplan speciale aandacht worden geschonken aan gedetailleerde monitoring van hoefdieren, afschot en prooionderzoek.

4.4 Afwijking van de bescherming: ontheffing- en vergunningverlening

4.4.1 *Wet natuurbescherming*

Afwijkingen van het beschermingsregime voor de wolf kunnen vanuit de Wet natuurbescherming worden toegestaan bij ontheffing^{xxx}. Voor ontheffingverlening is het college van Gedeputeerde Staten in de regel het bevoegd gezag. Uitgezonderd van deze bevoegdheid zijn ontheffingen voor handel in dieren, deze ligt bij de minister van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit. Ook de ontheffingverlening voor gebieden en activiteiten die onder bevoegd gezag van het Rijk zijn gebleven ligt niet bij de provincies. Voorbeelden hiervan zijn militaire oefengebieden en activiteiten ten aanzien van hoofdwegen, -vaarwegen en -spoorwegen. Ontheffingen kunnen worden verleend ten behoeve van limitatief in de Wet natuurbescherming opgesomde belangen. Ontheffingen kunnen alleen worden verleend wanneer er geen andere bevredigende oplossingen zijn en wanneer er geen afbreuk wordt gedaan aan het streven om de populaties van de soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan.

4.4.1.1 *Beoordeling van activiteiten en ruimtelijke ingrepen op territoriale wolven*

Te verwachten valt dat het regulier gebruik van terreinen niet leidt tot overtreding van verbodsbepalingen ten aanzien van de wolf omdat wolven zich waarschijnlijk zullen vestigen in relatief rustige terreindelen. Bij het terreinbeheer is wel extra zorgvuldigheid op zijn plaats waar het gaat om de voortplantingslocaties. Wolven zijn daar kwetsbaar voor verstoring en het hol mag niet worden beschadigd. Ruimtelijke ingrepen of evenementen in de directe omgeving van deze locatie dienen te worden beoordeeld op eventuele aantasting van het leefgebied van de wolf. Aantasting van het leefgebied is ontheffingsplichtig wanneer te verwachten valt dat dit kan leiden tot verstoring van de wolf of het verlaten van de voortplantingsplaats. Voor de wolf kan ontheffingverlening verder aan de orde zijn ten behoeve van onderzoek.

4.4.1.2 *Ingrijpen bij wolven in Europa*

Binnen Europa wordt verschillend invulling gegeven aan de bescherming van wolven. Dit hangt vooral af van de per land of regio verschillende status in de habitatrichtlijn (bijlage IV of bijlage V

soort). In een aantal Europese landen of regio's mag de wolf beheerd worden. Dat wil zeggen dat het doden van de wolf plaatsvindt binnen een set aan beheersmaatregelen, die verenigbaar zijn met een gunstige staat van instandhouding. Dat is het geval in Estland, Letland, Litouwen, Bulgarije, Polen, Slowakije, in het Spaans gebied ten noorden van de rivier Duero, in het Finse rendierbeschermingsgebied en op het Griekse grondgebied boven de 39ste breedtegraad. Andere landen kunnen derogaties aanvragen op de algemene beschermingsstatus om onder meer schade aan veehouderij tegen te gaan, indien geen andere bevredigende oplossing bestaat. Onder meer Frankrijk, Hongarije, Kroatië, Roemenië, Slovenië en Zweden vragen dergelijke derogaties aan, op basis waarvan afschotlicenties toegestaan kunnen worden. In Frankrijk is sprake van ca. 360 individuen in 2017, verdeeld over 52 roedels. Sinds kort wordt een afschot van ca. 40 dieren per jaar toegelaten. De Zweeds-Noorse populatie bestaat uit ongeveer 400 wolven, waarvan 90% in Zweden voorkomt. In zowel Zweden als Finland wordt de wolf bejaagd in het noordelijke rendierengebied (habitatrichtlijn bijlage V), met een jaarlijks afschot van 40 tot 80 dieren (Everaert et al. 2018).

4.4.1.3 Ingrijpen bij wolven in Nederland

Ingrijpen bij wolven is in Nederland in een aantal situaties mogelijk. Tabel 1 (a,b,c) geeft hiervan een overzicht. Gelet op de geldende randvoorwaarden is ingrijpen op korte termijn waarschijnlijk slechts aan de orde als wolven gevaarlijk of problematisch gedrag vertonen in relatie tot mensen en in het geval er hybridisatie met honden zou optreden. Op de lange termijn wordt ingrijpen uit oogpunt van de bestrijding van schade, overlast of populatiebeheer niet op voorhand uitgesloten. De mogelijkheden daartoe zijn gebonden aan internationale verdragen, wet- en regelgeving, zaken die buiten de bevoegdheid van de provincies liggen. Cruciaal is de vraag wanneer en op welk schaalniveau gesproken kan worden van een gunstige staat van instandhouding van de wolf. Daarvoor moet eerst grensoverschrijdende overeenstemming ontstaan en in gezamenlijke managementplannen op het niveau van grensoverschrijdende deelpopulaties beleid zijn vastgelegd. Bovendien zal er ook dan alleen kunnen worden ingegrepen als er geen andere bevredigende oplossingen zijn.

We onderscheiden drie soorten van potentiële conflicten: wolf-mens, wolf-hond en wolf-vee. Onder alle omstandigheden geldt dat de veiligheid van mensen voorop staat. Tabel 1 geeft een overzicht van mogelijke probleemsituaties.

Tabel 1a. Wolf en mens. Omgang met mogelijke probleemsituaties met wolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Ontleend aan Groot Bruinderink en Lammertsma (2013) en Niedersächsisches Wolfskonzept (2017).

Thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	Maatregel
Wolf en mens	Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf is niet geïnteresseerd in mensen maar mijdt geen bebouwing	Ongevaarlijk. Een probleem kan ontstaan als wolven regelmatig voedsel(resten) in of bij bebouwing vinden	Geen / eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen. Geval observeren en documenteren
	Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf is niet geïnteresseerd in mensen maar mijdt geen bebouwing	Ongevaarlijk	Geen / eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen. Geval observeren en documenteren
	Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	Normaal gedrag, wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt. Vooral jonge wolven zijn vaak nieuwsgierig	Ongevaarlijk / oppassen voor lokken en voeren	Geen / oppassen voor gewenning. Geval observeren en documenteren
	Wolf verblijft langdurig in of nabij bebouwd gebied	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Voedselbronnen 3) Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings- en gewenningsprobleem, risico op hybridisatie en/of letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf zenderen en verjagen. Honden afschermen van mogelijke contacten met de wolf. Publiek voorlichten.
	Wolf benadert meermaals mensen	Mogelijk sterke voerconditionering en gewenning	Kritisch, kans op gewenning en uiteindelijk agressief gedrag en letsel mens	Zenderen en verjagen, publiek waarschuwen niet te voeren, indien geen resultaat wolf doden
	Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme gewenning, hondsdelheid	Gevaarlijk	Wolf doden
Veiligheid van mensen staat in alle gevallen voorop				

Tabel 1b. Wolf en hond. Omgang met mogelijke probleemsituaties met wolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Ontleend aan Groot Bruinderink en Lammertsma (2013) en Niedersächsisches Wolfskonzept (2017).

Thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	Maatregel
Wolf en hond	Wolf benadert meermaals mensen met honden (verschillende mensen en verschillende honden, maar niet agressief)	Ziet in de hond een soortgenoot	Geen acuut gevaar voor de mens. Monitoren, gevaar voor hond niet uitgesloten. Mensen kunnen deze situatie als bedreigend ervaren.	Afhankelijk van de locatie en periode wolf zo snel mogelijk zenderen en verjagen dan wel honden uit het gebied houden. Publiek voorlichten
	Wolf benadert meermaals mensen met honden en is agressief naar honden	Ziet in honden soortgenoot die zijn territorium bedreigd	Kritisch, kans op letsel hond, stressvol voor mensen, risico dat mensen betrokken raken	Wolf doden
	Wolf verblijft langdurig in of nabij bebouwd gebied	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Sociale verhouding met hond	Monitoren, risico op hybridisatie en/of letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf zenderen en verjagen. Honden afschermen van mogelijke contacten met de wolf. Publiek voorlichten.
	Wolf doodt honden bij bebouwing (op erf of in tuinen)	Wolf heeft geleerd dat honden een makkelijke prooi zijn of ziet honden als concurrent	Kritisch, grote acceptatieschade, risico dat mensen betrokken raken	Preventieve maatregelen, indien geen resultaat wolf doden ^{xx}
	Wolf doodt honden die niet zijn aangeliend en niet in de directe nabijheid van mensen verblijven	Ziet in honden soortgenoot die zijn territorium bedreigd	Natuurlijk gedrag	Publiek voorlichten; loslopende hond in een wolventerritorium vormt voor de hond een reëel risico

Tabel 1c. Wolf en vee. Omgang met mogelijke probleemsituaties met wolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Ontleend aan Groot Bruinderink en Lammertsma (2013) en Niedersächsisches Wolfskonzept (2017).

Thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	Maatregel
Wolf en vee	Wolf doodt onbeschermd of slecht beschermd vee	Natuurlijk gedrag, wolf maakt geen onderscheid in prooi soort	Ongevaarlijk / oppassen voor specialisatie	Preventieve maatregelen toepassen
	Wolf doodt herhaaldelijk goed beschermd vee en vindt steeds manieren om preventieve maatregelen te overwinnen	Wolf heeft geleerd dat vee makkelijke prooi is	Kritisch, hoge financiële, emotionele en acceptatieschade	Preventieve maatregelen zo mogelijk verbeteren, proberen de wolf negatief te conditioneren, indien geen resultaat de betrokken wolf doden afhankelijk van populatiestatus

De colleges van Gedeputeerde Staten van de provincies zijn bevoegd gezag om maatregelen toe te staan of te laten nemen. Zij kunnen op grond van de Wet natuurbescherming, artikel 3.8 lid 5 b3 beslissen om het vangen of doden van een wolf toe te staan wanneer de volksgezondheid of de openbare veiligheid in het geding is. Voor er dergelijke maatregelen genomen kunnen worden dienen andere bevredigend oplossingen te worden afgewogen. Indien die niet voorhanden zijn, dan is ingrijpen mogelijk. Dat kan bijvoorbeeld door een wolf te vangen. Het is daarbij een optie om het dier te voorzien van een zender waardoor bij noodzaak de wolf snel opgespoord kan worden. Voor het vangen en zenderen wordt de wolf in principe verdoofd. Dit dient altijd onder verantwoordelijkheid van een dierenarts of ander bevoegd persoon^{xvi} te gebeuren.

De enige uitzondering is een situatie waarbij zich een acuut veiligheidsprobleem voordoet, waarbij de situatie zodanig acuut is dat het niet mogelijk is dat Gedeputeerde Staten een afweging maken. In zo'n geval kan de politie op basis van een besluit van de burgemeester (gemeentewet art 175 en 176) optreden. Doden kan met een dodelijke injectie of met het geweer plaatsvinden.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het zenderen van een wolf uiteraard interessant maar vanuit het perspectief omgaan met een probleemsituatie is het niet steeds nodig om een wolf te vangen en te zenderen. Zenderen dient hier geen ander doel dan het dier te kunnen identificeren en/of snel te kunnen opsporen. Het heeft in deze context nadrukkelijk geen wetenschappelijke onderzoeksdoelen. Het vangen en zenderen van een wolf is aan de orde als er:

- a) twijfel bestaat of het probleem wordt veroorzaakt door hetzelfde individu of dat er meerdere wolven bij (kunnen) zijn betrokken. In een dergelijk geval is het relevant om een eventuele

definitieve maatregel (doden) op het juiste dier toe te passen. Het volgen van een gezonder dier kan hiertoe bewijs leveren of juist vrijpleiten.

- b) een wolf bij herhaling mensen of honden benaderd of zich langdurig in of nabij bebouwd gebied ophoudt. In een dergelijke situatie is het relevant om de wolf nauwgezet te kunnen monitoren om het gedrag te kunnen duiden en indien noodzakelijk te kunnen ingrijpen.
- c) een wolf die bij toeval in handen komt. Een dier dat bijvoorbeeld bij een aanrijding is betrokken maar na behandeling weer in de natuur teruggeplaatst kan worden. Van een dergelijk toeval kan gebruik gemaakt worden om door middel van telemetrie meer kennis te vergaren over wolven in ons land.

Er kan zich een situatie voordoen waarbij ingrijpen bij een gewonde wolf noodzakelijk is; bijvoorbeeld bij een aanrijding. In een dergelijk geval zal een dierenarts de afweging moeten maken of behandeling mogelijk is of niet. Na herstel dient de wolf weer zo spoedig mogelijk teruggeplaatst te worden in een geschikt natuurgebied. Voor wolven die niet direct teruggezet kunnen worden dient een opvanggelegenheid beschikbaar te zijn. Hoewel opvangen voor een volwassen wolf moeilijk kan zijn wordt in eerste instantie toch gekozen voor opvang. Voor er tot vangen wordt overgegaan dient een opvangmogelijkheid geregeld te zijn om bij noodzaak de wolf direct daarheen te kunnen brengen. Omdat er zich onder de door RVO geschikt bevonden opvanglocaties voor wilde dieren, geen voor wolven geschikte opvanglocaties bevinden, dient hierin nog te worden voorzien.

Hybride wolven

Hybriden van wolf en hond vallen binnen de reikwijdte van het begrip 'beschermde inheemse diersoort', en daarmee tevens onder boven vermelde verbodsbepalingen. Dit is conform de Carnivore guidelines (Linnel et al. 2008). De Carnivore guidelines vermelden dat hybridisatie vooral kan spelen aan de rand van het verspreidingsgebied waar populaties klein en kwetsbaar zijn. Nederland kan hier dus mee te maken krijgen.

Het is in het belang van behoud van de soort (wolf) dat hybriden uit de populatie worden weggenomen. Hybriden hebben een verhoogde kans op probleemgedrag en bovendien vervagen ze het soms toch al moeilijk zichtbare onderscheid tussen wolf en hond.

Probleem kan zijn het 'op afstand' herkennen van een hybride, maar DNA-onderzoek kan uitsluitel geven. Voor het verwijderen van een hybride exemplaar is een provinciale ontheffing nodig.

Als hybride jonge wolven al (min of meer) zelfstandig zijn is het in gevangenschap nemen vanuit het oogpunt van dierenwelzijn zeer ongewenst. In het buitenland is daar slechte ervaring mee opgedaan. Dergelijke dieren kunnen beter worden gedood. Provincies zullen in voorkomende gevallen op basis van de Wet natuurbescherming artikel 3.8 lid 5 b1 een ontheffing verlenen en de derogatie conform de richtlijnen verantwoorden.

4.4.2 Andere relevante wetgeving

4.4.2.1 CITES

De Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna (CITES) is een internationale overeenkomst om de handel in beschermde planten en dieren te reguleren. CITES-certificaten zijn gebonden aan een individu en worden niet vooraf verstrekt. Voor het vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek. Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten.

Het transport van een dode wolf (of resten) naar een onderzoeksinstituut waar sectie plaats vindt is 'praktisch-vrijgesteld'. Dit betekent dat het transport van een dode wolf naar een onderzoeksinstituut en het spoedtransport van een gewonde wolf naar een dierenarts in de praktijk zonder CITES-certificaat plaats kan vinden. Een certificaat is pas noodzakelijk bij een vervolgttransport of opslag. Certificaten kunnen worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

4.4.2.2 Wet op de dierproeven

In verband met vangen en eventueel zenderen van een wolf is deze wet niet van toepassing volgens artikel 1b lid 7e, indien identificatie (achterhalen herkomst) het hoofddoel is of het zenderen noodzakelijk is om op basis van het gedrag als overheid te kunnen beslissen over verdere stappen. Provincies vermelden in voorkomende gevallen in de ontheffing Wet natuurbescherming dat vangen en verdoven en vervolgens DNA-afname en zenderen ten behoeve van nadere identificatie en gedragsbeoordeling wordt toegestaan. Als er sprake is van het vangen en zenderen van een wolf voor puur wetenschappelijke onderzoeksdoeleinden dan kan de Wet op de dierproeven wel van toepassing zijn. Het Rijk is in die situatie bevoegd gezag voor het verlenen van toestemming.

5.0 Schade en preventie bij landbouwhuisdieren

5.1 Schaderisico

Wolven zijn gespecialiseerd in jacht op hoefdieren. Ze maken daarin geen onderscheid tussen wilde prooidieren of gehouden vee. Afhankelijk van de situatie, zoals het aanbod van wilde prooi, het aantal wolven (alleen jagend of in een paar of roedel) en het formaat en groepsgrootte van gehouden hoefdieren kunnen wolven grotere of kleinere landbouwhuisdieren aanvallen. Om zelf letsel te voorkomen is een schaap voor een wolf een meer voor de hand liggende prooi dan een rund, paard of ezel. Recente cijfers uit enkele Duitse deelstaten^{xxiii} tonen voor gehouden dieren die waarschijnlijk of zeker door wolven zijn aangevallen 82% schaap, 9% damherten (hertenkampjes), 8% runderen (meest kalveren van zoogkoeien) en gezamenlijk maar 1% aan andere landbouwhuisdieren. Voor wolven is gehouden pluimvee (kippen, eenden, ganzen) niet interessant. Er zijn in Europa geen problemen bekend met wolvenpredatie op dergelijk gevogelte. Als het om risico's gaat dan steken schapen ver boven het maaiveld uit. Daar ligt ook de focus voor het interprovinciale beleid.

5.2 Voorkomen van schade

Dierenhouders zijn zelf wettelijk^{xxiiii} verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen om gehouden dieren zoals schapen, te beschermen tegen mogelijke roofdieren als de wolf. Bescherming van vee tegen aanvallen van buitenaf is niet nieuw. Van honden of vossen is bekend dat zij ook schapen kunnen aanvallen. In navolging van Limburg heeft in Drenthe recent onderzoek plaatsgevonden naar aanvallen op schapen (Vosmeer & van Beek 2016). De uitkomsten indiceren dat er landelijk (zonder wolf) jaarlijks al 4000 tot 13.000 schapen worden gedood of verwond door honden en vossen^{xxv}. Waar het gaat om het voorkomen van schade aan schapen gaat het dus in principe om het nemen van aanvullende maatregelen om ook schade door wolven te voorkomen.

Schade door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor eenieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met extra inspanningen en preventieve middelen (elektrisch gaas, kuddewaakhonden, 's nachts ophokken, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is in principe niet mogelijk, zie hiervoor het hoofdstuk soortenbescherming.

5.3 Beoordeling van de situatie, was het een wolf?

Voor het toekennen van een schadevergoeding is het van belang om te kunnen uitsluiten dat er geen sprake was van een aanval door een hond of vos, in die gevallen wordt immers geen tegemoetkoming uitgekeerd. Dit vraagt een beoordeling door een geschoolde deskundige. In eerste instantie om op afstand te beoordelen of er voldoende aanwijzingen zijn voor wolf zodat de beoordelaar van BIJ12 ter plaatse kan gaan kijken. In tweede instantie ter plaatse gericht op

specifieke veldkenmerken en ten slotte door DNA-analyse. Overigens heeft het afnemen van DNA ook als doel om de herkomst en verspreiding van de wolf te kunnen monitoren.

Een dierhouder met dood of verwond vee die een wolf als veroorzaker vermoedt, dient zo snel mogelijk en niet later dan binnen 24 uur na de gebeurtenis hiervan melding te doen bij BIJ12. Geadviseerd wordt om kadavers ter plaatse te laten liggen en indien nodig met schoon plastic af te schermen tegen regen en aaseters. Het is belangrijk om (eigen) honden altijd uit de buurt te houden. De melding gaat het liefst vergezeld van foto's waarop de aangetroffen situatie goed zichtbaar is. Op basis van deze documentatie en indien nodig verdere navraag wordt bekeken of een wolf niet op voorhand kan worden uitgesloten. Als een wolf niet wordt uitgesloten wordt de melding doorgezet naar een medewerker van BIJ12 die de situatie ter plaatse komt beoordelen.

Om DNA veilig te stellen dient een prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van BIJ12 bezocht te worden om DNA-monsters te nemen. Daarnaast wordt de omgeving afgespeurd volgens Taxatierapport prooidier wolf (bijlage 1) en worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooien detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (meetlat o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd, geslacht, conditie van de prooi en vraatbeeld worden genoteerd.

Nadat de monsters zijn genomen kan het kadaver aan de Rendac worden aangeboden. In uitzonderlijke situaties kan het kadaver voor nadere sectie naar WENR worden vervoerd^{xxx}. De veehouder dient daarvoor een afstandsverklaring te tekenen. WENR heeft de benodigde ontheffingen om dode landbouwhuisdieren te mogen vervoeren en machtigt de deskundige om het kadaver naar hen te vervoeren. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en kosteneffectief rendabel is; een dierenarts wordt hierbij in opdracht van de veehouder betrokken.

Naar oordeel van de deskundigen biedt het veldonderzoek vaak onvoldoende zekerheid om een uitspraak te kunnen doen over of het een wolf is of niet. DNA-onderzoek biedt wel met zekerheid uitsluitel, mits op tijd bemonsterd en van voldoende goede kwaliteit. Na 24 uur neemt de kans op mislukte bemonsteringen snel toe. Dit onderzoek kost tijd en is relatief duur. Omdat zekerheid belangrijk is^{xxvi} en DNA bovendien bijdraagt aan de monitoring worden DNA-analyses (op soort: wel/geen wolf) maandelijks uitgevoerd. Daarmee krijgt de gedupeerde dierhouder snel uitsluitel. Schadetaxatie hoeft geen vertraging te ondervinden door DNA-onderzoek en kan meestal meteen bij het bemonsteren al worden uitgevoerd.

Een geval wordt als 'oorzaak wolf' benoemd indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of DNA) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld of sectie wanneer DNA geen uitsluitel biedt) door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is.

5.4 Tegemoetkoming in de schade

BIJ12 kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door natuurlijk in het wild levende diersoorten aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren. Schade

aan niet-bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren is in principe een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.

In geval van bedrijfsmatig^{xxvii} gehouden landbouwhuisdieren die ten prooi gevallen zijn aan een wolf moet wanneer een tegemoetkoming in de schade gewenst is altijd een aanvraag tot tegemoetkoming door BII12 ingediend te worden.

Als algemeen uitgangspunt geldt dat bij de beoordeling van verzoeken om tegemoetkoming, die schade wordt vergoed die redelijkerwijs niet of niet geheel ten laste van de grondgebruiker behoort te worden gebracht. De wet voorziet in een tegemoetkoming in de geleden schade, maar hieruit kan geen aanspraak op een volledige schadevergoeding/schadeloosstelling worden ontleend.

Dit uitgangspunt is bevestigd in jurisprudentie^{xxviii}: het moet gaan om directe schade veroorzaakt door een natuurlijk in het wild levende diersoort. Dit houdt in dat vervolgschade en bijkomende schade niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komt.^{xxix}

5.4.1 Tegemoetkoming bij een zwervende wolf

De voorzienbaarheid van de schade is van belang voor de beoordeling of en in welke mate een tegemoetkoming aan de orde is. Zwervende wolven kunnen in korte tijd enorme afstanden afleggen en doen dat vaak ongemerkt. Het is dan redelijkerwijs niet voorzienbaar of en waar een wolf bijvoorbeeld schapen aan zal vallen. BII12 geeft opdracht om de schade te taxeren. Aanvragen om een tegemoetkoming worden bij een zwervende wolf volgens de beleidsregels beoordeeld, waarbij er geen eigen risico wordt berekend. Leges (behandelbedrag) worden terugbetaald indien de deskundige van BII12, voorafgaand aan een aanvraag tot tegemoetkoming, het op voorhand niet uitsluit dat de schade veroorzaakt was door een wolf, ook als later een andere doodsoorzaak wordt vastgesteld. Bij een zwervende wolf worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt een aanvraag om een tegemoetkoming afgewezen.

Indien een gehouden landbouwhuisdier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij BII12 een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt maximaal de taxatiewaarde van het dier. Wanneer het dier na dierenartsbehandeling en aantoonbaar door toedoen van de wolf overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de taxatiewaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de taxatiewaarde van het dier.

Tot slot worden de voorrij- en afvoerkosten van een kadaver naar een destructiebedrijf beschouwd als directe schade en vergoed.

In het geval van aangetoonde schade door een *zwervende* wolf wordt er een uitzondering gemaakt op de eis van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten. Ook hiervoor dient een aanvraag om een tegemoetkoming ingediend worden via www.faunaschade.nl.

5.4.2 Tegemoetkoming bij een territoriale wolf (of wolven)

Als er op basis van de monitoringscriteria sprake is van een wolventerritorium ontstaat een nieuwe situatie. De kans op schade wordt immers voorzienbaar.

De provincie maakt in overleg met wolvendeskundigen een inschatting van het beïnvloedingsgebied van het wolventerritorium. Om richting dierhouders eenduidig te kunnen communiceren zal dit gebied in principe op gemeentegrenzen worden afgebakend. Kennisgeving^{xxx} daarvan vindt plaats met een aanwijzingsbesluit door Gedeputeerde Staten (GS) en in de beleidsregels faunaschade van de provincies wordt hiernaar verwezen.

Binnen het aangewezen gebied worden dierhouders geacht preventieve maatregelen te treffen overeenkomstig de faunaschadepreventiekit van BIJ12. Echter vooralsnog, in ieder geval tot 1 januari 2022, wordt bij het verstrekken van tegemoetkomingen in de schade door wolven niet getoetst aan het feitelijke toepassen van de maatregelen. De tegemoetkoming in de schade wordt verstrekt aan zowel hobby- als beroepsdierhouders. De periode tot 1 januari 2022 wordt gebruikt om dierhouders in algemene zin voor te bereiden op de komst van de wolf en in het bijzonder om ervaring op te doen met eventuele gebiedsgerichte preventieplannen, zie hierna.

5.5 Ondersteuning van preventie met tijdelijke maatregelen

Zoals eerder is aangegeven zijn alle dierhouders zelf wettelijk verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen om hun dieren te beschermen tegen roofdieren. Provincies zijn niet verplicht om dit te ondersteunen. Desondanks hebben de provincies er wel belang bij dat vee afdoende wordt beschermd tegen wolven. In de eerste plaats omdat goed beschermde dieren niet, of hooguit zeer incidenteel, aangevallen worden en daarmee het aantal aanvragen voor een tegemoetkoming in schade wordt beperkt. In de tweede plaats wordt met afdoende bescherming voorkomen dat een wolf of wolven zich in een territorium gaan specialiseren op gehouden dieren. Vanuit actieve soortenbescherming valt daarom te motiveren dat het ondersteunen van preventie ook in het belang van de wolf zelf is. Tenslotte draagt het ondersteunen van preventie significant bij aan het vergroten van het maatschappelijke draagvlak (Karlsson & Sjöström 2011).

Rekening houdend hiermee kunnen provincies op vrijwillige basis dierhouders ondersteunen door bijvoorbeeld bij onvoorziene schadegevallen tijdelijk preventieve middelen uit te lenen om de kans op een herhalingsaanval op korte termijn te verkleinen. In afwachting van de onderzoeksuitslag (wel of geen wolf) biedt een dergelijke ondersteuning de betrokken dierhouder praktische hulp. De betrokken dierhouder krijgt zo ook de tijd om te beslissen hoe zelf verder om te gaan met preventie.

5.6 Ondersteuning van structurele maatregelen, pilot gebiedsplannen

Als er sprake is van een wolventerritorium wordt het risico op aanvallen op gehouden dieren binnen het betreffende gebied meer voorzienbaar. Provincies hebben dan geen plicht maar wel een mogelijkheid om in het vastgestelde wolventerritorium een pilot te starten voor een bijdrage in het gebruik van preventieve middelen op basis van een gebiedsplan.

De bevoegdheid om daarvoor -middelen beschikbaar te stellen ligt in beginsel bij Provinciale Staten. Het gaat immers om het vrijwillig verstrekken van subsidies. Bijlage 4 geeft een overzicht van geadviseerde inhoud en proces in die gevallen dat daartoe wordt besloten.

foto: pilot kuddewaakhonden Wierdense Veld in 2018. Kuddewaakhonden zijn zeker niet overal toepasbaar maar waar deze honden ingezet kunnen worden is in de regel een effectieve bescherming van vee tegen wolven mogelijk.

6.0 Monitoring en rapportage

6.1 Monitoring

Monitoring moet worden gesplitst in twee hoofdgroepen en kent verschillende doelen. De eerste hoofdgroep betreft de monitoring van wolven zelf. De tweede hoofdgroep betreft afgeleide monitoring van aspecten die niet rechtstreeks op de wolven zelf betrekking hebben zoals monitoring van prooidieren, monitoring van beleidseffecten (o.a. toepassing preventie) of monitoring van de publieke opinie.

6.2 Doel van wolvenmonitoring

Het doel van wolvenmonitoring is meerledig.

- In de eerste plaats moeten de provincies, via het Rijk, aan Europa rapporteren hoe de staat van instandhouding (verspreiding, aantalsontwikkeling) van de wolf in ons land verloopt. Dit aspect vormt de kern van de monitoring zoals in dit wolvenplan is opgenomen en vloeit voort uit wettelijke taken.
- In de tweede plaats is monitoring relevant om met behulp van de kennis over het voorkomen van wolven conflicten met bijvoorbeeld landbouwhuisdieren te beperken.
- In de derde plaats is monitoring van belang om kennis te vergaren over de ecologische aspecten van de wolf in ons land.

Bij de monitoring wordt er onderscheid gemaakt tussen zwervende wolven en een territorium van een individu, paar of roedel.

BLI12 draagt zorg voor een gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring, in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

6.3 Standaard voor wolvenmonitoring

Voor het monitoringsprogramma zijn de ervaringen in het Pools-Duitse verspreidingsgebied van de wolf (Reinhardt *et al.*, 2015) als uitgangspunt genomen. Door in Nederland te kiezen voor dezelfde monitoringstandaard als in Duitsland zijn de verkregen gegevens onderling direct vergelijkbaar en uitwisselbaar. Voor de monitoring van wolven wordt niet het kalenderjaar gebruikt, maar wordt –net als in Duitsland– aangesloten bij de jaarcyclus van de wolven zelf. Het monitoringjaar loopt van 1 mei tot 30 april in het volgende jaar.

Voor de interpretatie van wolvenwaarnemingen wordt standaard gebruik gemaakt van de SCALP criteria (zie begrippenlijst). Centraal staat de verifieerbaarheid (documentatiekwaliteit) van een waarneming, ongeacht wie de waarneming heeft verricht. Daarbij geldt C1 als hard bewijs, bijvoorbeeld uit DNA-analyse, C2 als bevestigde waarneming, bijvoorbeeld door een goed gedocumenteerd spoor, C3 als onbevestigde waarneming, bijvoorbeeld een zichtwaarneming zonder foto of videobeelden. Meldingen die met zekerheid *geen* wolf betreffen krijgen de aanduiding F. Om informatie over wolven eenduidig te documenteren zijn voor een groot aantal situaties protocollen opgesteld (bijlage 1). Deze worden als standaard gebruikt voor het vastleggen van de informatie.

6.4 Monitoring van zwervende wolven

Tijdens de fase van zwervende wolven is het registreren van zekere en waarschijnlijke waarnemingen voldoende om aan de rapportageverplichting te voldoen. Het betreft een passieve monitoring

waarbij niet gericht wordt gezocht naar wolven of sporen daarvan. De waarnemingen kunnen o.a. betrekking hebben op gedocumenteerde zichtwaarnemingen, vondsten van doodgereden wolven, bewijzen uit aangevallen prooidieren, of goed volgens protocol gedocumenteerde sporen en keutels. Zwervende wolven kunnen per dag tientallen kilometers doorlopen maar ook enige tijd in een gebied blijven rondhangen. Een wat langer verblijf, van meerdere dagen tot enkele maanden, kan een tussenstop zijn waarna het dier verder trekt. Dat is niet ongebruikelijk.

Meldingen van zwervende wolven worden centraal verzameld door het wolvenloket¹, in eerste instantie gevalideerd door geschoolde medewerkers en uiteindelijk, na definitieve validatie door ervaren medewerkers opgenomen in de NDFP. De eerste (voorlopige) validatie dient om snel het kaf van het koren te scheiden zodat alleen bij kansrijke meldingen –indien nodig- energie wordt gestoken in eventuele navraag en het verbeteren van de documentatie. Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die telefonisch, per mail of via sociale media of waarnemingsites al of niet met foto's of video's gemeld worden. Documentatie vindt plaats volgens monitoringsprotocollen (zie lijst in bijlage 1). Alle waarnemingen worden conform Reinhardt et al. (2015) voorzien van een SCALP aanduiding.

Materiaal waarbij het mogelijk is om DNA te analyseren, niet alleen op soort maar ook naar het individu of herkomst, vormt een belangrijke informatiebron voor het monitoren van zwervende wolven. Deze analyse maakt ook onderdeel uit van de monitoring. BIJ12 is in voorkomende gevallen namens de provincies opdrachtverlener voor het analyseren van DNA-monsters.

6.5 Monitoring van territoriale wolven

Conform Reinhardt et al. (2015) wordt er uitgegaan van een territoriale wolf als het aannemelijk is dat een zelfde wolf gedurende zes maanden in een gebied^{xxxi} aanwezig is. In principe zijn twee zekere waarnemingen van één individu over een tijdspanne van minimaal zes maanden hiervoor voldoende. Indien er een territoriale wolf geconstateerd of vermoed wordt, dan is er vanaf dat moment intensievere (actieve) monitoring noodzakelijk.

Verkennde monitoring

Actieve monitoring start verkennend in gebieden waar herhaaldelijk (al of niet bevestigde) meldingen van wolven worden verkregen gedurende langere tijd (over meerdere weken). Het wolvenloket heeft steeds overzicht van meldingen en geeft op basis daarvan onderbouwd advies aan de betrokken provincie(s) om in voorkomende gevallen verkennend onderzoek te starten. De uitvoering van verkennend onderzoek kan plaatsvinden door verschillende partijen, bijvoorbeeld door terreinbeheerders zelf of door vrijwilligers mits voldaan kan worden aan de monitoringstandaards voor geschoolde medewerkers (zie begrippenlijst). Dat betekent borging van kwalitatief voldoende documentatie en opname van waarnemingen in de NDFP. In eerste instantie wordt aanbevolen om dan in overleg met betrokken terreinbeheerders door middel van meerdere cameravallen kansrijke gebieden gedurende enige weken te monitoren. Gelijktijdig is van belang om onderzoek te verrichten naar sporen of uitwerpselen op bijvoorbeeld bospaden. Wolven doorkruisen hun territorium dermate frequent dat een dier zeker binnen een aantal weken op een cameraval zal moeten verschijnen en/of dat er sporen en keutels worden gevonden. Het verzamelen van verse keutels voor genetisch onderzoek is noodzakelijk om het individu te kunnen vaststellen. Als dit verkennend onderzoek na twee maanden geen (nieuw) bewijs voor een wolf heeft opgeleverd wordt de actieve monitoring in het betrokken gebied weer gestaakt.

Als het verkennend onderzoek wel (nieuw) bewijs voor een wolf of een wolvenpaar heeft opgeleverd wordt de actieve monitoring voortgezet. De focus ligt daarbij op het vaststellen van de mogelijke territoriumomvang en het vaststellen van het individu(en). Voor dit laatste zullen vooral verse keutels verzameld moeten worden die genetisch onderzocht kunnen worden. Per territorium zijn jaarlijks 10-15 bruikbare monsters als minimum nodig en zijn maximaal 40 voldoende om redelijkerwijs de aanwezige individuen te kunnen duiden^{xxxii}.

Als uit voortgezet verkennend onderzoek blijkt dat een wolf of wolvenpaar na 6 maanden niet meer in een gebied kan worden vastgesteld wordt de actieve monitoring in het betrokken gebied weer gestaakt.

Territorium monitoring

Als uit het voortgezet verkennende onderzoek blijkt dat een wolf of wolvenpaar na 6 maanden^{xxxiii} nog steeds in een gebied verblijft is er sprake van een officieel territorium en wordt er niet langer gesproken van zwervers. Als er een territorium is vastgesteld zal dit door de betrokken provincie(s) bekend gemaakt worden (zie § 5.4.2).

Territoria van wolven worden jaarlijks gemonitord. De focus ligt daarbij op het vaststellen van de territoriumomvang en het vaststellen van de aanwezige individuen. Ook de vraag of er reproductie plaatsvindt is dan aan de orde. Reproductie kan het beste worden vastgesteld door middel van cameravallen. Er wordt in het voortplantingsseizoen nadrukkelijk niet gezocht naar hollen of legers met welpen, opzettelijke verstoring van wolven is immers wettelijk verboden. De methode van waarnemen volgt de standaard die is beschreven in Reinhardt et al. (2015), en wordt vastgelegd conform de protocollen (bijlage 1).

Materiaal waarbij het mogelijk is om DNA te analyseren, niet alleen op soort maar ook naar het individu of herkomst, vormt een belangrijke informatiebron voor het monitoren van territoriale wolven. Deze analyse maakt ook onderdeel uit van de monitoring. Voor dit onderdeel zullen vooral verse keutels verzameld moeten worden die genetisch onderzocht kunnen worden. Per territorium zijn jaarlijks 10-15 bruikbare monsters als minimum nodig en zijn maximaal 40 voldoende om redelijkerwijs de aanwezige individuen te kunnen duiden. BIJ12 is in voorkomende gevallen opdrachtverlener aan WENR voor het analyseren van DNA-monsters.

De monitoring kan plaatsvinden door verschillende partijen, bijvoorbeeld door terreinbeheerders zelf of door vrijwilligers mits voldaan kan worden aan de monitoringstandaards voor geschoolde medewerkers. Dat betekent borging van kwalitatief voldoende documentatie en opname van waarnemingen in de NDFF. BIJ12 draagt zorg voor een gecoördineerde organisatie, in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

Een vastgesteld territorium kan ook weer verdwijnen, bijvoorbeeld omdat een wolf in het verkeer is gedood. Als uit monitoring blijkt dat een wolf, wolvenpaar of roedel na een jaar niet meer in een gebied kan worden vastgesteld wordt de actieve monitoring in het betrokken gebied weer gestaakt^{xxxiv}.

Bij wolventerritoria zijn letterlijke grensgevallen mogelijk. Een territorium kan zich over de grens met Duitsland of België uitstrekken. Vanuit Nederland zal bij vermoedens van een dergelijke situatie door de betrokken provincie(s) contact worden gezocht met de buurlanden om de monitoring samen af te stemmen.

6.6 Rapportage van wolvenmonitoring

Landelijke verslaglegging van de wolvenmonitoring wordt uitgevoerd door BIJ12 en door de provincies gepubliceerd in de landelijke voortgangsrapportage natuur. Als in de praktijk blijkt dat de cyclus van deze voortgangsrapportage niet voldoende aansluit op het monitoringsjaar van de wolf (1 mei -30 april) dan kan de informatie ook eerder via de website van BIJ12 openbaar gemaakt worden. De praktijk in Duitsland leert dat het na het afsluiten van het monitoringjaar enige maanden duurt voordat alle data beschikbaar zijn en interpretatie en analyse kan plaatsvinden. De jaarlijkse rapportages worden daar gewoonlijk tegen het begin van de winter bekend gemaakt.

Voor de interpretatie en rapportage wordt Reinhardt et al. (2015) gevolgd. In het kort:

- Bewijs van aanwezigheid van wolven wordt alleen geregistreerd op basis van C1 en C2 waarnemingen. C3 meldingen kunnen het plaatje completeren maar tellen niet mee als bewijs voor aanwezigheid. Veldwaarnemingen worden definitief gevalideerd door ervaren medewerkers in het NDFF validatietraject (zie begrippenlijst).

- Rasterkaart per monitoringjaar van waarnemingen op basis van rastercellen van 10x10 km. Voor C1 waarnemingen is één waarneming voldoende per rastercel; voor C2 waarnemingen zijn minimaal drie waarnemingen nodig.
- Validatie van weefsel- en celmateriaal vindt plaats door WENR conform CEwolf standaard.

De populatieomvang wordt omschreven in termen van het aantal territoria van individuele dieren, territoria van paren en territoria van roedels. Het aantal individuen van een roedel kan immers in de loop van het jaar veranderen door geboorte, sterfte en dispersie. Het surplus (rondzwervende dieren) valt niet betrouwbaar vast te stellen en maakt geen deel uit van de populatieschatting.

6.7 Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data

Waarnemingen van wolven worden centraal opgenomen in de NDF. In de protocollen worden de instellingen genoemd die betrokken zijn bij de afhandeling bij de vondst van een wolf of wolvenprooi. De protocollen zijn in overleg met deze instellingen opgesteld. Voor een deel horen de handelingen bij de normale activiteiten. Waar het extra handelingen zijn worden er vooraf afspraken gemaakt over de vergoeding van kosten.

Bij het afnemen van materiaal bij kadavers dienen altijd de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden om de onderzoeker zo goed mogelijk te beschermen tegen mogelijke infecties. De protocollen, al dan niet in combinatie met standaard werkwijzen in laboratoria, voorzien hierin. Voor de noodzakelijke documenten als vergunningen, ontheffingen en certificaten wordt verwezen naar hoofdstuk 4.

Wolven en wolvenmateriaal dient voor toekomstig onderzoek zo veel mogelijk bewaard te worden. Deels betreft dat al dan niet geprepareerd materiaal en deels betreft dat analysegegevens. Hierbij hoort ook het bevorderen dat referentiesystemen op Europees niveau zijn afgestemd en de informatie op een efficiënte manier kan worden gedeeld. WENR organiseert dit via CEwolf. Naturalis slaat skelet en huid op (al of niet geprepareerd als tentoonstellingsdier). Opgewerkt DNA-materiaal en weefsels worden bij zowel WENR als bij Naturalis beheerd.

6.8 Bijzonder onderzoek

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar het DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol (bijlage 1). Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). Dierenambulances en kantoniers worden vooraf door de provincie geïnformeerd door middel van een brochure over de handelswijze bij de vondst van een wolf.

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol (bijlage 1). De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) steeds

overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

6.9 Monitoring van andere aspecten

Er zijn tal van onderzoeken naar de wolf en wolf-gerelateerde zaken denkbaar en vaak ook wenselijk die niet rechtstreeks voortvloeien uit algemene wettelijke monitoringstaken voor de provincies. Op provinciale schaal, in specifieke gebieden of bij –toekomstig- specifieke roedels kan dit overigens anders liggen.

In dit wolvenplan adviseren we in de sfeer van aanbevelingen:

- Onderzoek naar de ecologische aspecten van de wolf zoals terreingebruik en voedselkeus kan relevant zijn in relatie tot de wettelijke beschermingsplicht (zijn er grote obstakels in het leefgebied, is er voldoende rust en voedsel) en in relatie tot het beperken van conflicten met landbouwhuisdieren.
- Onderzoek naar aantallen, verspreiding en gedrag van wilde hoefdieren in relatie tot de aan- of afwezigheid van de wolf. In gebieden met territoriale wolven kan in het faunabeheerplan speciale aandacht worden geschonken aan gedetailleerde monitoring van hoefdieren, afschot en prooionderzoek.
- Onderzoeken in Limburg en Drenthe illustreren dat veel schapenhouders in ons land met enige regelmaat worden geconfronteerd met door honden of vossen gedood of verwond vee. Om discussies in dit perspectief te kunnen voeren en ook vanuit het belang voor de sector zelf om preventieve middelen toe te passen (preventie tegen wolven werkt ook tegen honden en vossen) is het belangrijk dat dit onderzoek ook in andere provincies wordt uitgevoerd en periodiek wordt herhaald. Daarnaast wordt het ook vanuit de sector zelf gewenst om de toepassing, effectiviteit en financiële gevolgen van preventieve middelen te monitoren.
- Onderzoek naar attitudes van de verschillende Nederlandse bevolkingsgroepen over de wolf. Het is bestuurlijk relevant om goed te weten wat er onder de bevolking leeft. Het laatste landelijke onderzoek stamt uit 2012 (Intomart Gfk, 2012) dat was enige jaren voordat er daadwerkelijk een wolf in ons land is aangetroffen. Het is nuttig om, nu er weer wolven zijn, een dergelijk onderzoek te laten herhalen.

Onderzoeken die volledig samenhangen met het beperken van schade door wolven aan landbouwhuisdieren vallen buiten dit bestek. Dergelijk onderzoek kan al worden meegenomen via de onderzoeksagenda van BIJ12.

foto: Reeën zijn in Nederland de meest voorkomende wilde prooidieren voor wolven.

7.0 Financiën

De financiële verhouding tussen Rijk, provincies en BIJ12 inzake soortenbescherming, tegemoetkomingen in faunaschade en monitoring is geregeld in het Natuurpact (2015).

BIJ12, financieel gevoed door de provincies, bekostigt onderzoeken samenhangend met de afhandeling van schademeldingen. De provincies zijn verantwoordelijk voor het bekostigen van het organiseren van onderzoek dat nodig is om de aanwezigheid van wolven te monitoren. Ook DNA-analyses voor onderzoek en monitoring worden door de provincies bekostigd. Omdat deze informatie van belang is voor alle provincies zal BIJ12 hierbij als opdrachtgever optreden voor de gezamenlijke provincies. De provincies vergoeden de kosten die in dit kader in opdracht van BIJ12 door externe partijen (bijvoorbeeld WiN of WENR) zijn gemaakt.

Omdat de uitgaven in de komende jaren mede afhangen van onderdelen waar later nog een nadere invulling aan wordt gegeven of waarover uiteindelijk elders wordt beslist (bijvoorbeeld subsidies voor preventie) valt er op deze plaats niet meer dan een indicatieve uren- en kostenraming te geven, voor een groot deel gebaseerd op "zachte" aannames.

De belangrijkste aanname is een autonome jaarlijkse groei van werkzaamheden en kosten van circa 30% per jaar, afgeleid van de groei die de wolvenpopulatie in het aangrenzende Duitsland laat zien.

Op basis hiervan voorzien we grofweg een benodigde tijdsinvestering voor het wolvenloket van BIJ12 van 1460 uur in 2019 tot circa 4100 uur in 2023. Daarnaast voorzien we een tijdsinvestering voor monitoring door terreinbeheerders en vrijwilligers van 2650 uur in 2019 tot 7570 uur in 2023.

De totale jaarlijkse kostenontwikkeling ramen we voor deze periode grofweg op € 480.000,- tot € 650.000,- waarbij tijdsinvesteringen (uurkosten) en eventuele subsidies voor preventie niet zijn inbegrepen. Deze laatste laten zich niet ramen omdat dit optioneel is voor de provincies en niet voorspeld kan worden waar territoria zullen ontstaan en hoeveel schapenhouders vervolgens binnen een invloedssfeer hun dieren houden. De voorgestelde gebiedsgerichte schadepreventieplannen maken deze kosten inzichtelijk.

De voornoemde uren en bedragen zijn zoals gezegd ingeschat op basis van autonome ontwikkelingen. Dekking wordt gevonden in bestaande financieringsafspraken van de provincies.

8.0 Stroomschema

In een bij dit wolvenplan behorend stroomschema worden verschillende scenario's stap voor stap doorlopen zodat duidelijk is wie, wanneer aan zet is om te handelen in situaties met een wolf.

De scenario's omvatten situaties die telkens aansluiten op de protocollen uit bijlage 1:

a. directe waarneming. Er is een (mogelijke) wolf gezien of gevonden

levend dier, zichtwaarneming of cameraval

vondst van een dood dier

vondst van een gewond dier

b. indirecte aanwijzing van een (mogelijke) wolf

vondst keutels of haren of botresten

vondst sporen (pootafdrukken)

vondst prooi(rest) inclusief dood/gewond vee

foto: mits goed gedocumenteerd kan een spoor in sommige gevallen worden geaccepteerd als bevestigde waarneming van een wolf.

9.0 Literatuur

Met stip • gemarkeerde bronnen zijn in de tekst van dit wolvenplan aangehaald.

De overige bronnen (niet uitputtend) zijn als achtergrondinformatie benut bij het opstellen van het plan.

- Beenen, R., Grootenboer, J., Jacobs, D., Ketele, S., Kleine, P., Knegtering, E., Leidelmeijer, S., Venema, P., Vos, R. & P. Voskamp 2015. Operationeel draaiboek wolf, fase 1. In opdracht van Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)
- Everaert J., Gorissen D., Van Den Berge K., Gouwy J., Mergeay J., Geeraerts C., Van Herzele A., Vanwanseele M.-L., D'hondt B. & Driesen K. (2018). Wolvenplan Vlaanderen. Versie 7 augustus 2018. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2018 (70). Brussel
- Groot Bruinderink, G.W.T.A., Jansman, H.A.H., Jacobs, M.H. & M. Harms, 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Een 'factfinding study'. Alterra-rapport 2339.
- Groot Bruinderink, G.W.T.A. & D.R. Lammertsma 2013. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0. Alterra-rapport 2486.
- Karlsson, J. & M. Sjöström 2011. Subsidized Fencing of Livestock as a Means of Increasing Tolerance for Wolves. *Ecology and Society* 16(1): 16.
- Linnell, J.D.C., Salvatori, V. & L. Boitani 2008: Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe. A Large Carnivore Initiative for Europe report prepared for the European Commission.
- Niedersächsisches Ministerium für Umwelt, Energie und Klimaschutz 2017. Der Wolf in Niedersachsen – Grundsätze und Maßnahmen im Umgang mit dem Wolf – „Wolfskonzept Niedersachsen“.
- Reinhardt, I., Kluth, G., Nowak, S. & R.W. Mysłajek, 2015. Standards for the monitoring of the Central European wolf population in Germany and Poland. BFN skripten 398. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.
- Vosmeer, A. & M. van Beek 2016. De Drentse schapen- en geitenhouderij in beeld: Nulmeting van predatie op schapen en geiten in de provincie Drenthe. Provincie Drenthe.

van Bommel, F., Linnartz L. & L. Floor 2015. Effectieve en praktisch uitvoerbare preventieve maatregelen ter voorkoming van predatie van vee door wolven. Van Bommel Faunawerk en ARK Natuurontwikkeling. In opdracht van BU12 – ~~Unit Faunafonds~~.

Bundesamt für Naturschutz, 2017. Wolfsverhalten – Einschätzung und Handlungsempfehlungen für das Management. *Natur und Landschaft* 92. Jahrgang Heft 11: 516-517.

Floor, L., Linnartz, L. & F. van Bommel, 2015. Haalbaarheidsstudie voor de opzet van een mobiel kuddewaakhondteam. Van Bommel Faunawerk en ARK Natuurontwikkeling. In opdracht van BIJ12—Unit Faunafonds.

Groot Bruinderink, G.W.T.A., Lammertsma, D.R., Hoon, C., Krufft A. & R. Lanfers, 2013b. De komst van de wolf in Nederland. Verslag van de workshop gehouden op 8 november 2012. Alterra-rapport 2403.

Hahn, F., Mettler, D., Schiess, A. & D. Hilfiker 2018. Federal funding for livestock protection measures in Switzerland. CDPNews17: 2-27.

Harms, V., Steyer, K., Frosch, C. & C. Nowak 2011. Wolfsforschung im Molekularlabor. Senckenberg Forschung – natur • forschung • museum 141 (5/6) : 174-181.

Hove, T. van den & K. Penning 2012. Predatie op schapen in Limburg door hond of vos. Een nulmeting bij afwezigheid van grote predatoren de wolf en de lynx. Hogeschool HAS Den Bosch.

Kaczensky, P., Kluth, G., Knauer, F., Rauer, G., Reinhardt, I. & U. Wotschikowsky 2009: Monitoring von Großraubtieren in Deutschland. BfN-Skripten 251. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.

Landesamt für Natur, Umwelt und Verbraucherschutz Nordrhein-Westfalen 2016. Wolfsmanagementplan für NRW. Handlungsleitfaden für das Auftauchen einzelner Wölfe.

van Liere, D., Dwyer, C., Jordan D., Premik-Banič, A., Valenčič, A., Kompan, D. & N. Siard 2013. Farm characteristics in Slovene wolf habitat related to attacks on sheep. Applied Animal Behaviour Science 144 (2013) 46– 56.

Linnartz, L. & T. Teunissen (red.), 2013. Verslag Wolvensymposium, 16 juni 2013. Wolven in Nederland.

Ministerium für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz des Landes Brandenburg 2013. Managementplan für den Wolf in Brandenburg 2013 – 2017.

Ministères de l'écologie et de l'agriculture. République Française z.j. Plan d'action national loup 2013-2017

Næsborg-Nielsen, C. & L.B. Pedersen 2016. Wolf in Denmark – Genetic species identification. Report, Center for GeoGenetics, Natural History Museum of Denmark, University of Copenhagen

Nonaka, Y. 2011. Response of breeding wolves to human disturbance on den sites – an experiment. Biology Education Centre, Uppsala University and Grimsö forskningsstation, SLU.

Office National de la Chasse et de la Faune Sauvage 2018. Hybridation de la population de loups en France: L'ONCFS assume les méthodes avec lesquelles il travaille. Communiqué de presse – 3 juillet 2018

Planbureau voor de leefomgeving 2017. Lerende evaluatie van het Natuurpact. Naar nieuwe verbindingen tussen natuur, beleid en samenleving. PBL & WUR, Den Haag.

Reinhardt, I. & G. Kluth 2007. Leben mit Wölfen, Leitfaden für den Umgang mit einer konflikträchtigen Tierart in Deutschland. BfN skripten 201. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.

Reinhardt, I., Kaczensky, P., Frank, J., Knauer, F. & G. Kluth 2018. Konzept zum Umgang mit Wölfen, die sich Menschen gegenüber auffällig verhalten. BfN skripten 502. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.

de Schepper, K. 2011. De Geschiedenis van de wolvenjacht in de Zuidelijke Nederlanden (16e-18e eeuw). Masterscriptie, faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent.

Werkgroep Dierproeven met wilde dieren in hun biotoop 2017. Handreiking dierproeven met wilde dieren in hun biotoop. Uitgave Centrale Commissie Dierproeven .

|

Widman, M. & K. Elofsson 2018. Costs of Livestock Depredation by Large Carnivores in Sweden 2001 to 2013. *Ecological Economics* 143 (2018) 188–198.

CONCEPT

10.0 Bijlagen

Bijlage 1. Overzicht van protocollen, materiaal en taxatierichtlijnen

Om op een gestandaardiseerde wijze met wolf-gerelateerde zaken te kunnen werken worden voor verschillende aspecten protocollen gehanteerd. De ervaring leert dat deze op basis van praktijkervaring van tijd tot tijd aanpassing behoeven. Het wolvenplan zelf is een te statisch document om dergelijke aanpassingen steeds te kunnen doorvoeren. Om deze reden zijn de protocollen, in tegenstelling tot het draaiboek wolf uit 2016, niet meer in dit wolvenplan opgenomen. De onderstaande lijst geeft een overzicht van de bestaande protocollen. De actuele versies daarvan zijn steeds in beheer van BIJ12 en kunnen na ambtelijke afstemming in IPO verband worden aangepast. Op de website van BIJ12 zijn de actuele versies als download beschikbaar.

1. Protocol vondst dode wolf
2. Protocol gevangen wolf/aangereden wolf
3. Protocol veldbemonstering bijtonden, t.b.v. DNA-analyse
4. Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet
5. Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA-analyse
6. DNA-monsterkit prooiresten wolf
7. Taxatierapport prooidier wolf – [BIJ12 – Faunafonds](#)
8. Taxatierapport prooidier wolf – toelichting
9. Protocollen voor monitoring
 - a. Protocol zichtwaarnemingen
 - b. Protocol huilen
 - c. Protocol actief speuren
 - d. Protocol cameraval
 - e. Protocol wolfsspoor
 - f. Protocol keutelvondst
 - g. Protocol wolfsprooi

Chapter III – Protection of species

Article 6

Each Contracting Party shall take appropriate and necessary legislative and administrative measures to ensure the special protection of the wild fauna species specified in Appendix II. The following will in particular be prohibited for these species:

- A. all forms of deliberate capture and keeping and deliberate killing;
- B. the deliberate damage to or destruction of breeding or resting sites;
- C. the deliberate disturbance of wild fauna, particularly during the period of breeding, rearing and hibernation, insofar as disturbance would be significant in relation to the objectives of this Convention;
- D. the deliberate destruction or taking of eggs from the wild or keeping these eggs even if empty;
- E. the possession of and internal trade in these animals, alive or dead, including stuffed animals and any readily recognisable part or derivative thereof, where this would contribute to the effectiveness of the provisions of this article.

Bijlage 3. Indicatief taakoverzicht van het wolvenloket bij BIJ12

De besluitvorming om BIJ12 op dit onderdeel te versterken en de afbakening van taken en verantwoordelijkheden verloopt via een ander bestuurlijk traject dan de besluitvorming voor dit wolvenplan. Om deze reden is de onderstaande invulling te duiden als een indicatieve opzet die echter nog kan wijzigen.

Het wolvenloket van BIJ12 is verantwoordelijk voor het (doen) uitvoeren van door de provincies gemandateerde wettelijke taken met betrekking tot de wolf. BIJ12 is daarvoor een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades en verzorgt / coördineert daarnaast een stuk monitoring, onderzoek en communicatie.

Deze taken zijn onder te verdelen in de volgende deeltaken:

- **Monitoring van wolven.** BIJ12 voert monitoring niet zelf uit maar draagt zorg voor een gecoördineerde organisatie daarvan in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties. Daartoe beschikt BIJ12 het wolvenbureau over ervaren medewerker(s) die monitoring zowel technisch als inhoudelijk kunnen begeleiden en resultaten goed kunnen duiden.
- **Advies en onderzoek, o.a. over/naar preventieve maatregelen.** BIJ12 adviseert op basis van elders verkregen kennis dan wel na nader onderzoek^{xxxv} over preventieve maatregelen die genomen kunnen of moeten worden om conflicten met wolven te vermijden. Ook onderzoek dat indirect bijdraagt aan kennis over het specifiek Nederlandse gedrag van wolven kan hieronder vallen, bijvoorbeeld prooidieronderzoek. Tot slot vallen hier werkzaamheden onder die betrekking hebben op internationale harmonisatie van DNA- onderzoek.
- **Beoordeling en afhandeling van schademeldingen.** BIJ12 is de enige autoriteit door of namens wie in Nederland schademeldingen worden beoordeeld, worden getaxeerd en waar tegemoetkomingsaanvragen wolvenschade worden afgehandeld.
- **Up-to-date houden methodieken taxeren en prijsbepaling**
- **Centrale dataregistratie.** Met het bundelen van zowel losse meldingen, monitoringsgegevens als schadegevallen beschikt BIJ12 over een compleet overzicht van alle data over wolven in Nederland. Deze data zullen beschikbaar worden gesteld via de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF^{xxxvi}). Concrete activiteiten zijn:
 - Bemensen wolvenloket (24/7) per mail en telefoon
 - Actueel houden protocollen monitoring wolven
 - Valideren en verwerken meldingen
 - Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die, via de webpagina "wolf gezien", telefonisch, per e-mail, via sociale media of waarnemingssites al of niet met foto's of video's, gemeld worden. BIJ12 verzamelt en beoordeelt alle meldingen van mogelijke wolven. Alle zekere (C1 en C2) en mogelijke (C3) meldingen worden ingevoerd in de NDFF.
- **Communicatie en voorlichting in relatie tot de voorgaande taken.** BIJ12 zorgt namens betrokken provincies voor communicatie over monitoring, schadegevallen en preventie conform het in dit wolvenplan opgenomen communicatiehoofdstuk. Hiertoe verzorgt zij:
 - Helpdesk (vragen grondgebruikers/schapenhouders)
 - Communicatie (website, nieuwsberichten, persvragen, sociale media volgen)
 - Voorlichting grondgebruikers (schapenhouders)
 - Advisering provincies en faunabeheereenheden over faunaschade
 - Faciliteren van algemene publieksvoorlichting door derden. Voor algemene publieksvoorlichting kan worden aangehaakt op informatiekanalen die al beschikbaar zijn zoals bijvoorbeeld de website van Wolven in Nederland. Daarnaast zijn er incidentele

activiteiten mogelijk die de provincies goed kunnen helpen om algemene informatie over wolven met een breed publiek te delen. Te denken valt aan een tentoonstelling of een film over de terugkeer van wolven.

Wat doet BIJ12 niet:

- **Zelf organiseren van (algemene publieks) wolvenexcursies of lezingen over de wolf.**
Algemene kennisdeling beschouwen we niet als een uitvoerende verantwoordelijkheid van BIJ12. Dit kan prima door bestaande organisaties worden gedaan. BIJ12 kan wel in relatie tot specifieke kennisdeling worden ingezet, bijvoorbeeld over preventieve maatregelen bij landbouwhuisdieren.
- **Opleiden/ondersteunen van vrijwilligers.** BIJ12 is niet verantwoordelijk voor het opleiden van vrijwilligers die bijvoorbeeld wolven willen monitoren. De provincies financieren ook geen opleiding van vrijwilligers voor andere soorten planten of dieren. Ook vrijwilligers die zich op een andere wijze voor de wolf willen inzetten, bijvoorbeeld met hulp bij het plaatsen van rasters, worden niet door BIJ12 opgeleid of ondersteund. Door deze vrijwilligers kan wellicht aansluiting worden gezocht bij de provinciale organisaties voor landschapsbeheer of agrarische natuurverenigingen.
- **Optreden in discussieprogramma's / talkshows op radio of televisie.** Om BIJ12 als waardenvrije uitvoeringsorganisatie te kunnen laten opereren is het onwenselijk om in enigerlei vorm in debat te moeten treden over wolven.

Bijlage 4. Procesoverzicht Pilot gebiedsgericht schadepreventieplan

Provincies kunnen kiezen voor een pilot met een gebiedsgericht schadepreventieplan zoals benoemd in paragraaf 5.6.

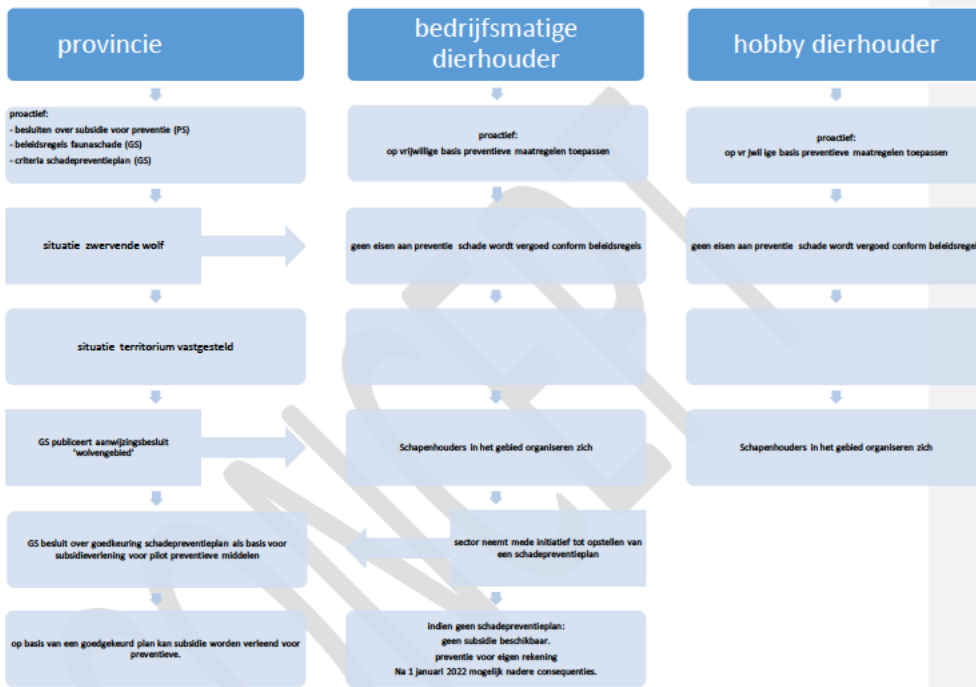
De in deze bijlage beschreven benadering is expliciet een aanbeveling waarbij afzonderlijke provincies de ruimte hebben om hiervan af te wijken. Het gaat immers om pilots, geen regulier vastgesteld beleid.

-Het plan wordt opgesteld voor een door GS in een aanwijzingsbesluit vastgestelde regio (in principe afgebakend op gemeentegrenzen) waarin op basis van monitoringscriteria een territorium is vastgesteld. De provincie is faciliterend in een gebiedsproces waarin verder landbouw, terreinbeheerders, BIJ12 en ecologische expertise over de wolf wordt betrokken. Een schadepreventieplan reikt niet verder dan de mogelijke inzet van preventieve middelen. GS ~~kunnen~~ vooraf nadere eisen aan het plan stellen. Vastgestelde schadepreventieplannen worden door GS gepubliceerd op de website van BIJ12.

Aanbevolen wordt om als een wolventerritorium is vastgesteld een gebiedsproces te starten waarin de betrokken stakeholders (landbouw, terreinbeheerders) samen met de betreffende provincie(s) een gebiedsgericht schadepreventieplan opstellen waarin risicolocaties en –bedrijven in beeld worden gebracht en waarin een ~~vereist~~ maatregelenpakket wordt vastgesteld. Er wordt daarbij in een maatwerkplan per locatie en bedrijf aangegeven welke preventieve maatregelen daar redelijkerwijs nodig en/of mogelijk zijn. Dit kan variëren van omrastering of kuddewaakhonden tot nauwelijks maatregelen mogelijk. De preventiekit van BIJ12 dient daarbij als toolbox waaruit kan worden geput. Dit gebiedsproces wordt door de provincies gefaciliteerd maar er ligt nadrukkelijk ook een grote procesverantwoordelijkheid bij de sector / dierenhouders zelf. De sector dient het initiatief te nemen om zich voor een dergelijk plan te organiseren.

Voor de bepaling van preventieve inspanningen wordt ook steeds rekening gehouden met de specifieke kenmerken van het dier. Bij zeer kostbare dieren wordt een hogere preventieve inspanning verwacht van de dierhouder. Van de dierenhouders mag worden verlangd dat ze zich conformeren aan uitvoering van het schadepreventieplan en bereid zijn om vanuit hun wettelijke verantwoordelijkheid ook zelf in preventie te investeren. Uitgangspunt is dat de subsidie alleen betrekking heeft op eenmalige investeringen in een verhouding van 50/50, dat wil zeggen een subsidie van maximaal 50% van de directe kosten voor technische voorzieningen. Op de subsidie zijn dan tevens de de-minimis voorwaarden van toepassing (voor bedrijfsmatige dierenhouders). Provinciale Staten kunnen besluiten of hobbysterhouders ~~worden geacht~~ de kosten van preventieve maatregelen zelf dienen te ~~kunnen~~ dragen of dat deze groep ook in aanmerking komt voor subsidie.

De hoofdlijnen van het proces worden geduid in het navolgende schema.

11.0 Verklarende begrippen en afkortingenlijst

Alterra. Alterra is de oude naam van WENR.

Bedrijfsmatige dierenhouders. Dierenhouders die hun hoofdbestaan of een substantieel gedeelte van hun bestaan vinden of plegen te vinden in de landbouw. Wanneer een dierenhouder verplicht is bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) een gecombineerde opgave te doen, is dat een aanwijzing dat hij zijn hoofdbestaan of een substantieel gedeelte van zijn bestaan in de landbouw vindt of pleegt te vinden.. Het Centraal Bureau voor de Statistiek hanteert op basis van RVO opgaven voor de landbouwtelling voor agrarische bedrijven als grenswaarde 3000 SO (standaard-opbrengst) of meer. Volgens de bijbehorende normen (<https://www.wecr.wur.nl/neg/NormenSO.aspx>) levert 1 lam of 1 ram 60 SO op en 1 ooi 180 SO. Dus met bijvoorbeeld 17 ooiën ($17 \times 180 = 3060$ SO) is er sprake van een bedrijfsmatige dierenhouder. Alle andere dierenhouders worden beschouwd als hobbymatig.

CEwolf. Het Central Europe wolf consortium is een internationaal wetenschappelijk samenwerkingsverband met als voornaamste doel het harmoniseren van genetische onderzoeksmethoden en genotype data. Dit maakt landsgrenzen overschrijdende uitwisseling mogelijk van genetische kennis over bijvoorbeeld individuen, roedels en dispersie. Dankzij afspraken over genetisch onderzoek zijn gegevens van verschillende landen direct uitwisselbaar en kan zo kosten efficiënt een belangrijke bijdrage worden geleverd aan de monitoring van wolven. Nadere informatie staat op de website van het Duitse Senckenberg instituut.

DWHC. Het Dutch Wildlife Health Centre is het nationaal wildziekten centrum, gevestigd in Utrecht. Het instituut signaleert en onderzoekt ziekten onder in het wild levende dieren in Nederland, verspreidt de opgedane kennis en adviseert over eventuele risico's voor mens en dier. Het DWHC wordt op dit moment gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht.

Ervaren medewerker/waarnemer: Iemand geldt als ervaren als deze uitgebreid met wolvenmonitoring betrokken is zodat hij of zij een routine heeft in het herkennen en interpreteren van aanwijzingen/sporen (Kaczensky et al. 2009). Idem voor het bemonsteren van DNA.

Geschoolde medewerker/waarnemer: Iemand geldt als geschoold als deze een in de regel meerdaagse opleiding in het herkennen van wolvensporen heeft gevolgd en in staat is om deze sporen adequaat te documenteren zodat een ervaren medewerker deze eenduidig kan interpreteren (Kaczensky et al. 2009). Idem voor het bemonsteren van DNA. Deze scholing dient vergelijkbaar te zijn met de deskundigheid die verkregen wordt door het volgen van de instructiebijeenkomst DNA-monstername van WENR en de cursus "Documentatie van wolvenmeldingen" welke door LUPUS (Instituut voor Wolvenmonitoring en -onderzoek in Duitsland) aangeboden wordt.

GS. Gedeputeerde Staten

Landbouwhuisdieren. Landbouwhuisdieren worden gehouden in verband met de productie van bijvoorbeeld melk, vlees, wol, veren of eieren of in verband met het berijden van dieren. Bijvoorbeeld paarden, rundvee, schapen, geiten, varkens, kippen, eenden, pelsdieren, konijnen, parelhoenders, struisvogels, waterbuffels, herten, lama's en fazanten - mits ze voor

productiedoelinden worden gehouden. Denk aan een paardenmanege, een stoeterij, een veehouderij en dergelijke. Geen landbouwhuisdieren zijn in ieder geval wormen, kokkels, vissen, muizen, cavia's, bijen, siervogels, duiven, katten en honden. Het kan voorkomen dat dieren bij het ene geval wel als landbouwhuisdier worden gehouden en in het andere geval niet. Bijvoorbeeld herten. De herten kunnen voor het vlees worden gehouden - dan zijn het landbouwhuisdieren. Worden de herten voor de sier gehouden, dan zijn het geen landbouwhuisdieren.

NDDF. De Nationale Databank Flora en Fauna is een natuurdatabank die gegevens van planten en dieren in Nederland beheert. Momenteel bevat deze databank meer dan 120 miljoen waarnemingen. Het Natuurloket verzorgt het beheer en de exploitatie van de Nationale Databank Flora en Fauna in opdracht van BIJ12. Aan de Nationale Databank Flora en Fauna werken veel verschillende organisaties mee.

RVO. Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland.

SCALP- Criteria. Standaardaanduiding van de waarschijnlijkheid dat een waarneming betrekking heeft op een bepaalde diersoort (in dit geval de wolf). De aanduiding is ontwikkeld in het kader van het project "Status and Conservation of the Alpine Lynx Population". Centraal staat de verificerbaarheid (documentatiekwaliteit) van een waarneming, ongeacht wie de waarneming heeft verricht. De volgende codes en omschrijvingen worden gebruikt:

C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een ervaren deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie).

C2: bevestigde waarneming (door een ervaren deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen).

C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk).

F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf-gerelateerde waarneming.

Schadepreventieplan. Een plan dat tot doel heeft om voor gebieden waarin door GS een wolventerritorium is aangewezen te beschrijven welke preventieve maatregelen mogelijk zijn om schade aan landbouwhuisdieren te beperken. Bijlage 4 geeft een meer uitgebreide beschrijving.

WENR. Wageningen Environmental Research (voorheen Alterra) is een kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Het instituut maakt deel uit van Wageningen University & Research Centre en levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan.

WiN. Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van Natuurmonumenten, ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Koninklijke Jagersvereniging, IVN, IFAW, Studio Wolverine, Rewilding Foundation, Zoogdiervereniging, van Bommel Faunawerk en Wereld Natuur Fonds. Wolven in Nederland streeft naar een conflictarm samenleven met wolven.

Wolvenloket. Centrale plaats waar waarnemingen van wolven of mogelijke schadegevallen gemeld kunnen worden. Zolang dit nog niet concreet is belegd bij BIJ12 fungeren zowel WiN als BIJ12 als wolvenmeldpunt.

Noten en externe bronverwijzingen

- ⁱ Voor de betreffende artikelen uit dit verdrag zie bijlage 2.
- ⁱⁱ CITES-verdrag: op 3 maart 1973 te Washington gesloten Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantsoorten, met bijlagen (Trb. 1975, 23), alsmede de Resoluties van de Conferentie van Partijen behorende bij dit verdrag.
- ⁱⁱⁱ In Europa is de wolf in een aantal landen of delen daarvan opgenomen in bijlage IV van de habitatrichtlijn, in een aantal andere landen in bijlage V, de verschillen hangen af van de omvang van de populatie in de betreffende gebieden en de stand van instandhouding.
- ^{iv} De oudste historische Nederlandse vermelding die gekoppeld kan worden aan een duidelijke locatie komt uit Overijssel: het Utrechtsarchief.nl 17 Collectie Rijsenburg, nr 95. - 'Acte 27 okt 1333, waarbij Jan van Dienst, bisschop van Utrecht, Ludeke Curcamp toestemming verleent om de gemene weg door de Corencamp, toebehorend aan Ludeke, oostwaarts te verleggen en om op drie erven land netten te spannen om wolven te vangen. NB. In dorso met potlood (19e eeuw): in Colmschaten.' [Mogelijk de Koerkampshoek bij het onder Colmschate vallende Lettele.
- ^v Bron: DBBW Dokumentations- und Beratungsstelle des Bundes zum Thema Wolf (per 28-8-2018)
- ^{vi} Natuurpact (2015) par. 3.1: In het regeerakkoord is opgenomen dat het rijk verantwoordelijk is voor de kaders en ambities en dat de provincies verantwoordelijk zijn voor het invullen en uitvoeren van dit beleid. De verantwoordelijkheid van de provincies heeft betrekking op het beheer en de ontwikkeling van het Natuurnetwerk Nederland en de Natura 2000-gebieden (uitgezonderd de Natura 2000 gebieden waarvoor Rijkswaterstaat en het ministerie van Defensie verantwoordelijk blijven), het agrarisch natuurbeheer en het soortenbeleid binnen en buiten het Natuurnetwerk Nederland.
- ^{vii} De Wet Natuurbescherming wordt binnen enige jaren opgenomen in de Omgevingswet. Aangezien de grondslag voor de bescherming van de wolf is gelegen in het verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn verwachten we vooralsnog geen andere benadering van deze diersoort in de Omgevingswet.
- ^{viii} Voor Duitsland zijn dit Neddersachsen en Nordrhein-Westfalen en in België het Vlaams gewest en Waals gewest.
- ^{ix} Vanwege de decentralisatie van het natuurbeleid zijn de provincies in de meeste gevallen verantwoordelijk voor communicatie over wolven. Het Rijk is verantwoordelijk voor (communicatie over) het wettelijke kader, borgen van het internationale beschermingsregime voor de wolf en rapportage aan de EU over de stand van zaken met betrekking tot het voorkomen van de wolf.
- ^x Dit is ook relevant als er meerdere organen op hetzelfde schaalniveau zijn betrokken. Als een concreet geval met een wolf betrekking heeft op meerdere provincies stemmen deze de communicatie bilateraal af. Als er meer dan twee provincies zijn betrokken wordt de woordvoering en communicatie afhankelijk van het onderwerp opgeschaald naar BUJ12 of het IPO. BUJ12 verzorgt standaard alle communicatie over schademeldingen, ongeacht het aantal betrokken provincies.

xi Zie par. 5.2 voor details en bronnen.

xii Het is primair de taak van terreinbeheerders om hondenbezitters te informeren over het risico voor loslopende honden in een wolventerritorium. In een aantal situaties kan (her-)begrenzing van 'hondenlosloopgebieden' nodig zijn, immers een losloopgebied wekt de suggestie dat dit altijd veilig is.

xiii Voor de betreffende artikelen uit dit verdrag zie bijlage 2.

xiv CITES-verdrag: op 3 maart 1973 te Washington gesloten Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantsoorten, met bijlagen (Trb. 1975, 23), alsmede de Resoluties van de Conferentie van Partijen behorende bij dit verdrag.

xv http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/carnivores/promoting_management.htm

xvi In Nederland zijn al twee wolven doodgereden, in Duitsland is 67% van alle dood gevonden wolven in het verkeer gesneuveld (Bron: DBBW).

xvii Zie bijvoorbeeld: <http://www.wolf-sachsen.de/de/streckenentwicklung>

xviii Zie bijvoorbeeld: http://www.islroyalewolf.org/overview/overview/at_a_glance.html

xix De wet noemt ook vrijstelling als optie, maar gelet op de eisen waaraan moet worden voldaan is die mogelijkheid vooralsnog puur theoretisch.

xx Ter verduidelijking: Dit betreft bijvoorbeeld waakhonden die al of niet aan een ketting buiten op een erf liggen en 's nachts door wolven worden gegrepen. Vooral in de voortplantingstijd bestaat binnen een territorium de kans dat een wolf honden als concurrent ziet. Door de honden binnen of in een kennel te houden is dit conflict goed te voorkomen.

xxi Houders van een Artikel 9 proefdierstatus zijn ook bevoegd.

xxii Sachsen, Brandenburg, Niedersachsen. Genoemde percentages zijn bedoeld om indicatief te duiden waar de focus ligt.

xxiii besluit houders van dieren, paragraaf 2, artikel 1.6: 'Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.'

^{xxiv} Het gaat hier om globaal een orde van grootte te duiden, de ondergrens is gebaseerd op het onderzoek in Limburg waarbij het daar gevonden percentage van jaarlijks gedode of verwonde schapen is geëxtrapoleerd naar de totale schapenpopulatie in Nederland (ca. 800.000 dieren). Voor de bovengrens is hetzelfde gedaan met de uitkomsten uit het Drentse onderzoek.

^{xxv} Wet dieren

Voor het vervoer van dierlijke bijproducten (materiaal van dierlijke herkomst niet bestemd voor menselijke consumptie) is een handelsdocument voorgeschreven. Door een wolf gedode landbouwhuisdieren worden op grond van de Wet dieren gezien als dierlijke bijproducten.

In Verordening (EG) nr. 1069/2009, (kortweg de basis verordening dierlijke bijproducten) is aangegeven hoe dierlijke bijproducten dienen te worden verzameld, vervoerd, verwerkt of verwijderd. Als nationale bepaling (op basis van de Wet dieren) is aangegeven, dat kadavers van dieren, onvoorwaardelijk ter verwerking en verwijdering dienen te worden aangeboden bij de enig in Nederland erkende verwerkingsinrichting Rendac Son B.V., die geheel Nederland als werkgebied heeft toegewezen gekregen. Van deze verplichte aangifte, overdracht en verwerking (destructiebestel) kan worden afgeweken, indien het materiaal (de kadavers of delen daarvan) worden verzonden naar een bedrijf of inrichting die beschikt over een toestemming, om aldaar te worden gebruikt voor onderzoek of diagnose. Het vervoer gaat vergezeld van een handelsdocument in drievoud, waarbij de vervoerder en verzender ieder een kopie behouden, het origineel gaat met het kadaver of deel daarvan naar de aangewezen inrichting.

ESG-Altterra, Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB te Wageningen, beschikt als onderdeel van de Wageningen Universiteit over een dergelijke toestemming voor het gebruik van dierlijke bijproducten voor onderzoek en diagnose. Na afloop van het onderzoek dient restmateriaal op voorgeschreven wijze alsnog te worden afgevoerd naar Rendac Son B.V.

^{xxvi} In verband met de rechtmatigheid van een tegemoetkoming in schade en om schadecijfers te kunnen produceren die als zodanig niet ter discussie gesteld kunnen worden.

^{xxvii} dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

^{xxviii} Zie o.a. ABRvS, 23 maart 2005, 200407023/1, r.o.2.5 en ABRvS, 26 maart 2008, 200705890/1, r.o. 2.6.4.

^{xxix} Onder directe schade wordt bijvoorbeeld ook verstaan: indien bij een geval ook schapen in een sloot rennen en daar verdrinken dan worden deze eveneens vergoed, al zijn de dieren niet fysiek door een wolf gegrepen. Ook als dieren ogenschijnlijk lichte verwondingen hebben maar na enige weken alsnog sterven worden deze vergoed, mits de verwondingen meteen zijn geregistreerd. Bij een doodgebeten zwanger schaap wordt niet alleen het verlies van de ooi maar ook dat van de ongeboren lammeren meegerekend.

^{xxx} Afhankelijk van de uiteindelijke vorm en status van het besluit kan dit een kennisgeving zijn in het provinciaal blad en regionale media, en daarnaast op de websites van de provincie en BIJ12.

^{xxxi} De omvang en vorm van het betreffende gebied kan afhankelijk van het landschap en voedselaanbod van plaats tot plaats verschillen. In Midden-Europa omvatten de meeste territoria een oppervlakte van 150 tot 350 km². Aanwijzingen

voor dezelfde wolf moeten zich dus gedurende minimaal een half jaar binnen een onderlinge afstand van –indicatief- 20 kilometer voordoen.

xxxii Pers. informatie van buro LUPUS uit Duitsland.

xxxiii Gerekend vanaf de eerste datum waarop specifieke individu(en) met zekerheid zijn vastgesteld.

xxxiv In de praktijk zal – gelet op de te verwachten instroom van zwervende jonge wolven- een verlaten territorium waarschijnlijk snel worden overgenomen door nieuwe dieren.

xxxv Dit kan in voorkomende gevallen worden ingebracht in de onderzoeksagenda BUJ12-[Faunazaken/Fau-afe-ds](#).

xxxvi Op termijn wordt in het kader van de Omgevingswet een ‘informatiehuis natuur’ opgezet, het is nog niet bekend hoe de NDFF hierin wordt opgenomen. De toegankelijkheid van basisgegevens aan derden via de NDFF is uiteraard ook gebonden aan bijvoorbeeld privacywetgeving.

Extract annotatie BAC Interprovinciaal Wolvenplan

2h. Wolf

Voorstel

1. Het 'Interprovinciaal wolvenplan' vast te stellen als opvolger van het 'Operationeel draaiboek wolf fase – 1', en daarmee laatstgenoemd draaiboek in te trekken als gezamenlijk beleidsdocument, en BIJ12 opdracht te geven het Interprovinciaal wolvenplan te publiceren op de website van BIJ12;
2. Besluiten dat alle provincies een gelijke lijn richting PS en maatschappelijke partijen inzetten met betrekking tot de bekostiging van maatregelen voor schadepreventie;
3. Ten aanzien van het onderdeel preventie een keuze te maken uit de hiernavolgende scenario's ten aanzien van het financieel ondersteunen van schadepreventie en de uitkomst daarvan te verwerken in het wolvenplan:
 - a) Preventieaanpak 3 jaar subsidiëren volgens het Wolvenplan, dan evalueren
 - b) Gedurende 3 jaar de situatie aankijken, niets subsidiëren, daarna evalueren
 - c) Subsidiëren van innovatieve maatregelen
4. De AAC VP opdracht te geven om met BIJ12 te verkennen op welke wijze de uitvoering van de werkzaamheden die samenhangen met de komst van de wolf ingericht moet worden.

Advies: instemmen met 1, 2, 4 en vwb 3 kiezen voor optie a, aanbevolen wordt om hierbij te pleiten voor een iets langere periode dan drie jaar. Vijf jaar is naar verwachting realistischer.

Proces:

Het wolvenplan is op bestuurlijk verzoek aanmerkelijk versneld afgerond. Dit heeft als nadeel dat er geen tijd was om alle aspecten aan de voorkant juridisch en financieel volledig uit te zoeken. Het positieve gevolg is wel dat er een document ligt als richtlijn, waartussen de verschillende provincies iets bewegingsruimte hebben. Dat de juridische en financiële aspecten niet volledig in beton gegoten zijn is dus niet alleen maar negatief. De maatschappelijke en politieke druk loopt ondertussen verder op. In meerdere provincies zijn statenvragen gesteld over de wolf en het wolvenplan. Ook zijn hierover Kamervragen gesteld.

Risico's: Uitstel van besluitvorming, om de tijd te nemen alles volledig uit te zoeken, zal er (ook) toe leiden dat discussies over de wolf dichter op de provinciale verkiezingen komen. Het lijkt bestuurlijk ongewenst als dit een belangrijk verkiezingsthema wordt omdat de politieke speelruimte op dit dossier erg beperkt is.

Lang niet alle stakeholders zijn tevreden met het wolvenplan. Dat gaat ook niet lukken omdat de meningen ver uiteen liggen en vaak volstrekt tegenovergesteld zijn.

- De voornaamste discussiepunten zijn samengevat in bijlage 2
- Reacties van stakeholders op het conceptplan en verslag van een overleg met LTO zijn samengevat in bijlage 5 a en b.

Ad 1. Wolvenplan. Het voorliggende plan komt op hoofdlijnen overeen met de wolvenplannen in veel Duitse deelstaten. Deze plannen hebben zich in de praktijk bewezen. Een belangrijk verschil met de Duitse aanpak is dat in de Nederlandse situatie wordt voorgesteld om per territorium een gebiedsgerichte preventieaanpak te kiezen. In Duitsland (en elders in Europa overigens meestal ook) wordt de preventie top-down als eis beschreven en is weinig of geen ruimte voor maatwerk. Nieuw is voor Nederland het voorstel om een wolvenbureau bij BIJ12 onder te brengen. Aangezien dit voorstel nog nadere uitwerking vergt is als beslispunt geformuleerd om hiertoe een opdracht aan de AACVP te

geven (beslispunt 4). Diverse Duitse deelstaten hebben al een wolvenbureau waarmee we ook ambtelijk contact onderhouden om van hun ervaring te leren.

Drentse inzet: in het 'ronde tafel overleg' is naar voren gekomen dat het goed is om schadegevallen zo snel mogelijk te kunnen afhandelen. Hierin is voorzien in het nieuwe plan en in praktische afspraken die met BIJ12 zijn gemaakt.

Ad 2. Preventieve maatregelen

preventiekosten. De kosten van subsidies voor preventieve middelen zijn niet goed in te schatten. Het zal jaarlijks om meerdere tonnen kunnen gaan, bijlage 4 geeft een globaal overzicht. Om de kosten te beheersen en om te benadrukken dat dierhouders een eigen wettelijke verantwoordelijkheid hebben wordt voorgesteld om als provincies gezamenlijk in te zetten op een 50% subsidie voor materiaalanschaf. Als provinciale staten in één provincie besluiten om bijvoorbeeld 80% of 100% te willen vergoeden mag een domino-effect worden verwacht voor de andere provincies.

preventie en precedentwerking. In bijlage 2 is aangegeven dat uit ingewonnen juridisch advies bij Pels Rijcken (landsadvocaat) naar voren komt dat het verlenen van subsidies bij preventieve maatregelen niet hoeft te leiden tot een juridisch precedent dat ook voor andere diersoorten geldt.

Relatie met Maatschappelijke Adviesraad Faunaschade (MARF) advies: de MARF zal gedurende de BAC VP tweedaagse haar adviezen aan de BAC VP presenteren. Voorzien wordt dat de MARF zich daarbij ook uit zal spreken over het (principiële) vraagstuk of het tegemoetkomen in kosten van voor preventie door provincies wel of geen denkbare mogelijkheid is om de trend van oplopende faunaschade te doorbreken. Vooruitlopend op de presentatie van deze adviezen wordt momenteel voorzien dat de MARF zich pro (althans niet contra) preventie zal gaan uitspreken, mits voldoende helder en zorgvuldig wordt vastgelegd wordt in welke gevallen wel en niet en onder welke voorwaarden tot tegemoetkoming kan worden overgegaan. Op deze wijze kan op objectieve wijze het gelijkheidsbeginsel gewaarborgd worden. Dit vergt uiteraard nog nadere uitwerking en uiteindelijk zijn het ook ten aanzien van dit punt de PS 'en van provincies die uiteindelijk beslissen.

Zo bezien lijkt het op dit punt te verwachten MARF-advies niet in de weg te staan aan het advies om in bepaalde gevallen over te kunnen gaan om tot subsidiëring van preventieve maatregelen om de wolf te weren en daarmee schade aan vee te voorkomen. Wel is het zaak om zorgvuldig af te bakenen in welke gevallen en onder welke omstandigheden tegemoetkoming/subsidie aan de orde is.

Waar de MARF naar verwachting zal adviseren om deze randvoorwaarden de komende periode (najaar 2018) nader uit te werken, is het advies ten aanzien van het voorliggende wolvendraaiboek daarover al veel concreter.

Belangrijk om vanuit de provincies verdere uitwerking voor de wolf niet *afhankelijk* te maken van de MARF. De MARF geeft advies, de provincies moeten bestuurlijk wel speelruimte overhouden.

Ad 3. Scenario's

Een keus uit deze scenario's zal leiden tot tekstuele aanpassing van het wolvenplan voordat deze openbaar wordt gepubliceerd.

Optie a) sluit het meest aan op de wens van stakeholders, zie ook bijlage 2. De termijn van 3 jaar is extreem kort om effecten te kunnen beoordelen. Zaken kunnen in Drenthe heel anders lopen dan bijvoorbeeld in Gelderland. Bovendien moet duidelijk zijn dat de pilot niet alleen betrekking heeft op het eerste territorium dat wordt vastgesteld, maar ook op andere territoria die in de pilotperiode worden vastgesteld. Een periode van 5 jaar zou aanbeveling verdienen.

Optie b) zal leiden tot groot maatschappelijk onbegrip bij stakeholders en geeft het risico dat wolven zich op vee gaan specialiseren.

Optie c) voegt feitelijk niets toe aan de bestaande mogelijkheden en onderzoek dat BIJ12 al uitvoert. Deze optie zal ook maatschappelijk niet op begrip kunnen rekenen.

Ad 4. Wolvenbureau:

De provincies hebben momenteel een aantal uitvoerende taken (via BIJ12) belegd bij Wolven in Nederland en de Zoogdiervereniging. Dit betreft een centraal wolvenmeldpunt en inschakelen van externe menskracht voor het beoordelen/bemonsteren van aangevallen vee. Er zijn drie redenen om hier zo snel mogelijk mee te stoppen en het wolvenbureau bij BIJ12 onder te brengen:

- 1) Het wolvenmeldpunt zou naar verwachting voor een belangrijk deel door vrijwilligers worden onderhouden en bemonst. In de praktijk blijkt dat Wolven in Nederland hier een behoorlijke financiële vergoeding voor wenst. Daarmee is het niet kosteneffectief om dit als opdracht buiten de deur te zetten.
- 2) Stakeholders vanuit de landbouw en jagerswereld hebben weinig tot geen vertrouwen in Wolven in Nederland en de Zoogdiervereniging. Deze organisaties worden niet als neutraal beschouwd maar als pro-wolf lobbyclubs. Dat straalt negatief af richting de provincies (als indirect opdrachtgever).
- 3) Wolven in Nederland en de Zoogdiervereniging hebben bij herhaling inhoudelijk foute informatie in de pers gegeven en/of commentaar geleverd op politieke processen waarbij er duidelijk geen politiek-bestuurlijke sensitiviteit is getoond. Door openlijk te ageren tegen politieke opvattingen die in de samenleving bestaan en door inhoudelijk foute informatie te verspreiden hebben beide organisaties zich geprofileerd als onvoldoende professioneel. Dat straalt negatief af richting de provincies (als indirect opdrachtgever).

Omdat de BACVP niet beslist over de hele begroting van BIJ12 en de daar ondergebrachte taken moet de vorming van een wolvenbureau via een ander traject (AAC middelen, IPO bestuur) worden gerealiseerd. Het is aan de BACVP om zich over de wenselijkheid en urgentie uit te spreken. Vanuit Drenthe is ambtelijk geadviseerd om in de IPO begroting 2019 de wolf wel als PM post op te nemen (pag 37 concept programmabegroting).

Bijlage 1 AACVP 6-7 september 2018

Oplegger wolvenplan BACVP 4-5 oktober 2018

Datum : 23-08-2018

Inlichtingen bij :

Telefoon : 0592-36

Aantal bijlagen : 4

Onderwerp : Interprovinciaal wolvenplan

Voorstel

1. Het 'Interprovinciaal wolvenplan' vast te stellen als opvolger van het 'Operationeel draaiboek wolf fase – 1', en daarmee laatstgenoemd draaiboek in te trekken als gezamenlijk beleidsdocument, en BIJ12 opdracht te geven het te publiceren op de website.
2. In alle provincies aan Provinciale Staten een voorstel voorleggen om een subsidieregeling vast te stellen voor het stimuleren van preventieve maatregelen conform regionale schadepreventieplannen. Daarbij uit te gaan van een 50% bijdrage in materiaalkosten voor uitsluitend bedrijfsmatige dierhouders onder de-minimis voorwaarden en met interprovinciaal afgestemde subsidieplafonds.
3. De AACVP te verzoeken om de portefeuillehouder natuurwetgeving opdracht te geven om te verkennen op welke wijze de opzet van het huidige het wolvenbureau tegen het licht te houden opgezet moet worden -met daarbij in het bijzonder aandacht voor de taken die momenteel worden uitgevoerd door Wolven in Nederland- en te bezien of en zo ja ten aanzien van welke onderdelen/taken een heroriëntatie nodig en hiertoe -aan de hand van scenario's- een kader uit te werken. Daarbij dient geborgd te worden dat het (doen) uitvoeren van door de provincies gemandateerde wettelijke taken met betrekking tot de wolf op zorgvuldige wijze geregeld is en maatschappelijk op voldoende draagvlak kan rekenen. Dit wolvenbureau dient als een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades en draagt daarnaast zorg voor een stuk communicatie en publieksvoorlichting.

Wat wordt er van u gevraagd?

In te stemmen met de punten 1 t/m 3

Met opmerkingen | Moet de BACVP dat publiceren besluiten? Zit nu als besluit 2 in de AACVP oplegger. Hoeft toch niet dubbel besloten te worden?

Met opmerkingen | Dit kan volgens mij allemaal in de toelichting hierna. Probeer niet beslispunt behapbaar te houden!

Met opmerkingen | Mee eens.

Toelichting

Wat vooraf ging

Op 24 maart 2016 heeft u het 'Operationeel draaiboek wolf – fase 1' (periode van zwerfende wolven) vastgesteld en de [IPO-werkgroep Natuurwetgeving opgedragen AAC VP verzocht](#) een operationeel draaiboek op te stellen voor de periode na vestiging. Daarnaast heeft u een aantal samenhangende besluiten genomen die zijn weergegeven in bijlage 4.

In de BAC VP van 4 november 2016 hebben provincies procesafspraken gemaakt over een gezamenlijk te voeren faunaschadebeleid. Tevens zijn -waar dit van gemeenschappelijk belang werd geacht- de dossiers benoemd waarvoor beleidsmatige afstemming tussen alle of meerdere provincies aan de orde is. De wolf behoort tot die dossiers. Aanpassing van het beleid voor de wolf vereist dan ook gezamenlijke besluitvorming.

Versnelling proces

Uw besluit om het draaiboek wolf verder uit te breiden met de periode na vestiging was destijds niet gekoppeld aan een einddatum of planning. De IPO-werkgroep Natuurwetgeving heeft uit haar midden enkele provincies verzocht om de uitwerking ter hand te nemen. Medewerkers van deze provincies, aangevuld met een adviseur van BJJ12, korthedshalve aangeduid als Lupus-werkgroep, hebben dit verder opgepakt. De Lupus-werkgroep hanteerde als informele planning ambtelijke afronding tegen eind 2018.

Op 17 mei 2018 heeft u in de BAC VP stilgestaan bij de actuele ontwikkelingen rondom de wolf en de rol die schapehouders hierbij spelen. De bestuurlijke wens is geuit om het nieuwe draaiboek versneld af te ronden. In de AAC VP van 31 mei is afgesproken om het draaiboek in de BAC VP van 4 en 5 oktober 2018 vast te stellen.

Evaluatie en stakeholders

De Lupus werkgroep heeft op basis van de ervaringen met wolven in 2016-2018 en tal van gesprekken met diverse stakeholders het operationeel draaiboek wolf – fase 1 geëvalueerd en uitgebreid met een visie op territoriale wolven in ons land. Op 4 juli 2018 is een landelijke bijeenkomst georganiseerd waarbij een breed spectrum van stakeholders ([inclusief landbouwvertegenwoordigers](#)) was uitgenodigd. In bijlage 2 treft u de deelnemerslijst en de voornaamste conclusies uit de evaluatie en doorkijk naar de toekomst. Alle stakeholders en provincies zijn in de gelegenheid gesteld om schriftelijk te reageren op pre-concept teksten (juli 2018) en op het volledige concept wolvenplan ([versie 7 augustus 2018](#)). Verschillende organisaties hebben hiervan gebruik gemaakt.

De belangrijkste uitkomsten van de reacties zijn:

- a) Het vaststellen van een nieuw interprovinciaal wolvenplan is urgent. Zwerfende jonge wolven kunnen, en zullen, in toenemende mate in een groot deel van ons land opduiken. Wanneer en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te

Met opmerkingen | Nee, dat klopt niet. In het BACVP besluit staat letterlijk IPO werkgroep natuurwetgeving, zie bijlage 5.

Met opmerkingen | Is voor de BAC VP niet noodzakelijk. Ik zou dit weglaten.

Met opmerkingen | Akkoord, mag weg. Maar is bestuurders wel duidelijk wat de Lupus werkgroep is? (komt verderop telkens terug). Anders zou ik alleen de eerste en laatste regel schrappen.

Met opmerkingen | Ik heb de datum van de consultatieversie nog maar even toegevoegd om misverstanden over verschillende versies te voorkomen.

voorspellen. De kans op permanente vestiging binnen een jaar is realistisch. Daarvoor ontbreekt nu nog beleid. Dit geeft grote maatschappelijke onrust bij met name de schapenhouders.

- b) Er wordt door tal van stakeholders een beroep gedaan op de provincies om preventieve maatregelen (waarmee vee kan worden beschermd) ook financieel te ondersteunen.
- c) Er blijkt een toenemende behoefte aan een onafhankelijk wolvenbureau als een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades. En tevens een centraal punt voor communicatie en monitoring.

[LTO heeft verzocht om, voor de bespreking in uw commissie, in een bestuurlijk gesprek haar standpunt ten aanzien van de wolvenschade kenbaar te maken. Dit gesprek vindt plaats op 10 september. Een verslag van dit gesprek zal vooraf aan u worden toegezonden.](#)

Wat komt er op ons af?

2018 is –vanuit bestuurlijk oogpunt– in Nederland het eerste ‘serieuze’ wolvenjaar. Ondanks dat het om slechts een betrekkelijk klein aantal dieren gaat en de landbouwschade in geld uitgedrukt marginaal is, vergeleken met bijvoorbeeld de ganzen. Elke wolf [haalt vette koppen in de kraan](#) veroorzaakt veel media-aandacht en dat zal [naar verwachting](#) zo blijven.

Het is goed om ons te realiseren dat dit nog maar een begin [is van wat komen gaat](#). Een exponentiele groei van rondzwervende wolven, van schademeldingen en van media-aandacht valt te verwachten. Ook in provincies die daar zelf misschien nog niet zo op rekenen. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en zullen zich niet beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden. De emoties die daarbij spelen stijgen [veruit](#) boven de objectieve schade of risico's. [Dat betekent dat bij het vormgeven van de aanpak van wolvenschade ook nadrukkelijk aandacht besteed moet worden aan publieksvoorlichting en communicatie.](#)

Waar zit de grootste discussie en de grootste risico's?

De grootste discussie gaat over het vergoeden van wolvenschade bij een vastgesteld territorium en in samenhang daarmee het financieel ondersteunen van preventieve maatregelen. Als de provincies niet in staat zijn om op deze onderdelen een gezamenlijke lijn af te spreken die ook door de stakeholders (min of meer) wordt gedragen, zal de wolf in heel Nederland snel een hoofdpijndossier worden. De werkgroep Lupus adviseert daarom de lijn als voorgesteld in het concept wolvenplan en samengevat in bijlage 3.

De situatie in Nederland zoals de werkgroep Lupus die inschat is de volgende:

1. Veel stakeholders uit de landbouwsector [staan nu al bijna op ontploffen omdat wijzen](#) het conceptplan [sterk af omdat dit](#) hen voor wat betreft preventie [steun](#) lang niet voldoende gaat. Ze worden hierin gesteund door de 'natuurhoek'.

Met opmerkingen | Is of kan zijn?

Met opmerkingen | Ik heb geen glazen bol, maar op basis van de ervaringen in het buitenland staat het correct geformuleerd.

Met opmerkingen | ok

Met opmerkingen | Graag kritisch kijken naar onderstaande tekst. Wat is er voor de BAC VP echt nodig?

Graag wat objectiever maken. Ik vind teksten als 'stakeholders landbouw staan op ontploffen' echt niet passen in een bestuurlijke notitie!

Hier graag alleen opnemen wat de BAC VP moet weten om een besluit te kunnen nemen.

Met opmerkingen | Ik snap heel goed dat het taalgebruik niet zo perfect correct is, aan de andere kant moet het ook niet zo verhullend worden dat de diverse gedeputeerden straks niet weten wat hun overkomt.

Met opmerkingen | Graag anders formuleren

2.—Sommige van deze stakeholders hebben al acties aangekondigd. Die zullen zich naar verwachting rechtstreeks op de politiek richten. Er dient rekening gehouden te worden met tamelijk militante acties, samenhangend met nieuwe schadegevallen komend voorjaar (rond de verkiezingen).

2. Het valt te verwachten dat stakeholders die niet tevreden zijn over het plan zich in de provincies rechtstreeks tot de politiek zullen wenden om hun doelen (steun voor preventieve middelen) te halen.

3. De Lupus werkgroep verwacht bij het uitbliven van een duidelijk gezamenlijk beleid een domino-effect waarbij voorziet dat de politiek in verschillende, en uiteindelijk alle, provincies onder deze maatschappelijke druk en acties overstap zal willen en zal overgaan tot betalen van preventieve subsidies. Het is naar inschatting van de Lupus werkgroep geen vraag meer of dat gaat gebeuren, hooguit hoe snel.

4.—Om niet achter maatschappelijke feiten aan te lopen is het volgens ons uiterst urgent dat de BAC VP in oktober beslist hoe ze in gezamenlijkheid bestuurlijk preventieve steun willen oppakken. Niets doen is de lont in het kruitvat steken.

4.

Eigen verantwoordelijkheid dierhouders

Strikt juridisch genomen zijn dierhouders zelf verplicht om preventieve maatregelen te nemen en te bekostigen¹. De provincies kunnen voor deze lijn kiezen maar er zij op gewezen dat dit zal leiden tot onbegrip en zwaar maatschappelijk verzet vanuit nagenoeg alle stakeholders. Bovendien zal dit door achterblijvende preventie leiden tot een 'de kat op het spek binden'-situatie waarbij bestuurders met grote regelmaat via de media geconfronteerd en aangesproken zullen gaan worden over door wolven aangevallen vee.

Tegemoetkoming in preventieve maatregelen

Mede naar aanleiding van de opvattingen die onder de stakeholders leven, adviseert de werkgroep Lupus om te investeren in preventieve maatregelen voor de beroepssector, teneinde 'Franse toestanden'² te voorkomen. Dit zou in kunnen houden dat wanneer een territorium wordt vastgesteld, er een gebiedsproces wordt gestart waarin de betrokken stakeholders samen met de betreffende provincie(s) een gebiedsgericht schadepreventieplan opstellen (zie § 5.5 wolvenplan).

Van de stakeholders mag worden verlangd dat ze zich conformeren aan de uitvoering van het gebiedspreventieplan en bereid zijn om vanuit hun wettelijke verantwoordelijkheid ook zelf in preventie

¹ besluit houders van dieren, paragraaf 2, artikel 1.6: 'Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.'

² Met 'Franse toestanden' wordt bedoeld dat in delen van Frankrijk niet van meet af aan is geïnvesteerd in preventie, maar dode schapen gewoon zijn vergoed. In landen waar vrijwel niets aan preventie wordt gedaan, zoals Frankrijk, zijn roedels gespecialiseerd geraakt op schapen en is het verlies hoog. De predatie loopt dan op tot gemiddeld 50 schapen per wolf per jaar. In Frankrijk worden inmiddels miljoenen euro's per jaar besteed aan schadevergoedingen. In landen waar veel aandacht wordt besteed aan preventie is de schade veel minder. In een aantal gebieden in Duitsland, waar men al langer ervaring heeft met de wolf en daarop is ingesteld, is het verlies niet meer dan 1 schaap per wolf per jaar. De verhouding tussen schapenhouders en overheid in Frankrijk is inmiddels volledig verziekt en kenmerkt zich door een diep wantrouwen jegens de overheid. Volledige schadeloosstelling zonder verdere preventie te verlangen leert dat dit op de korte termijn gunstig lijkt voor het draagvlak onder schapenhouders, maar op de langere termijn problemen zodanig vergroot dat dit niet meer beheersbaar is.

Met opmaak: Lijstlinea, Genummerd + Niveau: 1 + Nummeringstijl: 1, 2, 3, ... + Beginnen bij: 1 + Uittijning: Links + Uitgelijnd op: 0 cm + Inspringen op: 0,63 cm

te investeren. De provincies bieden een financiële bijdrage in het opstellen van het gebiedspreventieplan *én in de aanschaf van preventieve middelen*.

De werkgroep Lupus schat in dat wanneer er ten aanzien van dit punt geen gezamenlijke richting wordt gekozen, de provincies op dit onderdeel tegen elkaar uitgespeeld zullen gaan worden. De werkgroep Lupus adviseert daarom om te kiezen voor een maximaal 50% (provincie) – 50% (dierhouder) verdeelsleutel als gezamenlijk vertrekpunt. Daarmee wordt benadrukt dat dierhouders een eigen verantwoordelijkheid hebben maar ook dat de provincies ze niet financieel in de kou laten staan. Stakeholders (zowel vanuit landbouw als natuur) vinden een 80-20% verdeling redelijk en in het buitenland wordt preventie soms tot 100% vergoed door de overheid³.

Het subsidiëren van preventie is te motiveren vanuit twee sporen die elkaar versterken:

1. Vanuit actieve soortenbescherming valt te motiveren dat het ondersteunen van preventie in het belang van de wolf zelf is. Het zorg dragen voor maatregelen om de staat van instandhouding van soorten te behouden of te herstellen, behoort tot de wettelijke taak van de provincie. Alle provincies investeren daar in. Als het weren van de wolf van landbouwgronden een voor een soort een belangrijke maatregel is om de staat van instandhouding te borgen, dan is investering daarin te overwegen.
2. Daarnaast leidt de predatie van schapen tot zeer grote maatschappelijke onrust, waardoor het verstandig is om als provincies subsidie beschikbaar te stellen voor het stimuleren van schadepreventie. Het ondersteunen van preventie draagt bij aan het vergroten van het maatschappelijke draagvlak (Karlsson & Sjöström 2011).

De juridische vraag of het subsidiëren van preventieve maatregelen geen precedent schept richting andere diersoorten, is niet gemakkelijk te beantwoorden. De opvattingen hierover verschillen. In bijvoorbeeld de provincie Limburg is een dergelijke subsidiering al praktijk en tot dusverre is daar van precedentwerking nog niets gebleken. Aangezien het uiteindelijk de Provinciale Staten zijn die moeten beslissen over het beschikbaar stellen van subsidies, is het ook aan PS om mogelijke precedentwerkingen te overwegen en bij besluitvorming te betrekken.

De kosten van preventie kunnen in sommige gevallen flink oplopen⁴. Provincies kunnen hierin sturen door jaarlijks een subsidieplafond vast te stellen en de bijdrage te koppelen aan de de-minimis voorwaarden (te denken valt aan max. € 15.000,- per bedrijf in 3 jaar). Bovendien adviseert de werkgroep Lupus om hobbydierhouders uit te sluiten van een bijdrage. Deze groep is voor het inkomen niet afhankelijk van hun dieren en een hobby mag wat kosten. Voor de langere termijn

³ In Duitsland varieert de bijdrage per deelstaat in 75-100% van de materiaalkosten (de meeste 80-90%). De minister van Niedersachsen heeft in juli 2018 aangegeven de overheidssubsidie te willen verhogen van 80% naar 100%.

⁴Indicatief: in Niedersachsen is in 2016 circa € 300.000,- door de overheid betaald aan preventieve middelen (bij 14 territoria/roedels). In Zwitserland is vooral geïnvesteerd in kuddewaakhonden (totale subsidie in 2003-2017 € 2.430.000,-) en relatief weinig in rasters (totaal in 2003-2017 € 436.000,-). In veel berggebieden zijn rasters niet goed toepasbaar, dit illustreert de noodzaak van maatwerk per regio.

adviseert de werkgroep Lupus om te onderzoeken of preventie ook (deels) kan worden gefinancierd uit Europese fondsen, het GLB of uit het ANLB.

Aangezien bijdragen in preventie niet voortvloeien uit de wettelijke taak van het verstrekken van tegemoetkomingen bij schade zijn het in de verschillende provincies Provinciale Staten die hierover moeten besluiten.

Uitwerking overige voorstellen

Beslispunt 1: De kans op permanente vestiging van wolven in ons land binnen een jaar is realistisch. Daarvoor ontbreekt nu nog beleid. Het vigerende draaiboek wolf betreft –expliciet- alleen gezamenlijk beleid voor rondzwervende wolven. Dit beleidsvacuüm geeft grote maatschappelijke onrust bij met name de schapenhouders.

De ervaring van de afgelopen jaren leert dat een gezamenlijk wolvenplan of draaiboek een goed instrument is om bij een diersoort als de wolf, die binnen enkele dagen door meerdere provincies kan zwerven, eenduidig beleid te voeren. De ervaring leert ook dat we keer op keer nieuwe dingen leren en situaties treffen die niet zijn voorzien. Vanuit de wettelijke taken, verantwoordelijkheid voor bescherming van de wolf en zorg voor schadegevallen, is het telkens mogelijk gebleken om ook in nieuwe situaties goede oplossingen te bedenken. Het voortliggende wolvenplan zal als daar aanleiding toe bestaat worden herijkt en aangepast.

Ten opzichte van het vorige draaiboek zijn de voornaamste aanpassingen gelegen in het communicatieplan (sterk vereenvoudigd, met de optie tot uitwerkingen buiten dit draaiboek) en de oprichting van een wolvenbureau (daarmee ontkoppeling van een aantal uitvoeringstaken die waren belegd bij Wolven in Nederland en Zoogdiervereniging). Ook is een groot aantal uitvoeringsprotocollen uit het wolvenplan gehaald. Deze zullen nu separaat worden geactualiseerd.

Beslispunt 2: Dit voorstel is hierboven (onder discussie/risico's) uitgebreid toegelicht. Het is expliciet te kens aan Provinciale Staten van elke afzonderlijke provincie om over een eventuele subsidie te besluiten. Te verwachten valt dat stakeholders Provinciale Staten ook rechtstreeks gaan benaderen. Dit kan leiden tot grote verschillen tussen provincies, dan wel tot een domino-effect. De BACVP wordt geadviseerd om een gezamenlijk vertrekpunt te hanteren. Eenduidig gezamenlijk beleid draagt bij aan een betere kostenbeheersing.

Beslispunt 3: Er moet breed maatschappelijk vertrouwen bestaan dat overheidstaken altijd onpartijdig en onafhankelijk worden uitgevoerd. Dit is nu niet het geval. De uitvoering van verschillende taken die op basis van het operationeel draaiboek wolf zijn belegd bij organisaties als Wolven in Nederland en de Zoogdiervereniging worden door andere stakeholders ter discussie gesteld. Dit ligt niet zozeer aan de feitelijke werkzaamheden (zoals het wolvenmeldpunt) maar vooral aan communicatie uitingen in de pers door deze organisaties. Voor de uitvoering van overheidsbeleid mag er geen vertrouwens discussie zijn. Dat maakt voortzetting van de huidige constructie onwenselijk.

Met opmerkingen | Is deze toelichting nodig? Hierboven is toch al uitgelegd waarom er een aanvulling van het plan nodig was?

Met opmerkingen | Dit 2^e deel kan weg

Met opmerkingen | Idem. Argumentatie staat hierboven. Wel goed om in de tekst hierboven te duiden dat de politieke afweging ook moet zijn in hoeverre de BACVP het (gegeven maatschappelijke druk) noodzakelijk vindt dat provincies allen eenzelfde lijn volgen.

Met opmerkingen | Dit 2^e deel kan weg.

De besluitvorming om een wolvenbureau op te richten en de afbakening van taken en verantwoordelijkheden verloopt via een ander bestuurlijk traject (via AAC middelen en IPO-bestuur) dan de besluitvorming voor dit wolvenplan.

Vooralsnog lijkt het onderbrengen van een wolvenbureau bij BIJ12 het beste alternatief waarbij nog nader onderzocht zal worden hoe het takenpakket zich verhoudt tot de huidige werkzaamheden van BIJ12.

Om deze reden is de onderstaande invulling te duiden als een indicatieve opzet die echter nog kan wijzigen.

De provincies en alle stakeholders voorzien in de nabije toekomst een verdere toename van rondzwervende wolven, met bijbehorende kans op faunaschades en een toenemende kans op territoriale vestigingen van wolven. Deze twee zaken maken het oprichten van een 'wolvenbureau' waarvoor al eerder de contouren zijn geschetst nu gewenst. In de voorgaande jaren zijn verschillende taken van een dergelijk wolvenbureau, zoals een wolvenmeldpunt, enige monitoring en een structuur voor het beoordelen en afhandelen van schademeldingen belegd bij bestaande organisaties, zoals Wolven in Nederland, de Zoogdiervereniging en BIJ12. Het wordt door de provincies gewenst geacht om in de toekomst dit vanuit de overheid sterker te organiseren en verder te professionaliseren. Daarbij wordt gekozen voor het versterken van de bestaande uitvoeringsorganisatie BIJ12. Omdat in BIJ12 nu al meerdere wolf-gerelateerde zaken samen komen en een professionele en onafhankelijke taakinfilling belangrijks is, kan hier op de meest efficiënte wijze invulling worden gegeven aan een wolvenbureau. Enkele formele taken die begin 2018 nog in opdracht bij externe partners zijn belegd zullen dan per 2020 overgaan naar BIJ12, bijvoorbeeld een goed bereikbaar wolvenmeldpunt. De taakafbakening van een wolvenbureau bij BIJ12 is indicatief opgenomen in bijlage 3 van het wolvenplan. In de financiële paragraaf wordt inzicht gegeven in de te verwachten kosten. Er zij op gewezen dat dit grotendeels autonome ontwikkelingen betreft.

Taken behorende bij een wolvenbureau zijn in te delen in drie categorieën:

1. werkzaamheden die vallen binnen de opdracht van BIJ12 unit Faunafonds (o.a. afhandelen tegemoetkomingsaanvragen faunaschade, taxeren, voorlichting grondgebruikers, onderzoek)
2. werkzaamheden die via BIJ12 bij Wolven in Nederland zijn ondergebracht (o.a. meldpunt, dataregistratie, validatie meldingen, communicatie)
3. nieuwe werkzaamheden (o.a. publieksvoorlichting, monitoring)

De komst van de wolf zorgt voor een verzwarende van bepaalde taken die reeds bij BIJ12 zijn ondergebracht

Advies AAC VP

[N.a.v. bespreking 6 september aanvullen]

Bijlagen

1. Interprovinciaal wolvenplan
2. Deelnemerslijst stakeholdersbijeenkomst 4 juli 2018 en overzicht van bevindingen
3. Overzichten keuzes en argumenten bij schade en preventie
4. Besluiten BACVP 24 maart 2016

Met opmerkingen | Zou ik hier niet opnemen. Ik zou wel de suggestie doen dat de BAC VP kaders mee kan geven. Ik vind het vooral van belang dat de BAC nu uitspraken doet over de manier waarop dit vorm moet krijgen.

Je zou wel kunnen aangeven dat onderzocht zal worden hoe het takenpakket zich verhoudt tot het pakken van BIJ12.

Met opmerkingen | Ok, maar hebben de AACVP en BACVP leuen aan genoeg inzicht? Of krijgen we dit straks allemaal terug als vragen?

Oplegger wolvenplan AACVP 6-7 september 2018 (tbv BACVP 4-5 oktober)

Datum : 23-08-2018

Inlichtingen bij :

Telefoon : 0592-36

Aantal bijlagen : 5

Onderwerp : Interprovinciaal wolvenplan

Voorstel

Kan het kloppen dat ik de kern van de discussie hieronder mis? Volgens mij moeten we constateren dat er naast vaststelling wolvendraaiboek ook een herijking beleidsregels nodig is. Dat het geleet op maatschappelijke aandacht noodzakelijk is dat dit op een gelijke manier gebeurt. En daarbij is het discussiepunt toch hoe om te gaan met preventieve maatregelen? Ik zie dat nu niet terugkomen. Klopt het dat ook het besluit over het wolvenbureau is komen te vervallen?

Met opmerkingen De discussie is gesplitst in een bestuurlijk deel (zie BAC stukken) en een operationeel ambtelijk deel (AACVP). Discussies over preventie en wolvenbureau zijn bestuurlijk, die vloeien voort uit de BAC notitie. De andere staan in deze AACVP oplegger.

Met opmerkingen Nee, zie BAC oplegger

a) voor de AAC, operationeel / financieel

1. Besluiten om het concept wolvenplan met oplegger BAC VP en bijbehorende bijlagen door te geleiden naar de vaststelling voor te leggen aan de BACVP vergadering van 4-5 oktober 2018.
2. Opdracht te geven aan BIJ12 om het Interprovinciaal wolvenplan na besluit van de BACVP te publiceren op de website van BIJ12 en om op deze website de bij het plan behorende protocollen actueel te houden.
3. Het navolgende mee te nemen in het traject van herijking beleidsregels, gepland voor de BACVP van december 2018. Te BAC VP adviseren voor te stellen te besluiten dat de diverse provinciale beleidsregels tegemoetkoming faunaschade bij herziening voor de wolf worden aangepast in die zin dat a) terugbetaling van leges (behandelbedrag) wordt gewijzigd in het terugstorten van leges in gevallen waarbij door of namens BIJ12 een wolf niet op voorhand wordt uitgesloten. b) Daarnaast deze beleidsregels aan te passen om een tijdige melding en afhandeling van wolvenschade te borgen. c) En ten slotte in de beleidsregels te verwijzen naar door GS in voorkomende gevallen te publiceren begrenzings van 'wolvegebied' en schadepreventieplan waarin andere voorwaarden gelden voor een tegemoetkoming bij schade.
4. Te adviseren om voor communicatie en landelijke publieksvoorlichting over de wolf op de begroting van BIJ12 in de periode 2019-2023 jaarlijks een budget te reserveren. Hiertoe een verzoek te doen aan de AAC Midden en te koppelen aan de taken van een wolvenbureau. Voor 2019 wordt voorgesteld om als provincies gezamenlijk € 100.000,- beschikbaar te stellen als bijdrage voor een film over de terugkeer van de wolf.
5. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om als appendix bij het Interprovinciaal wolvenplan gezamenlijk beleid voor de goudjakhals te formuleren.
6. Te besluiten om de BACVP geen reactienota te sturen waarin de reacties van alle stakeholders die hebben gereageerd op het concept van 7 augustus zijn samengevat.

Met opmerkingen Prima, die nieuwe zin is beter zo.

Met opmerkingen Dat is geen beslispunt! Ik denk dat je dit anders moet formuleren!

Met opmerkingen Wel een beslispunt, namelijk procedureel: in de werkgroep Natuurwetgeving is aangegeven dat het noodzakelijk is om deze regels aan te passen maar ook dat het onhandig is als bestuurders 2x achtereen aanpassing beleidsregels moeten behandelen. Bovendien wilde BIJ12 nog naar de letterlijke formulering kijken. Het beslispunt is dus voor de AACVP om deze 3 onderdelen aan te passen en die in december aan de BACVP voor te leggen. Het besluit nu voorkomt dat, mocht de algemene herijking vertragen, er in december niet besloten gaat worden over de wolf.

Met opmerkingen Hoe zit het nou met het beslispunt over het wolvenbureau? En inzet was toch om eerst een besluit te nemen over communicatieplan/boodschap en dan pas een besluit te nemen over de middelen?

Met opmerkingen Wolvenbureau: zie BAC stuk. Nee, er is helemaal geen inzet om een apart besluit te nemen over het communicatieplan/boodschap. Het communicatieplan is in het wolvenplan opgenomen. Discussie gaat over welke middelen daarvoor nodig zijn. De IPO werkgroep is van mening dat over een concreet project (film) waarvoor nu een verzoek ligt gezamenlijk budget aan de orde is waarover nu besloten kan worden. Structureel budget voor communicatie hangt ook af van nadere invulling wolvenbureau.

Met opmerkingen ?

Met opmerkingen Zie toelichting

b) voor de AAC, mandaat voor werkgroep om in overleg te treden met LNV

1. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdragen om met het Rijk nader af te bakenen wie vanuit welke rol en bevoegdheid of mandatering met buitenlandse partners in overleg zal treden over de wolf.
2. Vanwege het ontbreken van een door het Rijk erkende opvanglocatie die toegerust is op het houden van grote wilde roofdieren zoals de wolf, de IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om hiertoe een alternatief te zoeken of te laten ontwikkelen.

3. Met het Rijk in overleg te treden om de goudjakhals te plaatsen op de lijst van beschermde inheemse dieren (Wet natuurbescherming, art 3.10, bijlage A).

Wat wordt er van u gevraagd?

- De beslispunten 1 t/m 3 voor de BAC met bijbehorende toelichting en bijlagen verder te geleiden naar de BAC VP van 4/5 oktober 2018 (besluit 1).
- In te stemmen met de verdere operationeel / financiële beslispunten 2 t/m 6
- In te stemmen met de mandateringspunten 1 t/m 3

Toelichting

a) voor de AAC, operationeel / financieel

Besluit 1: Op 17 mei 2018 heeft BACVP stilgestaan bij de actuele ontwikkelingen rondom de wolf en de rol die schapenhouders hierbij spelen. De bestuurlijke wens is geuit om het nieuwe draaiboek versneld af te ronden. In de AACVP van 31 mei is afgesproken om het draaiboek in de BACVP van 4 en 5 oktober 2018 vast te stellen. De werkgroep Lupus heeft in de afgelopen maanden alle zeilen bijgezet om deze versnelde oplevering te kunnen realiseren. Er kan nu op het gevraagde moment een volledig geactualiseerd plan worden aangeboden dat in concept met betrokken stakeholders en alle provincies is gedeeld en besproken. Geadviseerd wordt om dit nu aan de BACVP voor te leggen.

Besluit 2: Om de leesbaarheid van het wolvenplan te vergroten en om praktische aanpassingen aan de onderliggende protocollen snel te kunnen doorvoeren zijn deze niet meer als bijlagen in het plan zelf opgenomen. In het plan volstaat een opsomming van de aanwezige protocollen (bijlage 1 in het wolvenplan). Met het voorgestelde besluit wordt de verantwoordelijkheid voor het actualiseren en publiceren van deze protocollen helder belegd. Publicatie op de website van BIJ12 zorgt ervoor dat iedere gebruiker of geïnteresseerde op elk moment toegang heeft tot de meest recente versies.

Besluit 3: Het navolgende mee te nemen in het traject van herijking beleidsregels, gepland voor de BACVP van december 2018. NB: er zijn alvast op gewezen dat er bij het ontbreken van aangepaste beleidsregels geen adequaat beleid uitvoerbaar is bij territoriale wolven. Uitstel naar 2019 geeft een behoorlijk uitvoeringsrisico omdat aanpassingen ook nog door de verschillende provincies (Gedeputeerde Staten) moeten worden vastgesteld. Het vigerende wolvenplan dekt expliciet alleen beleid voor zwervende dieren.

- a) Volgens de vigerende beleidsregels tegemoetkoming faunaschade moet de verzoeker bij het vermoeden van wolvenschade bij de meeste provincies eerst leges (behandelbedrag) storten om dit later weer terug te ontvangen. Bij het opnemen van een schadegeval ter plaatse wordt door BIJ12 meteen vastgesteld of een wolf niet wordt uitgesloten (en dan volgt altijd terugbetaling van leges, ook als later een andere oorzaak blijkt). In de vigerende beleidsregels is geregeld dat er terugbetaling volgt als een wolf wordt aangetoond, dat strookt niet met het beleid om ook terug te betalen als later een andere oorzaak blijkt. Die gevallen waarin door BIJ12 een wolf als zeer onwaarschijnlijk wordt geacht en een verzoeker desondanks nader onderzoek vraagt, blijft het storten van leges bestaan en geen recht op restitutie als er geen wolf in het spel blijkt.
- b) Een tweede aanpassing die wordt geadviseerd is om dood of gewond vee altijd binnen 24 uur na het ontstaan van de schade te moeten melden. De huidige regeling (binnen 7 werkdagen na constatering van schade moet deze worden gemeld) sluit niet aan op de praktijk en maakt verzoeken mogelijk die niet

Met opmerkingen [] Is geen toelichting op dit besluit en kan volgens mij hier wel weg. Vraag is wel of besluit 2 echt nodig is. Is dit niet gewoon onderdeel van de opdracht van BIJ12?

Met opmerkingen [] Zie ook BAC besluit van 2016. Het wolvenplan, inclusief protocollen is van de provincies, niet een plan van BIJ12. Het is dus een besluit om dit onderdeel bij BIJ12 te beleggen en dat wijkt af van het vigerende plan.

Met opmerkingen [] Is dat dan niet de kern van het besluit dat je hier moet voorleggen? Dat je BAC VP voorstel dat alle provincies dit jaar hun beleidsregels aanpassen?

Met opmerkingen [] Ja, dat klopt, maar dat BACVP voorstel komt uitsluitend pas in december. Niet nu.

meer zijn te beoordelen. Met deze aanpassing wordt ook tegemoetgekomen aan de wens van de schapensector om een zo snel mogelijke beoordeling en afhandeling van schadegevallen.

c) Bij voorzienbare wolvenschade (territorium) kunnen eisen worden gesteld aan preventieve maatregelen die een dierhouder moet nemen om voor een tegemoetkoming in schade in aanmerking te komen. Analoog aan de werkwijze in alle Duitse deelstaten stelt GS vast in welke gemeentes wolvenschade voorzienbaar is en publiceert dit. In de beleidsregels dient hiernaar verwezen te worden. Tevens wordt er voor ieder 'wolvegebied' in samenspraak met de stakeholders een schadepreventieplan opgesteld dat als basis dient voor de beoordeling van adequaat toegepaste preventie. In de beleidsregels dient hiernaar verwezen te worden.

Besluit 4: De terugkeer van de wolf gaat in de samenleving gepaard met veel emoties. Stakeholders wijzen de provincies telkens weer op het grote belang van een goede voorlichting en communicatie. Voor de verschillende wolvenbureaus in Duitsland is publieksvoorlichting en communicatie een belangrijk bestanddeel van het takenpakket. Voorgesteld wordt om voor dit doel, samenhangend met de taakomschrijving van een **wolvenbureau**, expliciet uit te werken welke budget voor communicatie jaarlijks nodig is. **Voor het jaar 2019 wordt voorgesteld om aan te haken op een concreet initiatief voor het maken van een film over de terugkeer van de wolf en hier een budget van € 100.000,- voor te reserveren (bijlage 5).** Provincies hebben veel baat bij een dergelijk product.

Iedere provincie heeft in haar eigen natuurbeleid het belang getuigd van het betrekken van de samenleving bij de natuur. De formuleringen verschillen, maar in de kern wordt het belang van kennisoverdracht breed onderschreven. Met name voor soorten waarmee de samenleving nog geen ervaring heeft opgedaan is het belangrijk om van meet af aan te investeren in het vergroten van kennis. Daarmee kunnen ook potentiële conflicten worden voorkomen of beperkt. De provincies kunnen via het wolvenbureau algemene en specifieke publieksvoorlichting bevorderen. Specifieke voorlichting, zoals adviezen over preventie om vee te beschermen, stellen we voor als een taak die vanuit het wolvenbureau zelf wordt uitgevoerd. Voor algemene publieksvoorlichting kan worden aangehaakt op informatiekanalen die al beschikbaar zijn zoals bijvoorbeeld de website van Wolven in Nederland. Dit zal in de verkenning van taken voor het wolvenbureau verder worden uitgewerkt. Daarnaast zijn er incidentele activiteiten mogelijk die de provincies goed kunnen helpen om algemene informatie over wolven met een breed publiek te delen. Te denken valt aan een tentoonstelling of een film over de terugkeer van wolven. Omdat met name in de vestigingsfase van de wolf de meeste vragen onder het publiek leven wordt voorgesteld om als provincies in 2019 gezamenlijk een budget van € 100.000,- te reserveren voor de realisatie van een film. De bijdrage per provincie kan worden gewogen conform de verdeelsleutel uit Jansen I en Jansen II, zoals dit ook eerder is afgesproken voor de gezamenlijke ganzenaanpak (AEWA). De totale begroting voor de film bedraagt meer dan 1 miljoen euro.

Besluit 5: De goudjakhals (rietwolf) is een inheems Europees roofdier dat qua formaat en gedrag grofweg tussen de wolf en vos instaat. Verwisseling met de wolf is heel goed mogelijk. Goudjakhalsen kunnen voor een wolf worden aangezien of omgekeerd. In het afgelopen decennium vertoonde de goudjakhals een flinke uitbreiding van het verspreidingsareaal. Ook in Nederland zijn er inmiddels waarnemingen bevestigd. Vanwege de overlap in uiterlijk en gedrag tussen goudjakhals en wolf is het van belang om deze soort aan het wolvenplan te koppelen. Dat schept duidelijkheid voor zowel de provincies als voor onze stakeholders.

Besluit 6: De BACVP ontvangt een algemene samenvatting van de reacties van stakeholders (bijlage 3). Daarin staan de hoofdpunten die de werkgroep Lupus uit alle commentaren heeft opgehaald. De IPO werkgroep natuurwetgeving heeft dit onderdeel niet van opmerkingen voorzien. Uiteraard zijn niet alle reacties en commentaren van stakeholders gehonoreerd. **Een aantal stakeholders zal richting politiek betogen dat er 'helemaal niets is gedaan' met hun inbreng omdat ze hun zin niet hebben gekregen.** **Hoewel er nadrukkelijk geen sprake is van een formeel inspraakproces kan worden overwogen om de BACVP een reactienota te sturen waarin alle reacties van alle stakeholders staan, samen met de ambtelijke keuzes daarin.** **De werkgroep Lupus hecht er aan deze optie expliciet aan**

Met opmerkingen | Waar is besluitvorming over wolvenbureau gebleven?

Met opmerkingen | Bij de BACVP

Met opmerkingen | Waarom? Graag eerst een communicatieplan, en dan pas verdere uitwerking

Met opmerkingen | Er ligt nu een concreet subsidieverzoek op tafel., zie opmerkingen eerder

Met opmerkingen | Ik weet niet waarom dit hier zo wordt opgenomen.

Met opmerkingen | Omdat de participatie van stakeholders niet georganiseerd kon worden in een formeel inspraaktraject gaan mensen reageren alsof dit wel zo'n traject was. Het is van belang voor AACVP leden om te bedenken/beslissen tot op welk detailniveau bestuurders geïnformeerd moeten worden over de inbreng van stakeholders. Voor het vigerende draaiboek wolf fase 1 waren de concepten met **geen enkele** stakeholder besproken. De werkgroep Lupus heeft er voor gekozen om dat nu wel te doen maar had het ook helemaal achterwege kunnen laten.

de AACVP voor te leggen. Aangezien er in de IPO werkgroep natuurwetgeving t.a.v. dit onderdeel geen opmerkingen zijn gemaakt ligt het niet in de rede om een reactienota toe te voegen

c) voor de AAC, mandaat voor werkgroep om in overleg te treden met LNV

Besluit 1: In de evaluatie van het Natuurpact (PBL 2017) is al aangegeven dat natuurbeleid gelijktijdig steeds meer internationaal en decentraal van belang is. Europese afspraken werken meteen door in de opgaves die de provincies met het Rijk hebben afgesproken. Het Rijk trekt zich terug uit internationale gremia die wel van belang zijn voor het wolvenbeleid. Gelet op de vele grensoverschrijdende aspecten die per definitie niet enkel op provinciaal schaalniveau kunnen worden uitgevoerd is het belangrijk om geen vacuüm te laten ontstaan. De provincies hebben er belang bij dat er met het Rijk heldere afspraken worden vastgelegd over wie waar, in welke rol, bevoegdheid of mandatering in internationale overleggen treedt. Voorkomen moet worden dat er achteraf discussie ontstaat over de vraag of er al of niet namens Nederland is overlegd.

Besluit 2: In het geval een wolf door verwonding of om andere reden tijdelijke verzorging nodig heeft is het noodzakelijk om in Nederland over een opvangadres te beschikken dat is toegerust op het opvangen van grote roofdieren. Geen enkele door het Rijk erkende dierenopvang in Nederland is momenteel hiertoe in staat. Ook dierentuinen zijn geen optie vanwege risico's op uitwisseling van eventuele dierziektes. Hoewel de kans vrij klein is dat een dergelijke opvang nodig zal zijn, is het niet beschikken over een dergelijke faciliteit problematisch op het moment dat zich een geval voordoet. Geadviseerd wordt om de IPO werkgroep een alternatief te laten zoeken of te ontwikkelen. Als dit aanmerkelijke financiële gevolgen heeft zal een voorstel daartoe aan de BACVP worden voorgelegd.

Besluit 3: De goudjakhals is in de Europese habitatrichtlijn opgenomen als een soort van communautair belang (in bijlage V). Wettelijk moet voor soorten van bijlage V het gebruik zijn verboden van niet-selectieve middelen om bepaalde plant- en diersoorten te onttrekken, te vangen of te doden. Hiertoe moet de goudjakhals expliciet worden opgenomen in de Nederlandse wetgeving als beschermde inheemse diersoort (Wet natuurbescherming, artikel 3.10, bijlage A). Gelet op de verantwoordelijkheid van de provincies voor het soortenbeleid ligt het in de rede om hiertoe nu een verzoek te doen aan de minister van LNV. Voor de provincies is relevant dat bij faunaschadegevallen BIJ12/Faunafonds een tegemoetkoming kan verstrekken voor natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten. Daar de goudjakhals nog niet is opgenomen op de lijst van beschermde inheemse diersoorten kan dit nu problemen geven.

Bijlagen

1. Oplegger BACVP
2. Interprovinciaal wolvenplan
3. Deelnemerslijst stakeholdersbijeenkomst 4 juli 2018 en overzicht van bevindingen
4. Overzichten keuzes en argumenten bij schade en preventie
5. Besluiten BACVP 24 maart 2016
6. pdf film over terugkeer wolf

Met opmerkingen | Wat is nou het argument om geen reactienota te sturen?

Met opmerkingen | Het opstellen van het wolvenplan volgt geen formeel inspraaktraject. Er is aan de stakeholders ook geen reactienota toegezegd. Strikt genomen had er zelfs geen overleg met stakeholders georganiseerd hoeven te worden.

Met opmerkingen | Is dat zo? Dat is m.i. niet in lijn met de afspraken in het natuurpact. Kunnen we hier duidelijker aangeven over welke overleggen dat dan gaat? Graag wat meer onderbouwing!

Het beslispunt lijkt te suggereren dat bevoegdheidsverdeling onduidelijk is, maar dat is toch niet zo?

Met opmerkingen | Zie bijlage 5, punt 3. In het Alterra wolvenplan (geschreven in opdracht van EZ) staat dat het Rijk dit doet/trekt. In de praktijk blijkt wel degelijk dat bevoegdheids-/ verantwoordelijkheidsverdeling onduidelijk is. Overleg/correspondentie met het ministerie in de afgelopen jaren liep keer op keer dood. De interpretatie van decentralisatie afspraken blijkt in de praktijk te verschillen. Om jarenlang verder doormodderen te voorkomen adviseren we dit nu op te laten pakken en af te werken.

Interprovinciaal wolvendraaiboek: Instemmen met opmerking: Het standpunt van de provincie Drenthe is dat de mogelijkheden tot beheer in een separaat document moet worden uitgewerkt. Dit staat niet in de oplegger van het draaiboek onder vervolgstappen noch bij de beslissingen van de BACVP vermeld. De vraag is of hier opdracht toe gegeven is.

Toelichting

In de provincie Drenthe is na de BACVP van oktober het draaiboek teruggelegd in een lokale stakeholdersbijeenkomst en met GS besproken. De uitgangspunten van GS over het draaiboek zijn vervolgens in een statenbrief en aan de pers in de statenbrief van 21 november als volgt gecommuniceerd:

“1.1. Wij zullen instemmen met het ongewijzigde schadebeleid met betrekking tot zwervende wolven (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. S 5.4.1 wolvenplan).

1.2. Wij zullen instemmen met het voorgestelde schadebeleid voor territoriale wolven voor de komende drie jaren (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. S 5.4.2 wolvenplan), met na drie jaar interprovinciale evaluatie van deze aanpak.

1.3. Wij zullen aangeven kansen te zien in de voorgestelde mogelijkheid om door middel van een gebiedsproces een pilot te starten ten behoeve van schadepreventie (S 5.6 en bijlage 4) en dit voorleggen aan u, uw Staten. Daarnaast zullen wij aangeven dat de aantekening zou moeten worden toegevoegd dat het mogelijk moeten zijn een dergelijk proces te starten voordat er een territorium is vastgesteld.

1.4. Wij zullen aangeven dat in het geval van een gebiedsproces, wij een uitzondering willen maken op de bestaande beleidsregels en het in bijlage 4 opgenomen onderscheid tussen beroeps- en hobbydierhouders. Tenminste gedurende de eerste drie jaar willen wij hier geen onderscheid maken voor wat betreft een provinciale financiering van preventieve middelen.

1.5. Wij zullen de BACVP verzoeken om de omschreven mogelijkheden tot ingrijpen bij wolven (S 4.4.f .3) in een separaat document komend jaar verder te laten concretiseren.”

Punten 1.1 tot 1.4 zijn in het plan verwerkt. Waar het de mogelijkheid tot beheer betreft zijn er enige tekstuele verduidelijkingen gedaan, maar wordt er in de opmerkingen geen verdere blijk gegeven van de intentie om dit later uit te werken.

Gezien de hoeveelheid maatschappelijke discussie maar vooral ook binnen die context het belang duidelijke afspraken te hebben over beheer en gevaarlijke situaties met de wolf is het wenselijk verder te gaan dan alleen tekstuele verduidelijkingen.

Interprovinciaal wolvendraaiboek: Instemmen met opmerking: Het standpunt van de provincie Drenthe is dat de mogelijkheden tot beheer in een separaat document moet worden uitgewerkt. Dit staat niet in de oplegger van het draaiboek onder vervolgstappen noch bij de beslissingen van de BACVP vermeld. Het is belangrijk na te vragen of de BACVP hier opdracht toe heeft gegeven, of de intentie heeft opdracht te geven om de mogelijkheden tot beheer verder uit te werken.

Toelichting

Gezien de hoeveelheid maatschappelijke discussie maar vooral ook binnen die context het belang duidelijke afspraken te hebben over het beheer en gevaarlijke situaties met een spraakmakende en Europees beschermde diersoort als de wolf en is het wenselijk verder te gaan dan alleen tekstuele verduidelijkingen en een juridisch toetsbare escalatie procedure op te stellen waarin rollen en verantwoordelijkheden duidelijk zijn omschreven.

In de provincie Drenthe is na de BACVP van oktober 2018 het concept draaiboek teruggelegd in een lokale stakeholdersbijeenkomst en met GS besproken. De uitgangspunten van GS over het draaiboek zijn vervolgens in een statenbrief en aan de pers in de statenbrief van 21 november 2018 als volgt gecommuniceerd:

1.1. Wij zullen instemmen met het ongewijzigde schadebeleid met betrekking tot zwervende wolven (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. S 5.4.1 wolvenplan).

1.2. Wij zullen instemmen met het voorgestelde schadebeleid voor territoriale wolven voor de komende drie jaren (alle schade compenseren, geen eigen risico, geen onderscheid tussen beroepsmatige en hobbydierhouders. S 5.4.2 wolvenplan), met na drie jaar interprovinciale evaluatie van deze aanpak.

1.3. Wij zullen aangeven kansen te zien in de voorgestelde mogelijkheid om door middel van een gebiedsproces een pilot te starten ten behoeve van schadepreventie (§ 5.6 en bijlage 4) en dit voorleggen aan de Staten. Daarnaast zullen wij aangeven dat de aantekening zou moeten worden toegevoegd dat het mogelijk moeten zijn een dergelijk proces te starten voordat er een territorium is vastgesteld.

1.4. Wij zullen aangeven dat in het geval van een gebiedsproces, wij een uitzondering willen maken op de bestaande beleidsregels en het in bijlage 4 opgenomen onderscheid tussen beroeps- en hobbydierhouders. Tenminste gedurende de eerste drie jaar willen wij hier geen onderscheid maken voor wat betreft een provinciale financiering van preventieve middelen.

1.5. Wij zullen de BACVP verzoeken om de omschreven mogelijkheden tot ingrijpen bij wolven (§4.4.f .3) in een separaat document komend jaar verder te laten concretiseren.

Punten 1.1 tot 1.4 zijn in het plan verwerkt. Waar het de mogelijkheid tot beheer betreft zijn er enige tekstuele verduidelijkingen gemaakt, maar wordt er in de opmerkingen geen verdere blijk gegeven van de intentie om dit later uit te werken.

Oplegger wolvenplan BACVP 4-5 oktober 2018

Onderwerp : Interprovinciaal wolvenplan
Datum : 13-09-2018
Inlichtingen b j : ██████████
Telefoon : 0592-36 ██████████
Aantal bijlagen : 5

Voorstel

1. Het 'Interprovinciaal wolvenplan' vast te stellen als opvolger van het 'Operationeel draaiboek wolf fase – 1', en daarmee laatstgenoemd draaiboek in te trekken als gezamenlijk beleidsdocument, en BIJ12 opdracht te geven het Interprovinciaal wolvenplan te publiceren op de website van BIJ12.
2. Besluiten dat alle provincies een gelijke lijn richting PS en maatschappelijke partijen inzetten met betrekking tot de bekostiging van maatregelen voor schadepreventie.
3. Ten aanzien van het onderdeel preventie een keuze te maken uit de hiernavolgende scenario's ten aanzien van het financieel ondersteunen van schadepreventie en de uitkomst daarvan te verwerken in het wolvenplan:
 - a) Preventieaanpak 3 jaar subsidiëren volgens het Wolvenplan, dan evalueren
 - b) Gedurende 3 jaar de situatie aankijken, niets subsidiëren, daarna evalueren
 - c) Subsidiëren van innovatieve maatregelen
4. De AAC VP opdracht te geven BIJ12 in samenwerking met de Lupus werkgroep te laten verkennen op welke wijze uitvoering van de taken, die in het draaiboek worden verbonden aan het wolvenbureau, ingericht moet worden.

Wat wordt er van u gevraagd?

In te stemmen met de punten 1,2 en 4
Een keuze te maken uit de voorgestelde scenario's bij voorstel 3

Toelichting

Wat vooraf ging

Op 24 maart 2016 heeft u het 'Operationeel draaiboek wolf – fase 1' (dat betrekking heeft op periode van zwervende wolven) vastgesteld en de IPO werkgroep Natuurwetgeving opgedragen een operationeel draaiboek op te stellen voor de periode na vestiging. In de BAC VP van 4 november 2016 hebben provincies procesafspraken gemaakt over een gezamenlijk te voeren faunaschadebeleid.

Versnelling proces

Op 17 mei 2018 heeft u in de BAC VP stilgestaan bij de actuele ontwikkelingen rondom de wolf en de rol die schapenhouders hierbij spelen. De BAC VP heeft de bestuurlijke wens geuit om het nieuwe draaiboek versneld af te ronden. In de AAC VP van 31 mei, en de BAC VP van 21 juni is afgesproken om het draaiboek in de BAC VP van 4 en 5 oktober 2018 vast te stellen.

Evaluatie en stakeholders

De Lupus werkgroep heeft op basis van ervaringen met wolven in de jaren 2016-2018 en op basis van gesprekken met diverse stakeholders het operationeel draaiboek wolf – fase 1 geëvalueerd en uitgebreid met een visie op territoriale wolven in ons land. Op 4 juli 2018 is een landelijke bijeenkomst georganiseerd waarbij stakeholders waren uitgenodigd. Alle stakeholders en provincies zijn in de gelegenheid gesteld om schriftelijk te reageren op pre-concept teksten (juli 2018) en op het volledige concept wolvenplan (versie 7 augustus 2018). Verschillende organisaties hebben hiervan gebruik

gemaakt. In bijlage 5 vindt u een overzicht van reacties van stakeholders op de versie van 7 augustus van het concept wolvenplan.

De belangrijkste uitkomsten van de reacties zijn:

- a) Het vaststellen van een nieuw interprovinciaal wolvenplan is urgent. De kans op permanente vestiging binnen een jaar is realistisch. Daarvoor ontbreekt nu nog beleid. Dit geeft grote maatschappelijke onrust bij met name de schapenhouders.
- b) Er wordt door tal van stakeholders een beroep gedaan op de provincies om preventieve maatregelen (waarmee vee kan worden beschermd) ook financieel te ondersteunen.
- c) Er wordt door tal van stakeholders een verzoek gedaan tot tegemoetkoming in indirecte en vervolgschades.
- d) Er blijkt een toenemende behoefte aan een onafhankelijk wolvenbureau als een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades. En tevens een centraal punt voor communicatie en monitoring.

LTO Schapenhouderij heeft verzocht om, voor de bespreking in uw commissie, in een bestuurlijk gesprek haar standpunt ten aanzien van de wolvenschade kenbaar te maken. Dit gesprek heeft plaatsgevonden op 10 september, in bijlage 5 treft u een samenvatting van dit gesprek.

Wat komt er op ons af?

Het is goed om te realiseren dat dit nog maar een begin kan zijn van wat komen gaat. Er valt de komende jaren een exponentiele groei van rondzwervende wolven, van schademeldingen en van media-aandacht te verwachten. Ook in provincies die daar zelf misschien nog niet zo op rekenen. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en zullen zich niet beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden. De emoties die daarbij spelen stijgen uit boven de objectieve schade of risico's. Dat betekent dat bij het vormgeven van de aanpak van wolvenschade ook nadrukkelijk aandacht besteed moet worden aan publieksvoorlichting en communicatie.

Waar zit de grootste discussie?

De grootste discussie gaat over het vergoeden van wolvenschade bij een vastgesteld territorium en in samenhang daarmee het financieel ondersteunen van preventieve maatregelen. Het is daarom van belang dat de provincies op deze onderdelen een gezamenlijke lijn afspreken die ook door de stakeholders (min of meer) wordt gedragen.

De AAC VP heeft op 6 september geconcludeerd dat het, gegeven de maatschappelijke aandacht en het feit dat dezelfde wolven zich in meerdere provincies voortbewegen, noodzakelijk is dat provincies één gezamenlijke lijn trekken, maar dat nog niet alle informatie beschikbaar was om tot een gezamenlijk voorstel te komen. De werkgroep Lupus heeft daarom op verzoek van de AAC VP in bijlage 3 de mogelijke scenario's uitgewerkt met voor- en nadelen en adviseert daarbij zoveel mogelijk aan te sluiten bij de lijn als voorgesteld in het concept wolvenplan.

Wat zijn de grootste risico's?

1. Gebrek aan draagvlak. Stakeholders wijzen het wolvenplan af voor wat betreft een te kort aan preventiesteun en wenden zich tot de politiek.
2. Gebrek aan uniformiteit. Bij uitbliven eenduidig preventiebeleid maatschappelijke druk op de provincies, waardoor kans op tegen elkaar uitspelen van de provincies vergroot wordt
3. Gebrek aan voortgang. Bij uitbliven gezamenlijke beslissing met betrekking tot preventieve maatregelen kans op achter de maatschappelijke feiten aanlopen

Eigen verantwoordelijkheid dierhouders

Strikt juridisch genomen zijn dierhouders zelf verplicht om preventieve maatregelen te nemen en te bekostigen¹. Dit aspect is ook benoemd in de beantwoording op 4 september van Kamervragen door de minister. Kiezen voor deze optie voorkomt precedentwerking en voorkomt onduidelijkheden daaromtrent, maar kan wel leiden tot onbegrip en zwaar maatschappelijk verzet vanuit de stakeholders.

Tegemoetkoming in preventieve maatregelen

Mede naar aanleiding van de opvattingen die onder de stakeholders leven, adviseert de werkgroep Lupus om te investeren in preventieve maatregelen voor de beroepssector. Of en in welke mate er wordt gesubsidieerd van preventieve maatregelen is afhankelijk van de uiteindelijke keuze die gemaakt wordt.

Hieronder worden kort 3 scenario's geschetst, welke uitgebreider uitgewerkt zijn in bijlage 3.

- A. Preventieaanpak 3 jaar subsidiëren volgens het Wolvenplan, dan evalueren.
Een bijdrage in de preventiekosten op basis van een gebiedsplan kan daardoor gezien worden als een pilot-project. Na deze periode kan beoordeeld worden of er voldoende stimulatie aanwezig was, er onvoorziene of onvoldoende effecten zijn en wat de lijn voor de toekomst zal worden. Doordat het een pilot-project was is de kans op precedentwerking beperkt en kan het bij tegenvallende resultaten gestopt worden.
Nadelen kunnen zijn dat de onrust die is ontstaan onvoldoende weggenomen kan worden met een proefperiode en dat er een beperkte bereidheid voor deelname kan ontstaan als er geen garanties voor bestendiging worden gegeven. Daarnaast is het de vraag hoe reëel het is om een eenmaal ingezette bijdrage na enkele jaren weer stop te zetten, zeker indien de sector de pilot wél als geslaagd beschouwt.
- B. Gedurende 3 jaar de situatie aankijken, niets subsidiëren, daarna evalueren.
Op korte termijn financieel het meest aantrekkelijk, geen sprake van een kans op precedentwerking en monitoringcijfers kunnen na afloop leiden tot een ander besluit en een goede afbakening. Daartegenover staat op de langere termijn het ongunstig uitpakken van beheersbaarheid doordat de noodzaak van goede preventie maatregelen niet gevoeld wordt, het niet subsidiëren kan gezien worden als een teken dat het niet zo'n vaart zal lopen met de noodzaak om maatregelen te nemen. Dit kan o.a. als gevolg hebben dat er een gebrek aan draagvlak van het nemen van maatregelen ontstaat en daardoor een stijging in de kosten van de tegemoetkoming van schade.
- C. Subsidiëren van innovatieve maatregelen.
Maatregelen die niet in de Faunaschade PreventieKit van BIJ12 zitten worden gestimuleerd, waardoor innovatie wordt gestimuleerd en er geen sprake is van precedentwerking. Daarentegen zullen reeds bekende, werkende preventie maatregelen niet gesubsidieerd worden, met als gevolg dat er minder preventieve maatregelen getroffen zullen worden.

Vanuit de Lupus werkgroep wordt geadviseerd te kiezen voor de eerste optie (A), het opstarten van een pilotproject met subsidiering van preventie maatregelen voor de duur van 3 jaar *vanaf de eerste vestiging*. Zoals hierboven aangegeven is de AAC VP nog niet tot een eenduidig advies kunnen komen.

Het subsidiëren van preventie is te motiveren vanuit twee sporen die elkaar versterken:

1. Prevalentie van schapen leidt tot zeer grote maatschappelijke onrust, waardoor het verstandig is om als provincies subsidie beschikbaar te stellen voor het stimuleren van schadepreventie. In Nederland zijn we niet meer gewend aan de aanwezigheid van de wolf, in tegenstelling tot

¹ besluit houders van dieren, paragraaf 2, artikel 1.6: 'Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.'

Met opmaak: Inspringing: Links: 1,25 cm, Eerste regel: 0 cm

andere soorten die schade veroorzaken. Het ondersteunen van preventie draagt bij aan het vergroten van het maatschappelijke draagvlak (Karlsson & Sjöström 2011)

2. Vanuit actieve soortenbescherming valt te motiveren dat het ondersteunen van preventie in het belang van de wolf zelf is. Het zorg dragen voor maatregelen om de staat van instandhouding van soorten te behouden of te herstellen, behoort tot de wettelijke taak van de provincie. Alle provincies investeren daar in. Als het weren van de wolf van landbouwgronden een voor een soort belangrijke maatregel is om de staat van instandhouding te borgen, dan is investering daarin te overwegen.

Over de juridische vraag of het subsidiëren van preventieve maatregelen geen precedent schept richting andere diersoorten, is juridisch advies ingewonnen bij landsadvocaat Pels Rijcken. Kort gezegd is het volgens Pels Rijcken mogelijk een subsidie te verstrekken zonder dat er precedentwerking ontstaat. De uitwerking en de voor- en nadelen van subsidies bij vestiging van een territorium treft u in bijlage 2. In bijvoorbeeld de provincie Limburg is een dergelijke subsidiëring voor enkele andere soorten dan de wolf al praktisch en tot dusverre is daar van precedentwerking nog niets gebleken.

In bijlage 4 treft u een berekening van mogelijke kosten gebaseerd op bedrijfsmatig gehouden schapen. Ingeschat wordt dat de kosten bij vestiging per leefgebied gemiddeld eenmalig €250.000,= bedragen. Daarnaast wordt ingeschat dat er in Nederland in de komende periode ruimte is voor zo'n vier leefgebieden, waardoor de maximale kosten voor geheel Nederland voor de komende jaren op totaal €1.000.000,= ingeschat worden.²

Mogelijkheden om deze kosten te sturen zijn:

1. Vaststellen van een subsidieplafond, te koppelen aan de de-minimis voorwaarden (max. € 15.000,- per bedrijf in 3 jaar).
2. Uitbreiden of uitsluiten van hobbydierhouders, deze groep is voor het inkomen weliswaar niet afhankelijk is van hun dieren, maar overwogen kan worden om toch ook voor deze groep een regeling te treffen.
3. Voor de lange termijn onderzoeken of preventie ook (deels) kan worden gefinancierd uit Europese fondsen, het GLB of uit het ANLB.

Aangezien bijdragen in preventie niet voortvloeien uit de wettelijke taak van het verstrekken van tegemoetkomingen bij schade zijn het in de verschillende provincies Provinciale Staten die hierover moeten besluiten, overigens kan in enkele provincies hiertoe ook reeds een mandaat liggen bij GS.

Toelichting op beslispunt 4, verkenning BIJ12 van een wolvenbureau

Er moet breed maatschappelijk vertrouwen bestaan dat overheidstaken altijd onpartijdig en onafhankelijk worden uitgevoerd. Dit is nu niet het geval. De uitvoering van verschillende taken die op basis van het operationeel draaiboek wolf zijn belegd bij organisaties als 'Wolven in Nederland' en de Zoogdierverseniging worden door andere stakeholders ter discussie gesteld. Dit ligt niet zozeer aan de feitelijke werkzaamheden (zoals het wolvenmeldpunt) maar vooral aan communicatie uitingen in de pers door deze organisaties. Geborgd dient te worden dat het (doen) uitvoeren van door de provincies gemandateerde wettelijke taken met betrekking tot de wolf op zorgvuldige wijze geregeld is en maatschappelijk op voldoende draagvlak kan rekenen. Het wolvenbureau dient als een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades en draagt daarnaast zorg voor een stuk communicatie en publieksvoorlichting. Voor

² Indicatief: in Niedersachsen is in 2016 circa € 300.000,- door de overheid betaald aan preventieve middelen (bij 14 territoria/roedels). In Zwitserland is vooral geïnvesteerd in kuddevaakhonden (totale subsidie in 2003-2017 € 2.430.000,-) en relatief weinig in rasters (totaal in 2003-2017 € 436.000,-). In veel berggebieden zijn rasters niet goed toepasbaar, dit illustreert de noodzaak van maatwerk per regio.

de uitvoering van overheidsbeleid mag er geen vertrouwens-discussie zijn. Dat maakt voortzetting van de huidige constructie onwenselijk.

Op het eerste gezicht lijkt het onderbrengen van de taken die samenhangen met een wolvenbureau bij BIJ12 het beste alternatief, waarbij nog nader onderzocht dient te worden hoe het takenpakket zich verhoudt tot de huidige werkzaamheden en het gewenste toekomstige takenpakket van BIJ12.

Momenteel laat BIJ12 zich extern adviseren over het toekomstige invulling van de adviestaak van team Faunafonds. De mogelijke werkzaamheden met betrekking tot het wolvenbureau kunnen eenvoudig worden toegevoegd aan deze oriëntering. De resultaten uit dit onderzoek worden meegenomen in de verkenning naar het wolvenbureau.

Na akkoord van de BACVP dient het IPO-bestuur en vervolgens de Algemene Vergadering van het IPO in te stemmen met het onderbrengen van de structurele taken behorende bij een wolvenbureau (incl. benodigde middelen) bij BIJ12 door middel van het vaststellen en goedkeuren van de begroting.

Advies AAC VP

Op 6 september 2018 heeft de AAC VP onderstaande adviezen/aanwijzingen gegeven ten aanzien van de dan voorliggende stukken (oplegnotitie BAC VP en bijlagen).

De AAC VP heeft veel waardering voor het werk dat verricht is. De AAC VP adviseert unaniem om te komen tot een gezamenlijke lijn ten aanzien van de bekostiging van de kosten voor preventieve maatregelen. De AAC VP komt echter nog niet tot een gezamenlijke lijn en heeft daarom verzocht om voor de BAC VP aanvullende informatie beschikbaar te hebben, waarmee de consequenties van de opties beter in beeld komen:

- Toevoegen berekening kosten preventie maatregelen (bijlage 4)
- Geef 3 scenario's met betrekking tot subsidiëren preventie maatregelen (bijlage 3)
- Opstellen voor- en nadelen subsidies bij vestigen territorium (precedentwerking) (bijlage 2)
- Opstellen reactienota tweede inspraakronde concept Wolvenplan (bijlage 5)
- De AAC VP onderschrijft de noodzaak van een goede communicatie-aanpak op dit dossier
- Portefeuillehouder Natuurwetgeving opdracht te geven te verkennen op welke wijze de taken van het wolvenbureau opgezet moet worden
- Goedkeuren voorliggend Wolvenplan, onder voorbehoud van scenario's subsidiëren preventie maatregelen

Bijlagen

1. Interprovinciaal wolvenplan
2. Voor- en nadelen subsidies bij gevestigd territorium en argumenten bij schade en preventie
3. Uitwerking scenario's bij voorstel 32 van oplegnotitie
4. Berekening kosten preventie maatregelen
- 5A. Reactienota tweede inspraakronde concept wolvenplan
- 5B. Samenvatting gesprek LTO en gedeputeerde Drenth (10 september 2018)

Met opmaak: Inspringing: Links: 0 cm, Eerste regel: 0 cm

Concept oplegger wolvenplan AACVP 6-7 september / BACVP 4-5 oktober

Datum :
Inlichtingen bij :
Telefoon :
Aantal bijlagen : 2

Onderwerp : Interprovinciaal wolvenplan

Voorstel

1. Het 'Interprovinciaal wolvenplan' vast te stellen als opvolger van het 'Operationeel draaiboek wolf fase – 1' en daarmee automatisch laatstgenoemd draaiboek in te trekken als gezamenlijk beleidsdocument.
2. De AACVP verzoeken opdracht geven aan BIJ12 om de bij het Interprovinciaal wolvenplan behorende protocollen actueel te houden en deze evenals het wolvenplan zelf te publiceren op de website van BIJ12.
3. Te besluiten tot uitbreiding van de taken van BIJ12 unit Faunafonds met de vorming van een wolvenbureau dat zorg draagt voor het (doen) uitvoeren van door de provincies gemandateerde wettelijke taken met betrekking tot de wolf. Dit wolvenbureau is een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades.
4. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om als appendix bij het Interprovinciaal wolvenplan gezamenlijk beleid voor de Goudjakhals te formuleren.
5. Het Rijk verzoeken om de Goudjakhals te plaatsen op de lijst van beschermde inheemse dieren (Wet natuurbescherming, artikel 3.10, bijlage A).
6. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdragen om met het Rijk nader af te bakenen wie vanuit welke rol en bevoegdheid of mandatering met buitenlandse partners in overleg zal treden over de wolf.
7. Vanwege ontstentenis van een door het Rijk erkende opvanglocatie die toegerust is op het houden van grote roofdieren zoals de wolf, de IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om hiertoe een alternatief te zoeken of te laten ontwikkelen.
8. Besluiten om voor algemene landelijke publieksvoorlichting over de wolf op de begroting van BIJ12/IPO (?) in de periode 2019-2023 jaarlijks een budget van € 150.000,- te reserveren.
9. Te adviseren dat de diverse provinciale beleidsregels voor het Faunafonds bij herziening voor de wolf worden aangepast in die zin dat terugbetaling van een behandelbedrag wordt gewijzigd in het niet heffen van dit behandelbedrag in gevallen waarbij door of namens BIJ12-Faunafonds een wolf niet op voorhand wordt uitgesloten.

Met opmerkingen | [] AACVP verzoeken Opdracht te geven aan BIJ12 om de protocollen up to date te houden.

Met opmerkingen | [] Door deze taak uitbreiding zal er meer formatie etc bij BIJ12 nodig zijn, in AACVP middelen zal daar ruimte voor moeten gecreeerd, dat gaat via IPO moeten, van 2020 kan dat opgenomen worden in het jarplan, BACVP kan hier niet over besluiten.
levert stukje tekst aan

Met opmerkingen | [] De subsidiering van de film kan niet via BIJ12 als het als subsidiering wordt gezien, want zij kunnen dat niet zomaar uitgeven. Folders etc kan wel, als er een opdracht is gegeven kan het wel. Koppel het anders aan punt 3, maak m onderdeel van het wolvenbureau 9 voorlichtingsmateriaal) en koppel er budget aan. ...

Met opmerkingen | [] Bij12 levert tekst aan

Toelichting

Wat vooraf ging

Op 24 maart 2016 heeft u besloten om:

1. Het 'Operationeel draaiboek wolf – fase 1' (periode van zwerfende wolven) vaststellen en de werkgroep Natuurwetgeving opdragen om het draaiboek actueel te houden. Het 'Operationeel draaiboek wolf – fase 1' zal op de website van IPO en BIJ12 gepubliceerd worden. Voorafgaand zal in samenspraak met provincies en Faunafonds een persbericht worden opgesteld.
2. De IPO-werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven voor het opstellen van een operationeel draaiboek voor de periode (fase 2) na vestiging.

3. Het rijk verzoeken om deelname aan en ondersteuning van het 'Large Carnivore Initiative Europe' en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' onder het Verdrag van Bern voort te zetten en hierover het IPO te informeren.
4. Het rijk verzoeken om opvanglocaties voor wolvenopvang aan te wijzen en het IPO hierover te informeren.
5. Het bestuur van het Faunafonds verzoeken om de beleidsregels Faunafonds aan te passen voor wat betreft schade door de wolf (concreet: regeling openstellen voor hobbydierhouders en vergoeding dierenartskosten) én hen verzoeken om op basis van de beleidsregels Faunafonds bij wolvenschade het behandelbedrag terug te betalen en geen eigen risico te hanteren.

Afhandeling besluiten

- Het draaiboek wolf is op 4 juli 2016 op de website van BIJ12-Faunafonds geplaatst en daar te downloaden. Vanuit IPO en verschillende provincies worden websitebezoekers ook doorgeleid naar deze BIJ12 pagina. Publicatie is vergezeld gegaan van een persbericht vanuit BIJ12.
- De IPO werkgroep Natuurwetgeving heeft uit haar midden enkele provincies verzocht om de uitwerking van uw besluit ter hand te nemen. Medewerkers van deze provincies aangevuld met een adviseur van BIJ12-Faunafonds, korthedshalve aangeduid als Lupus werkgroep, hebben dit verder opgepakt.
- De deelname aan en ondersteuning door het Rijk van het LCIE en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' is ambtelijk nagevraagd waarbij werd aangegeven dat het Rijk hier geen inspanning aan verrichtte. Er is geen formeel verzoek meer uitgegaan.
- De zoektocht naar geschikte opvanglocaties voor de wolf heeft geen door het Rijk erkende instellingen opgeleverd die zijn toegerust op het kunnen houden van grote roofdieren zoals de wolf. Er is geen formeel verzoek uitgegaan om een dergelijke opvang aan te wijzen.
- Uw besluit nr. 5 is geëffectueerd met plaatsing van de nieuwe beleidsregels in de Staatscourant van 11 juli 2016 (nr. 35725).

Vervolg proces

Uw besluit om het draaiboek wolf verder uit te breiden met de periode na vestiging was niet gekoppeld aan een einddatum of planning. De Lupus-werkgroep hanteerde als informele planning ambtelijke afronding tegen eind 2018.

Op 17 mei 2018 heeft u in de BAC VP stilgestaan bij de actuele ontwikkelingen rondom de wolf en de rol die schapenhouders hierbij spelen. De bestuurlijke wens is geuit om het nieuwe draaiboek versneld af te ronden. In de AAC VP van 31 mei is afgesproken om het draaiboek in de BAC VP van 4 en 5 oktober 2018 vast te stellen.

De Lupus werkgroep heeft op basis van de ervaringen met wolven in 2016-2018 en tal van gesprekken met diverse stakeholders het operationeel draaiboek wolf – fase 1 geëvalueerd en uitgebreid met een visie op territoriale wolven in ons land. Op 4 juli 2018 is een landelijke bijeenkomst georganiseerd waarbij een breed spectrum van stakeholders was uitgenodigd. In de bijlage treft u de deelnemerslijst.

Uit de evaluatie en doorkijk naar de toekomst zijn zeven aspecten naar boven gekomen:

- a) Zwervende jonge wolven kunnen, en zullen, in toenemende mate in een groot deel van ons land opduiken. Of en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te voorspellen. De kans op permanente vestiging is wel realistisch.

- b) Er blijkt een toenemende behoefte aan een onafhankelijk wolvenbureau als een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades. En tevens een centraal punt voor communicatie en monitoring.
- c) Het communicatieplan in het vigerende draaiboek voldoet niet goed. Het bleek enerzijds te technisch en te gedetailleerd en aan de andere kant onvoldoende duidelijk wie wanneer aanzet is om initiatief te nemen voor communicatie over wolven.
- d) De afhandeling van schademeldingen riep vragen op, met name over de snelheid waarmee uitsluitse gegeven kon worden over de vraag of er wel/geen wolf was betrokken.
- e) Er wordt door tal van stakeholders een beroep gedaan op de provincies om preventieve maatregelen waarmee vee kan worden beschermd ook financieel te ondersteunen.
- f) Schaphouders zijn overwegend van mening dat de huidige tegemoetkoming bij schade onvoldoende compensatie biedt voor vervolgschades.
- g) Een deel van de stakeholders pleit voor het (op termijn) actief beheren/begrenzen van de wolvenpopulatie. Een ander deel van de stakeholders is hier faliekant tegen. Op dit aspect bestaat geen maatschappelijke consensus.

Uitwerking evaluatie

- a) Nog niet alle provincies hebben al met wolven te maken gehad. Dit kan in de komende jaren snel veranderen. Overal, ook bijvoorbeeld in de Randstad, kunnen zwervende wolven verschijnen. In elk nieuw landschap zullen zich specifieke zaken voordoen die niet op voorhand in een wolvenplan beschreven kunnen worden. Het is van belang om in de communicatie geen gebieden op voorhand uit te sluiten ('de wolf komt hier niet') en duidelijk te maken dat we blijven leren en – eerlijk is eerlijk – soms door de natuur worden verrast.
- b) De BACVP wordt geadviseerd om een wolvenbureau op te richten, zie besluit 3.
- c) Het communicatieplan is herschreven en in gewijzigde vorm in het wolvenplan opgenomen. De nieuwe versie is naar verwachting effectief beter toepasbaar geworden.
- d) Het nieuwe wolvenplan maakt duidelijker hoe schadebeoordeling in de praktijk verloopt. Het beschreven systeem voorziet in een zo snel als redelijkerwijs mogelijke afhandeling waarbij ook rekening wordt gehouden met de kosten/baten verhouding van de schadebeoordeling.
- e) De BACVP wordt geadviseerd om in navolging van andere Europese landen¹ bedrijfsmatige schaphouders binnen het territorium van een gevestigde wolf of wolven financieel te ondersteunen bij het nemen van preventieve maatregelen. Een gebiedsgericht schadepreventieplan dient hiervoor als uitgangspunt. In het wolvenplan zelf staat dit nader uitgewerkt. Ambtelijk voorzien we breed verzet vanuit de stakeholders (zowel vanuit de natuur- als landbouwhoek) tegen het wolvenplan als de financiële verantwoordelijkheid voor het nemen van preventieve maatregelen volledig bij de dierenhouders wordt gelegd.
- f) Financieel tegemoetkomen aan vervolgschades is juridisch problematisch omdat dit in strijd is met de strekking van de Wet natuurbescherming. Dit was ook al zo onder de flora- en faunawet, dus geen nieuw beleid.²
- g) De provincies zijn gehouden de wet uit te voeren. De wolf is in Nederland en Europees streng beschermd. Alleen op lange termijn kan er op basis van internationale afspraken eventueel

Met opmerkingen | Herijken van het wolvenplan op verzoek? Ergens nog invoegen in de oplegger?

Met opmerkingen | Toegevoegd aan uitwerking besluit 1.

Met opmerkingen | Aanpassen met wat er besproken is op lupus overleg 31 juli

¹ Dit is al praktijk in bijvoorbeeld Zweden, Duitsland, Zwitserland, Kroatië.

² Gebaseerd op artikel 84, eerste lid, van de Flora- en faunawet hanteerde het Faunafonds al als uitgangspunt dat bij de beoordeling van verzoeken om vergoeding, die schade wordt vergoed die redelijkerwijs niet of niet geheel ten laste van de grondgebruiker behoort te worden gebracht. Een vergoeding uit het Faunafonds draagt daarom het karakter van een tegemoetkoming en is niet bedoeld om een grondgebruiker geheel financieel schadeloos te stellen.

Dit uitgangspunt is bevestigd in jurisprudentie: het moet gaan om directe schade veroorzaakt door een beschermde inheemse diersoort. Zie o.a. ABRvS, 23 maart 2005, 200407023/1, r.o.2.5 en ABRvS, 26 maart 2008, 200705890/1, r.o. 2.6.4. Dit houdt in dat vervolgschade en bijkomende schade niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komt.

sprake zijn van het beheren van de wolvenpopulatie. Om internationaal de vinger aan de pols te kunnen houden en te participeren is besluit 6 voorgesteld.

Uitwerking voorstellen

Besluit 1: De ervaring van de afgelopen jaren leert dat een gezamenlijk wolvenplan of draaiboek een goed hulpmiddel is om bij een diersoort als de wolf, die binnen enkele dagen door meerdere provincies kan zwerven, eenduidig beleid te voeren. De ervaring leert ook dat we nog keer op keer nieuwe dingen leren en situaties treffen die niet zijn voorzien. Vanuit de wettelijke taken: bescherming van de wolf en zorg voor schadegevallen, is het telkens mogelijk gebleken om ook in nieuwe situaties goede oplossingen te bedenken. Het voorliggende wolvenplan zal als daar aanleiding toe bestaat worden herijkt en aangepast.

Ten opzichte van het vorige draaiboek zijn de voornaamste aanpassingen gelegen in het communicatieplan (sterk vereenvoudigd, met de optie tot uitwerkingen buiten dit draaiboek), de oprichting van een wolvenbureau bij BIJ12 (en daarmee ont koppeling van een aantal uitvoeringstaken die waren belegd bij Wolven in Nederland en Zoogdiervereniging). Ook is een groot aantal uitvoeringsprotocollen uit het wolvenplan gehaald. Deze zullen nu separaat worden geactualiseerd.

Besluit 2: Om de leesbaarheid van het wolvenplan te vergroten en om praktische aanpassingen aan de onderliggende protocollen snel te kunnen doorvoeren zijn deze niet meer als bijlagen in het plan zelf opgenomen. In het plan volstaat een opsomming van de aanwezige protocollen (bijlage 1 in het wolvenplan). Met het voorgestelde besluit wordt de verantwoordelijkheid voor het actualiseren en publiceren van deze protocollen helder belegd. Publicatie op de website van BIJ12 zorgt er voor dat iedere gebruiker of geïnteresseerde op elk moment toegang heeft tot de meest recente versies.

Besluit 3: De provincies voorzien in de nabije toekomst een verdere toename van rondzwervende wolven, met bijbehorende kans op faunaschades en een toenemende kans op territoriale vestigingen van wolven. Deze twee zaken maken het oprichten van een 'wolvenbureau' waarvoor al eerder de contouren zijn geschetst nu gewenst. In de voorgaande jaren zijn verschillende taken van een dergelijk wolvenbureau, zoals een wolvenmeldpunt, enige monitoring en een structuur voor het beoordelen en afhandelen van schademeldingen belegd bij bestaande organisaties, zoals Wolven in Nederland, de Zoogdiervereniging en BIJ12. Het wordt door de provincies gewenst geacht om in de toekomst dit vanuit de overheid sterker te organiseren en verder te professionaliseren. Daarbij wordt gekozen voor het versterken van de bestaande uitvoeringsorganisatie BIJ12. Omdat in BIJ12 nu al meerdere wolf-gerelateerde zaken samen komen en een professionele en onafhankelijke taakin-vulling belangrijks is, kan hier op de meest efficiënte wijze invulling worden gegeven aan een wolvenbureau. Een belangrijke overweging is dat een wolvenbureau door de betrokken stakeholders als onpartijdig en onafhankelijk wordt beschouwd. Gebleken is dat een deel van de stakeholders organisaties als Wolven in Nederland en de Zoogdiervereniging niet vertrouwd. Voor de uitvoering van overheidsbeleid mag er geen vertrouwens discussie zijn. Enkele formele taken die begin 2018 nog in opdracht bij externe partners zijn belegd zullen dan op termijn overgaan naar het wolvenbureau van BIJ12, bijvoorbeeld een 24 uur per etmaal bereikbaar wolvenmeldpunt. De taakafbakening van een wolvenbureau bij BIJ12 is opgenomen in bijlage 3 van het wolvenplan. In de financiële paragraaf wordt inzicht gegeven in de te verwachten kosten.

Besluit 4: De goudjakhals is een inheems Europees roofdier dat qua formaat en gedrag grofweg tussen de wolf en vos instaat. Verwisseling met de wolf is heel goed mogelijk. Goudjakhalsen kunnen voor een wolf worden aangezien of omgekeerd. In het afgelopen decennium vertoonde de goudjakhals een flinke uitbreiding van het verspreidingsareaal. Ook in Nederland zijn er inmiddels

waarnemingen bevestigd. Vanwege de overlap in uiterlijk en gedrag tussen goudjakhals en wolf is het van belang om deze soort aan het wolvenplan te koppelen. Dat schept duidelijkheid voor zowel de provincies als voor onze stakeholders.

Besluit 5: De goudjakhals is in de Europese habitatrichtlijn opgenomen als een soort van communautair belang (in bijlage V). Wettelijk moet voor soorten van bijlage V het gebruik zijn verboden van niet-selectieve middelen om bepaalde plant- en diersoorten te onttrekken, te vangen of te doden. Hiertoe moet de goudjakhals expliciet worden opgenomen in de Nederlandse wetgeving als beschermde inheemse diersoort (Wet natuurbescherming, artikel 3.10, bijlage A). Gelet op de verantwoordelijkheid van de provincies voor het soortenbeleid ligt het in de rede om hiertoe nu een verzoek te doen aan de minister van LNV.

Besluit 6: In de evaluatie van het Natuurpact (PBL 2017) is al aangegeven dat natuurbeleid geldt steeds meer internationaal en decentraal van belang is. Europese afspraken werken meteen door in de opgaves die de provincies met het Rijk hebben afgesproken. Het Rijk trekt zich terug uit internationale gremia die wel van belang zijn voor het wolvenbeleid. Gelet op de vele grensoverschrijdende aspecten die per definitie niet enkel op provinciaal schaalniveau kunnen worden uitgevoerd is het belangrijk om geen vacuüm te laten ontstaan. De provincies hebben er belang bij dat er met het Rijk heldere afspraken worden vastgelegd over wie waar in welke rol, bevoegdheid of mandatering in internationale overleggen treedt. Voorkomen moet worden dat er achteraf discussie ontstaat over de vraag of er al of niet namens Nederland is overlegd.

Besluit 7: In het geval een wolf door verwonding of om andere reden tijdelijke verzorging nodig heeft is het noodzakelijk om in Nederland over een opvangadres te beschikken dat is toegerust op het opvangen van grote roofdieren. Geen enkele door het Rijk erkende dierenopvang in Nederland is momenteel hiertoe in staat. Ook dierenruiten zijn geen optie vanwege risico's op uitwisseling van eventuele dierziekten. Hoewel de kans vrij klein is dat een dergelijke opvang nodig zal zijn, is het niet beschikbaar over een dergelijke faciliteit problematisch op het moment dat zich een geval voordoet. Geadviseerd wordt om de IPO werkgroep een alternatief te laten zoeken of te ontwikkelen. Als dit aanmerkelijke financiële gevolgen heeft zal een voorstel daartoe aan de BACVP worden voorgelegd.

Besluit 8: Iedere provincie heeft in haar eigen natuurbeleid het belang getuigd van het betrekken van de samenleving bij de natuur. De formuleringen verschillen, maar in de kern wordt het belang van kennisoverdracht breed onderschreven. Met name voor soorten waarmee de samenleving nog geen ervaring heeft opgedaan is het belangrijk om van meet af aan te investeren in het vergroten van kennis. Daarmee kunnen ook potentiële conflicten worden voorkomen of beperkt. De provincies kunnen via het wolvenbureau algemene en specifieke publieksvoorlichting bevorderen. Specifieke voorlichting, zoals adviezen over preventie om vee te beschermen, stellen we voor als een taak die vanuit het wolvenbureau zelf wordt uitgevoerd. Voor algemene publieksvoorlichting kan worden aangehaakt op informatiekkanalen die al beschikbaar zijn zoals bijvoorbeeld de website van Wolven in Nederland. Daarnaast zijn er incidentele activiteiten mogelijk die de provincies goed kunnen helpen om algemene informatie over wolven met een breed publiek te delen. Te denken valt aan een tentoonstelling of een film over de terugkeer van wolven. Omdat met name in de vestigingsfase van de wolf de meeste vragen onder het publiek leven wordt voorgesteld om als provincies gezamenlijk de komende vijf jaar een structureel budget van € 150.000,- te reserveren. De bijdrage per provincie kan worden gewogen conform de verdeelsleutel uit Jansen I en Jansen II, zoals dit ook eerder is afgesproken voor de gezamenlijke ganzenaanpak (AEWA). Verwacht wordt dat over vijf jaar het belang van incidentele activiteiten zal verminderen waarmee dit budget dan desgewenst kan worden verkleind.

Besluit 9: Volgens de vigerende beleidsregels Faunafonds moet de verzoeker bij het vermoeden van wolvenschade bij de meeste provincies eerst een behandelbedrag storten om dit later weer terug te ontvangen. Dit is psychologisch een onwenselijke constructie indien iemand juist met dood of verwond vee is geconfronteerd. Bij het opnemen van een schadegeval ter plaatse wordt door BIJ12-Faunafonds meteen vastgesteld of een wolf niet wordt uitgesloten (en dan volgt altijd terugbetaling van het behandelbedrag, ook als later een andere oorzaak blijkt). In deze situatie kan beter zijn geregeld dat er geen behandelbedrag wordt geheven. Die gevallen waarin ter plaatse door BIJ12-Faunafonds een wolf als zeer onwaarschijnlijk wordt geacht en een verzoeker desondanks nader onderzoek vraagt, blijft het storten van een behandelbedrag bestaan.

Wat wordt er van u gevraagd?

In te stemmen met de besluiten 1 t/m 9.

Bijlagen

1. Interprovinciaal wolvenplan
2. Deelnemerslijst stakeholdersbijeenkomst 4 juli 2018

Provincies gaan 'Draaiboek Wolf' versneld aanpassen

In 2015 dook de wolf – na ruim 150 jaar afwezigheid – uit het niets weer op in verschillende delen het noorden van ons land. Voor provincies was dit aanleiding om het 'Draaiboek Wolf' op te stellen. Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hadden Rijk, provincies en het Faunafonds in 2011 al opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra (WENR) om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te beschrijven. Hieruit is door de bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland op 24 maart 2016 het Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1 opgesteld, gericht op mogelijk zwervende wolven in ons land. Het aantal dode en gewonde schapen door wolven nam de eerste helft van 2018 echter aanzienlijk toe. Een versnelde aanpassing van het draaiboek voor de vervolgfases is daarom noodzakelijk.

Het Draaiboek Wolf is ooit opgesteld om provincies te helpen om te gaan met de terugkeer van de wolf in Nederland. In het draaiboek worden vijf fasen voor de wolf in Nederland onderscheiden: af en toe een zwervende wolf (fase 1), wolf zoekt territorium (fase 2), een territoriaal wolvenpaar (fase 3), een paar met jongen (fase 4) en tien jaar na voortplanting (fase 5). De wolvenwerkgroep LUPUS IPO werkgroep Natuurwetgeving kreeg begin 2018 van het Interprovinciaal Overleg (IPO) al de opdracht het draaiboek aan te vullen en te herschrijven met vervolgfases. Hier is extra druk op komen te staan, nu het aantal meldingen van zwervende solitaire wolven en schademeldingen fors is toegenomen. Bovendien wordt vestiging van een territorium op afzienbare termijn mogelijk geacht.

Fase 2 is aangebroken: Afhandeling van schademeldingen

Wanneer boeren dierhouders een dood schaap vinden en vermoeden dat de dader een wolf is, komt BIJ12 namens de provincies in actie. Als uit screening ter plaatse een wolf niet wordt uitgesloten neemt BIJ12 neemt DNA af, wat vervolgens door Wageningen Environmental Research (WENR) wordt onderzocht. Wanneer het DNA van een wolf blijkt te zijn, krijgt de eigenaar van het schaap een tegemoetkoming in de schade van BIJ12. Uit cijfers van BIJ12 blijkt dat in 2015 acht schapen gedood zijn door een wolf, in 2016 zijn geen gevallen bekend en in 2017 doodde een wolf 21 schapen. Vanaf 2018 neemt dit aantal ineens behoorlijk toe. Dit jaar zijn zeker al 60 gedood en van 63 schapen wordt het DNA nog onderzocht. Bovendien maakte Wageningen Environmental Research (WENR) begin juli bekend dat uit aanvullend DNA-onderzoek is gebleken dat Nederland het afgelopen halfjaar voorjaar van 2018 bezocht is door 6 verschillende wolven, waarvan 3 mannetjes en 3 vrouwtjes. Hiermee lijkt Nederland in fase 2 van het draaiboek beland te zijn. Een vernieuwde versie moet daarom in oktober 2018 klaar zijn.

Vooral aandacht voor preventie

Zo'n 40 vertegenwoordigers van diverse organisaties gaven op 4 juli 2018 hun inbreng voor het draaiboek. Van Staatsbosbeheer, Wolven in Nederland, LTO, Provincie Drenthe, NoWolves, een schaapherder, faunabeheereenheden, een schapenboer en zelfs de politie. Voor- én tegenstanders van de komst van de wolf naar Nederland. In de bespreking was vooral aandacht voor preventie: welke maatregelen kunnen en moeten genomen worden om schapen te beschermen tegen wolven? En ook: wie gaat dat betalen? De aandacht ging vooral uit naar bescherming van schapen omdat dit willige gemakkelijke slachtoffers zijn voor een zwervende wolf. In roedels jagen wolven bij voorkeur op hun natuurlijke prooi, zoals herten en zwijnen. Maar dit gedrag kan veranderen en naar 'meer smaken als een wolf' – alleen of in roedels – vaker een schaap dood.

Kuddebewakingshonden Preventieve maatregelen

Naast DNA-onderzoek en het uitkeren van tegemoetkomingen in de schade, geeft BIJ12 ook

Met opmaak

Met opmerkingen Uit het niets klopt niet, dit dier was verwacht. Niet voor niets was al in 2011 gestart met voorbereidingen.

Met opmerkingen Fors is relatief, over een paar jaar denken we misschien dat 2018 nog niet zoveel voorstelde

Met opmerkingen NEE! Pertinent nog niet!!!!

heeft opmaak toegepast: Lettertype: Vet

Met opmerkingen Link invoegen naar website?

Met opmerkingen Nee dus!

Met opmerkingen Voor de Nederlandse situatie koffiedik kijken, niet noemen.

voorlichting over het nemen van preventieve maatregelen. Zo is er de Faunaschade PreventieKit Wolf waarin de verschillende mogelijkheden voor preventie staan. Denk aan het plaatsen van vlaggen en linten, gaasrasters, elektrisch draadrasters en kuddebewakingshonden. Omdat de wolf een beschermd dier is, mag er niet op het dier gejaagd worden. Preventieve maatregelen zijn erg kostbaar. Het is dus nog de vraag wie dit gaat betalen. In Duitsland bijvoorbeeld worden veel maatregelen geheel of gedeeltelijk vergoed. In Frankrijk weer niet. De werkgroep LUPUS zal ook hier een advies over uit moeten brengen. De werkgroep zal de hele zomer bezig zijn met herschrijven van het draaiboek. Naar verwachting wordt dit in oktober opgeleverd.

De eerste conceptteksten zullen aan verschillende partijen waaronder de aanwezigen van de bijeenkomst van 4 juli worden aangeboden voor commentaar; vervolgens gaat de werkgroep hier een concept draaiboek van maken, dat zal worden aangeboden aan de ambtelijke adviescommissie Vitaal Platteland(AACVP) waarna het in de bestuurlijke adviescommissie(BACVP) zal worden vastgesteld en ter goedkeuring worden voorgelegd aan de bestuurders van de 12 provincies. Zij zullen naar verwachting in oktober het Operationeel Draaiboek fasen 1 t/m 4 dan goedkeuren en in werking laten treden.

Vernieuwd draaiboek op komst

Met de input van de diverse stakeholders en provincies gekoppeld aan ervaring van de afgelopen jaren en met een schuin oog over de landsgrens kijkend wordt er op dit moment vanuit de IPO werkgroep natuurwetgeving hard gewerkt aan een nieuw draaiboek voor de wolf. Er wordt naar gestreefd om dit in oktober bestuurlijk te kunnen vaststellen.

Met opmerkingen Link invoegen?

Met opmerkingen Weglaten, dit is een discussie voor de BACVP, niet voor de wereld. Bovendien: niet Lupus brengt advies uit, dat doet de IPO werkgroep natuurwetgeving.

Met opmerkingen Hoe zit die proces precies?

Met opmerkingen Wat is het doel van dit artikel precies? Hoe gedetailleerd moet het proces worden beschreven? Ik zou het globaler houden, zie alternatieve tekst onderaan. We kunnen geen garanties geven op planning, inhoud en data.

heeft opmaak toegepast: Lettertype: Vet

Met opmaak

Interprovinciaal wolvenplan

Versie 17 oktober 2018 conceptversie ter besluitvorming door het IPO-bestuur

Met opmaak: Rechts

In opdracht van Interprovinciaal overleg (IPO) – Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)
Opgesteld door IPO werkgroep Lupus, 2018

Auteurs:

[Redacted]

Dit document te citeren als:

[Redacted] IPO, Den Haag.

Foto's: © [Redacted] (omslag en p. 5); [Redacted] (p. 26, 32, 34)

Interprovinciaal wolverplan

Versie 17 oktober 2018, conceptversie ter besluitvorming door het IPO-bestuur

In opdracht van Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)

Opgesteld door IPO-werkgroep Lupus, 2018

Auteurs:

[Redacted]

Dit document te citeren als:

[Redacted]

IPO, Den Haag.

Foto's: © [Redacted], [Redacted] (omslag en p. 5), [Redacted], [Redacted] (p. 26, 32, 34)

Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van het IPO en BII12 voor de meest actuele informatie. Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van het IPO en BII12 voor de meest actuele informatie.

Inhoud

Inhoud	3
1.0 Inleiding	6
1.1 Voorgeschiedenis van dit wolvenplan	7
1.2 Werkwijze voor dit wolvenplan	7
1.3 Voornaamste wettelijke kaders	8
1.4 Bevoegdheden en mandatering	8
1.5 Aanwezigheid van de wolf in Europa	9
2.0 Samenwerking	10
2.1 In Nederland	10
2.2 Binnen Europa	11
3.0 Communicatie	12
3.1 Leidende communicatieprincipes	12
4.0 Soortenbescherming	15
4.1 Wettelijke bescherming	15
4.2 Gunstige staat van instandhouding	15
4.3 Actieve Soortenbescherming	15
4.4 Afwijking van de bescherming: ontheffing- en vergunningverlening	17
5.0 Schade en preventie bij landbouwhuisdieren	24
5.1 Schaderisico	24
5.2 Voorkomen van schade	24
5.3 Beoordeling van de situatie, was het een wolf?	24
5.4 Tegemoetkoming in de schade	25
5.5 Ondersteuning van preventie met tijdelijke maatregelen	28
5.6 Ondersteuning van structurele maatregelen, pilot gebiedsplannen	28
6.0 Monitoring en rapportage	30
6.1 Monitoring	30
6.2 Doel van wolvenmonitoring	30
6.3 Standaard voor wolvenmonitoring	30
6.4 Monitoring van zwervende wolven	31
6.5 Monitoring van territoriale wolven	31
6.6 Rapportage van wolvenmonitoring	32
6.7 Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data	33
6.8 Bijzonder onderzoek	33

6.9	Monitoring van andere aspecten	34
7.0	Financiën	35
8.0	Stroomschema.....	37
9.0	Literatuur.....	38
10.0	Bijlagen	41
11.0	Verklarende begrippen en afkortingenlijst	47
	Inhoud	2
1.0	Inleiding	4
1.1	Voorgeschiedenis van dit wolvenplan	4
1.2	Werkwijze voor dit wolvenplan	5
1.3	Voornaamste wettelijke kaders	6
1.4	Bevoegdheden en mandatering	6
1.5	Aanwezigheid van de wolf in Europa	7
2.0	Samenwerking	8
2.1	In Nederland	8
2.2	Binnen Europa	9
3.0	Communicatie	9
3.1	Leidende communicatieprincipes	10
4.0	Soortenbescherming	12
4.1	Wettelijke bescherming	12
4.2	Gunstige staat van instandhouding	12
4.3	Actieve Soortenbescherming	12
4.4	Afwijking van de bescherming: ontheffing en vergunningverlening	14
5.0	Schade en preventie bij landbouwhuisdieren	21
5.1	Schaderisico	21
5.2	Voorkomen van schade	21
5.3	Beoordeling van de situatie was het een wolf?	21
5.4	Tegemoetkoming in de schade	22
5.5	Ondersteuning van preventie met tijdelijke maatregelen	24
5.6	Ondersteuning van structurele maatregelen, pilot gebiedsplannen	24
6.0	Monitoring en rapportage	26
6.1	Monitoring	26
6.2	Doel van wolvenmonitoring	26
6.3	Standaard voor wolvenmonitoring	26
6.4	Monitoring van zwervende wolven	26
6.5	Monitoring van territoriale wolven	27

<u>6.6</u>	<u>Rapportage van wolvenmonitoring</u>	<u>28</u>
<u>6.7</u>	<u>Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data</u>	<u>29</u>
<u>6.8</u>	<u>Bijzonder onderzoek</u>	<u>29</u>
<u>6.9</u>	<u>Monitoring van andere aspecten</u>	<u>30</u>
<u>7.0</u>	<u>Financiën</u>	<u>31</u>
<u>8.0</u>	<u>Stroomschema</u>	<u>33</u>
<u>9.0</u>	<u>Literatuur</u>	<u>34</u>
<u>10.0</u>	<u>Bijlagen</u>	<u>37</u>
<u>11.0</u>	<u>Verklarende begrippen en afkortingenlijst</u>	<u>43</u>

1.0 Inleiding

~~“Ze zijn nog vrij ver achter ons – ik zie ze echter wel – Het is een hele massa – en ze lopen nogal snel – En door ons achterna te lopen – halen zij ons in – Wat onvoordelig uit kan pakken – voor een jong gezin”-~~

Lees in de voorgaande regels in plaats van *jong gezin de provincies* en het is meteen duidelijk dat het verstandig is om goed te anticiperen op de terugkeer van wolven naar Nederland. Wolven lopen inderdaad nogal snel en als provincies wil je niet zoals in het vervolg van het lied, al improviserend achter de feiten aan blijven lopen.

De provincies zijn wettelijk verantwoordelijk voor het natuurbeleid in relatie tot wolven. Dit omvat de aspecten soortenbescherming, monitoring, tegemoetkomingen in faunaschade en het verlenen van ontheffingen.

Sinds 1996 komen er weer wolven in ons buurland Duitsland voor. Nadat daar in 2000 de eerste voortplanting werd geconstateerd heeft er een snelle uitbreiding van het leefgebied van de wolf plaatsgevonden. Het werd daardoor steeds waarschijnlijker dat er ook wolven in Nederland gesignaleerd zouden worden. Inmiddels is dat met enige regelmaat gebeurd: in 2015 verbleef een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen. Vervolgens zijn er in 2016, 2017 en in 2018 zwerfende wolven in verschillende delen van Nederland aangetroffen. Driekwart van de provincies heeft momenteel een of meerdere wolven op bezoek gehad.

De terugkeer van de wolf verloopt niet onopgemerkt. Ervaring in binnen- en buitenland leert dat er vrijwel geen diersoort is die via de (sociale)media keer op keer zulke vette koppen haalt en blijft halen. Dat is logisch: de wolf heeft een grote mythische betekenis. Deze is lang niet altijd gebaseerd op feiten maar verklaard wel veel emoties. Omdat we al generaties lang zonder wolven leven ontstaan er ook problemen. Het meest in het oog springende vraagstuk is hoe we zowel de wolf als landbouwhuisdieren kunnen beschermen. De huidige landbouwpraktijk is immers niet meer ingesteld op de aanwezigheid van wolven. Als een wolf wordt waargenomen of als vee is aangevallen dan levert dat vanuit de samenleving veel vragen, meningen, emoties en discussies op. Gelet op de wettelijke taken wordt dan ook aan de provincies gevraagd: “wat gaan jullie doen?”

De ervaring van de afgelopen jaren leert dat een gezamenlijk wolvenplan of draaiboek een belangrijk instrument is om bij een diersoort als de wolf, die binnen enkele dagen door meerdere provincies kan zwerven, eenduidig beleid te voeren. De ervaring leert ook dat we nog keer op keer nieuwe dingen leren en situaties treffen die niet zijn voorzien. Vanuit de wettelijke taken: bescherming van de wolf en zorg voor schadegevallen, is het telkens mogelijk gebleken om ook in nieuwe situaties oplossingen te bedenken. Zo moet ook dit nieuwe wolvenplan worden gelezen. Het is geen wet van Meden en Perzen, maar een hulpmiddel van waaruit in standaardsituaties snel gehandeld kan worden en in uitzonderingsgevallen een oplossingsdenkrichting wordt geboden. Het voorliggende wolvenplan zal als daar aanleiding toe bestaat worden herijkt en aangepast.

Dit wolvenplan is primair geschreven voor de provincies zelf. Het geeft richting aan gezamenlijk beleidsuitvoering van provinciale taken rondom de wolf. Dit plan biedt de provincies de basis om beleid formeel te verankeren in bijvoorbeeld verordeningen of beleidsregels. Andere organisaties of personen kunnen er hopelijk ook hun voordeel mee doen maar zijn niet aan dit plan gebonden, tenzij er sprake is van een formele overeenkomst of gezagsverhouding op basis van dit plan of de wet.

1.1 Voorgeschiedenis van dit wolvenplan

Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hebben Rijk, provincies en BIJ12 in 2011 opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te verkennen. De Regiegroep Wolf, bestaande uit vertegenwoordigers van Rijk, provincies en BIJ12, heeft de uitvoering begeleid. Het verkennende rapport van Alterra verscheen in 2012 (Groot Bruinderink et al., 2012).

Als uitvloeisel van de verkenning heeft Alterra samen met het platform Wolven in Nederland (WiN) en de universiteiten van Tilburg en Maastricht in opdracht van het Rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink en Lammertsma 2013). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) van het Interprovinciaal overleg (IPO) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit operationeel draaiboek is in maart 2016 door de BACVP vastgesteld, primair bedoeld voor gebruik in relatie tot de provinciale verantwoordelijkheden met betrekking tot natuurbescherming, natuurbeheer, schadebestrijding en schade-afhandeling.

1.2 Werkwijze voor dit wolvenplan

Vertrekpunt voor het voorliggende wolvenplan was het Operationeel draaiboek wolf – fase 1 uit 2016. De actualisatie en uitbreiding is opgesteld door de ambtelijke IPO-werkgroep Lupus, bestaande uit een aantal leden van de IPO-werkgroep Natuurwetgeving en medewerkers van BIJ12. [Vanwege decentralisatie van het natuurbeleid was het Rijk niet langer in de werkgroep vertegenwoordigd. De samenwerking met het ministerie van LNV was in dit stadium vooral gericht op de verkenning of een internationaal wolvenmanagementplan kan worden opgesteld.](#)

[Bij het opstellen van dit wolvenplan](#) ~~Daarbij~~ is gebruik gemaakt van de praktijkervaring die in 2017 en 2018 is opgedaan met veldwaarnemingen, meldingen van aangevallen vee en vondsten van in het verkeer doodgereden wolven. Veel personen en organisaties die bij deze praktijkgevallen betrokken waren hebben de Lupus werkgroep direct of indirect voorzien van informatie die goed benut kon worden om het wolvenplan verder te verbeteren. Moesten we in het vorige draaiboek verschillende scenario's nog testen door middel van rollenspelen, nu was dat in veel gevallen in de praktijk mogelijk. Daarnaast is actuele kennis en ervaring uit het buitenland benut.

Om te kunnen reflecteren op de recente maatschappelijke opvattingen en wensen met betrekking tot de wolf heeft de werkgroep Lupus op 4 juli 2018 een bijeenkomst georganiseerd met een aantal stakeholders die vanuit verschillende invalshoeken bij de wolf betrokken zijn. De uitkomsten van deze bijeenkomst zijn ook benut om dit wolvenplan verder vorm te geven.

Het 'voorstel voor een wolvenplan' (Groot Bruinderink en Lammertsma 2013) onderscheidt vijf verschillende fases in de vestiging van de wolf:

fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;

fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;

fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;

fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;

fase 5: we bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Dit wolvenplan heeft betrekking op fases 1 tot en met 4. Een situatie tien jaar na voortplanting is zo ver vooruit dat dit momenteel geen operationele betekenis heeft.

[foto: wolf met jongen, dit draaiboek wolvenplan gaat ook al in op de aanwezigheid van een territoriaal wolvenpaar met jongen.](#)

1.3 Voornaamste wettelijke kaders

De wolf is aangewezen als strikt beschermde soort in het Verdrag van Bernⁱⁱ en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Een ander internationaal juridisch kader vormt het verdrag van Washington (CITESⁱⁱⁱ). Dat verdrag is relevant voor het vervoeren van dode of levende wolven of delen daarvan.

[Binnen Europa wordt, afhankelijk van de specifieke status van de wolf in de habitatrichtlijn^{iv}, op verschillende wijze invulling gegeven aan de bescherming van wolven in de praktijk loopt dit uiteen van strikte bescherming tot een bepaalde mate van getalsmatig beheer.](#)

Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). Het opzettelijk doden, vangen of verstoren van wolven is verboden op grond van artikelen 3.5 en 3.6 van de Wet natuurbescherming. Voor bestaande houders van in gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten, onder zich te hebben.

Op grond van artikel 7.8 van de Wet natuurbescherming is de Nederlandse strafwet van toepassing op eenieder die zich in de exclusieve economische zone schuldig maakt aan overtreding van regels gesteld bij of krachtens de artikelen 3.5 en 3.6 van deze wet.

Deze en andere wetgeving die van toepassing is staat verderop in dit wolvenplan verder uitgewerkt.

1.4 Bevoegdheden en mandatering

Provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van wolven op het Nederlandse grondgebied, tenzij in dit wolvenplan of op basis van wetgeving expliciet is aangegeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of in bepaalde situaties naar een andere autoriteit overgaat. Ook zijn

Met opmerkingen Ik heb een eindnoot toegevoegd, anders wordt de suggestie gewerkt dat landen onder hetzelfde regime als bij ons wel wolven kunnen beheren.

de provincies verantwoordelijk voor het beleid met betrekking tot de tegemoetkoming in de landbouwschade die door wilde dieren, waaronder de wolf, wordt veroorzaakt.

De provincies hebben BIJ12 gemandateerd om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade bij gehouden vee, veroorzaakt door wolven. BIJ12 draagt daarnaast zorg voor voorlichting over schadepreventie.

1.5 Aanwezigheid van de wolf in Europa

Wolven leven van oudsher vrijwel overal in Europa en kwamen ook in Nederland ruim verspreid voor^v. Door het gebrek aan wilde prooidieren en intensieve bestrijding waren ze in veel landen uitgeroeid. Strikte Europese bescherming, veranderingen in grondgebruik en een toename van wilde hoefdieren (herten, reeën en wilde zwijnen) heeft een ontwikkeling richting herstel van de populaties ingezet. Wolven komen nu in Europa op diverse plaatsen voor: van Scandinavië tot in Spanje en Italië en vooral in Oost-Europa. [In 2017 bestond de Europese populatie uit 10 gescheiden populaties met ongeveer 12.000 individuen \(zonder Wit-Rusland, Europees Rusland en Oekraïne\) verspreid over een gebied van ca. 800.000 km² in 29 landen. Een kleine 10.000 daarvan komt voor binnen de Europese Unie.](#)

In Duitsland vond de eerste voortplanting sinds lange tijd plaats in 2000 in de deelstaat Sachsen. Sindsdien is het aantal wolvenroedels in Duitsland sterk toegenomen en zijn er anno 2016/2017 80 territoria bekend^{vi}. In circa driekwart van de territoria vindt ook voortplanting plaats. Jonge wolven verlaten op een leeftijd van één of twee jaar hun roedel, op zoek naar een eigen leefgebied. Dat zijn alleen al in Duitsland nu jaarlijks meer dan honderd dieren. Vanuit het oosten van Duitsland en het westen van Polen hebben wolven vooral in noordwestelijke richting hun areaal herwonnen. Uitbreiding is vastgesteld in Nedersachsen (1^e territorium in 2011/12, toegenomen naar 18 in 2016/17) en Denemarken (1^e paar in 2017). De dichtstbijzijnde roedel wolven in Nedersachsen is in 2018 vastgesteld bij Meppen, hemelsbreed op 20 km van de provincie Drenthe.

Ook in Frankrijk neemt het aantal wolven toe en breidt de soort het areaal vanuit de Alpen in noordelijke richting verder uit. De Franse populatie omvatte in 2016/17 53 territoria^{vii}. In 2013 is voor het eerst voortplanting geconstateerd in de Vogezes. In België is in 2011 en in 2018 een wolf in de Ardennen gemeld. In januari 2018 vestigde een in Duitsland geboren wolvijn zich in Vlaanderen na een zwerftocht die ook door Nederland voerde. Dat ontwikkelingen verrassend snel kunnen gaan bleek in augustus 2018 toen deze wolf samen met een partner op cameravallen werd vastgelegd. Gezien de forse afstanden die zwervende wolven kunnen afleggen moeten we er rekening mee houden dat er jaarlijks in geheel Nederland zwervende wolven kunnen opduiken. De meeste dieren zullen afkomstig zijn van de Poolse-Duitse populatie (Centraal-Europese laaglandpopulatie) maar ook wolven uit de Franse populatie kunnen ons land bereiken. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en zullen zich niet beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden. Overal, ook in de Randstad, kunnen in de komende jaren zwervende wolven verschijnen. Wanneer en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te voorspellen. De kans op permanente vestiging is realistisch.

Met opmerkingen

Uit welke bron komen deze gegevens?

2.0 Samenwerking

'Samen kom je verder.' De grote actieradius van wolven maakt samenwerking op verschillende schaalniveaus ook nodig. Bijvoorbeeld samenwerking tussen dierhouders die zich door het maken van gezamenlijke afspraken over preventie beter kunnen voorbereiden op bescherming van het vee. Of de samenwerking tussen en met provincies om haar wettelijke taken goed te kunnen uitvoeren. Met een aantal organisaties en partners organiseren de provincies een structurele samenwerking, gebaseerd op wettelijke taken. Met andere organisaties en partners is de samenwerking minder formeel of incidenteel, gericht op bijvoorbeeld communicatie over wolven of de betrokkenheid van vrijwilligers bij wolf-gerelateerde zaken.

2.1 In Nederland

Samenwerking gericht op bescherming van de wolf en bescherming van vee tegen de wolf

~~Buiten de samenwerking waarbij provincies rechtstreeks zijn betrokken zal er rondom wolven ook worden samengewerkt tussen derden onderling. Een voorbeeld is het samenwerkingsverband Wolven in Nederland waarin de provincies geen rol spelen en dat ook niet hoeven te doen. In de toekomst is ook samenwerking denkbaar tussen bijvoorbeeld schapehouders en vrijwilligers die helpen met het plaatsen van rasters. Ook daarin hoeven de provincies geen rol te spelen.~~

Structurele samenwerking vanuit de wettelijke taken van de overheden

Elke provincie is vanuit de Wet natuurbescherming zelfstandig verantwoordelijk voor de uitvoering van beleid voor de wolfviii. Omdat wolven grote afstanden afleggen en ook territoria zich niet aan provinciegrenzen hoeven te houden is een interprovinciale samenwerking en beleidsuitvoering gewenst. De samenwerking verloopt via het Interprovinciaal overleg (IPO) en gezamenlijke uitvoeringstaken zijn belegd bij BIJ12. Daarbij wordt via het IPO afstemming van beleid gezocht, dit wolvenplan is daarvan een voorbeeld.

De gezamenlijke uitvoeringsorganisatie BIJ12 van de provincies heeft uitvoeringstaken op het gebied van monitoring, databeheer, onderzoek, preventie en afhandeling van faunaschades. BIJ12 wordt hierin aangestuurd door de provincies en kan gemandateerd ook namens de provincies als opdrachtgever fungeren voor werkzaamheden die door derden worden verricht. Een voorbeeld daarvan is het taxeren van schades ten behoeve van tegemoetkomingen.

De provincies voorzien in de nabije toekomst een verdere toename van rondzwervende wolven, met bijbehorende kans op faunaschades en een toenemende kans op territoriale vestigingen van wolven. Deze twee zaken maken het oprichten van een 'wolvembureau' waarvoor al eerder de contouren zijn geschetst nu gewenst. In de voorgaande jaren zijn verschillende taken van een dergelijk wolvembureau, zoals een wolvenmeldpunt, enige monitoring en een structuur voor het beoordelen en afhandelen van schademeldingen belegd bij bestaande organisaties, zoals Wolven in Nederland, de Zoogdierverseniging, Wageningen Environmental Research (WENR) en BIJ12. Het wordt door de provincies gewenst geacht om in de toekomst, dit vanuit de overheid sterker te organiseren en verder te professionaliseren. Daarbij wordt gekozen voor het versterken van de bestaande uitvoeringsorganisatie BIJ12. Omdat in BIJ12 nu al meerdere wolf-gerelateerde zaken samen komen en een professionele en onafhankelijke taakinvulling belangrijks is, kan hier op de meest efficiënte wijze invulling worden gegeven, aan de taken behorende bij een wolvembureau. Enkele formele taken die begin 2018 nog in opdracht bij externe partners zijn belegd zullen dan op termijn overgaan naar BIJ12, bijvoorbeeld het wolvenmeldpunt. Het streven is gericht op een volledig operationeel

heeft opmaak toegepast: Onderstrepen

heeft opmaak toegepast: Lettertype: Niet Cursief

heeft opmaak toegepast: Onderstrepen

Met opmaak: Inspringing: Links: 0 cm

heeft opmaak toegepast: Standaardlinea-lettertype

[wolvenbureau-loketfunctie](#) in 2020. De voorgestelde taakafbakening van een [wolvenbureau wolvenloket](#) bij BIJ12 is opgenomen in bijlage 3.

Voor een aantal regelmatig voorkomende uitvoeringswerkzaamheden is zeer specialistische kennis of materiaal noodzakelijk waarover BIJ12 niet zelf beschikt. Te denken valt aan secties op dode wolven en DNA-onderzoek. Hiervoor is samenwerking geregeld met instituten als Wageningen Environmental Research (WENR) en het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC).

Als een territorium wordt vastgesteld wordt een gebiedsproces gestart waarin de betrokken stakeholders (landbouw, terreinbeheerders) samen met de betreffende provincie(s) een schadepreventieplan opstellen waarin risicolocaties en –bedrijven in beeld worden gebracht. ~~Het wolvenbureau zal BIJ12 kan~~ hierin adviserend optreden maar is geen trekker of initiatiefnemer. De provincie faciliteert een dergelijk gebiedsproces, zie hiervoor verder in paragraaf 5.4 en 5.5.

Er zijn tal van situaties denkbaar waarbij de provincies zullen samenwerken met andere overheden, maatschappelijke partners en burgers die geen structureel geformaliseerd kader behoeven. Een voorbeeld is het samenwerkingsverband Wolven in Nederland waarin de provincies geen rol spelen en dat ook niet hoeven te doen. In de toekomst is ook samenwerking denkbaar tussen bijvoorbeeld schaphouders en vrijwilligers die helpen met het plaatsen van rasters. Ook daarin hoeven de provincies geen rol te spelen. ~~Te denken valt aan voorlichtings- en educatieprojecten of samenwerking met vrijwilligers bij onderzoek.~~ Daarnaast zijn er incidentele gebeurtenissen denkbaar waarbij bijvoorbeeld een dierenambulance, politie, gemeente, terreinbeheerder of faunabeheerder kan zijn betrokken. De werkwijze in dergelijke gevallen staat veelal beschreven in protocollen, zie bijlage 1.

2.2 Binnen Europa

Bij het nakomen van verplichtingen tot het zorgen voor een goede instandhouding van de soort zijn de lidstaten de eerste gesprekspartner voor Europa. Dat in Nederland de taken zijn gedecentraliseerd naar de provincies doet daar niet aan af. De provincies zijn ingevolge de Wet natuurbescherming verantwoordelijk geworden voor een goede bescherming voor de wolf. Voor de rapportage over de aanwezigheid van wolven in ons land en de ‘staat van instandhouding’ richting de Europese Unie werken we daarom samen met het Rijk. BIJ12 helpt de provincies bij het opstellen van de voortgangsrapportage en zorgt voor de gegevensleveringen die hiervoor nodig zijn. De provincies zullen in afstemming met het Rijk streven naar grensoverschrijdende samenwerking en afspraken in het bijzonder om het opstellen van internationale managementplannen te bevorderen. Aangezien het om grensoverschrijdende zaken gaat zal er vooraf worden afgebakend wie hierbij vanuit welke rol en bevoegdheid of mandatering met buitenlandse partners in overleg zal treden.

Bij wolventerritoria zijn letterlijke grensgevallen mogelijk. Een territorium kan zich over de grens met Duitsland of België uitstrekken. Vanuit Nederland zal bij vermoedens van een dergelijke situatie door de betrokken provincie(s) contact worden gezocht met de buurlanden om de monitoring samen af te stemmen. De monitoring van wolven gebeurt voornamelijk met genetische methoden en is voor deze regio al internationaal afgestemd binnen het CEwolf consortium. Vanuit Nederland is WENR daarbij betrokken.

Ondanks dat Nederland in verschillende opzichten afwijkt van andere Europese gebieden waar wolven leven (klein, dichtbevolkt, dicht wegennet, intensief agrarisch grondgebruik) kunnen we veel leren van ervaringen met wolven elders. De provincies zullen samenwerking blijven zoeken met buitenlandse overheden en instellingen die al langer kennis en ervaring hebben opgedaan. Bij de

Met opmaak: Inspringing: Links: 0 cm

heeft opmaak toegepast: Standaardlinea-lettertype

heeft opmaak toegepast: Standaardlinea-lettertype

totstandkoming van dit wolvenplan is al rekening gehouden met internationale ervaringen met de wolf.

3.0 Communicatie

Communicatie over de wolf start al in onze jonge kinderjaren. Sprookjes als Roodkapje, de wolf en de zeven geitjes of de drie biggetjes zijn ieder van ons met de paplepel ingegoten. Ze vormen een onbewuste referentie in ons denken over de 'grote boze' wolf. Maar wat als er een echte wolf op de stoep staat? Dan barsten de media haast uit hun voegen met nieuws, meningen, vragen en discussies. Publiek wil weten hoe "het" zit en de sprookjesboeken bieden dan geen uitkomst. Om deze reden hoort bij dit wolvenplan ook een communicatieplan.

Op basis van de ervaring met het gebruik van het communicatieplan in het eerste draaiboek wolf (~~veel te gedetailleerd en te technisch~~) is dit onderdeel nu sterk vereenvoudigd. Dit communicatieplan omvat alleen de taken en rollen van de provincies, IPO, BIJ12 en partners die in opdracht van deze voornoemde organisaties werkzaamheden uitvoeren. Alleen de grote lijnen en afspraken daarover zijn opgenomen. Als in de komende jaren mocht blijken dat er op onderdelen behoefte is aan nadere communicatieafspraken tussen deze organisaties of met anderen, dan kan dat separaat van dit wolvenplan worden uitgewerkt.

3.1 Leidende communicatieprincipes

3.1.1 Organisatorisch

Wie uiteindelijk verantwoordelijk is, is ook aan zet voor (het organiseren van) communicatie daarover^{xii}.

Indien verantwoordelijkheden over meerdere overheden verdeeld zijn, is de hoogste daarvan primair aan zet voor (het organiseren van) communicatie daarover.^{xiii}

Provincies en BIJ12 (~~wolvenbureau~~) zorgen middels hun eigen websites voor goed vindbare algemene basisinformatie over de wolf en wolvenbeleid, uitslagen van DNA-onderzoek, gevalideerde wolvenwaarnemingen en zorgen tevens voor een goede doorverwijzing naar bronnen met uitgebreide informatie (bijvoorbeeld Wolven in Nederland).

BIJ12 zorgt middels communicatie via de website voor actuele informatie over preventiemogelijkheden en schademeldingen in relatie tot de wolf. Daarnaast verzorgt BIJ12 in voorkomende gevallen communicatie en voorlichting richting stakeholders.

In voorkomende gevallen wordt actieve communicatie over wolven vanuit de provincies afgestemd met de direct belanghebbenden (bijvoorbeeld terreineigenaren).

Het detailniveau van communicatie over concrete gevallen is altijd gehouden aan wettelijke kaders, zoals de privacywetgeving en de Wet natuurbescherming.

Als er een territorium wordt vastgesteld zal dit door de betrokken provincie(s) zoveel mogelijk op het niveau van gemeentegrenzen bekend worden gemaakt. De betrokken provincie(s) zorgen dan tevens voor communicatie over procesvervolg en beleidsveranderingen die daar van toepassing zijn.

3.1.2 Inhoudelijk

De terugkeer van de wolf is een natuurlijk proces, er is expliciet geen sprake van een herinstructie van deze soort in Nederland.

Veiligheid van mensen is niet onderhandelbaar, als het gedrag van een specifieke wolf daartoe aanleiding geeft zal worden ingegrepen.

Spontane terugkeer van een eerder uitgestorven soort is vanuit internationaal gemaakte doelstellingen, afspraken en wetgeving waaraan ook Nederland zich heeft verbonden een positief effect voor onze biodiversiteit.

De wolf jaagt op wilde dieren maar ook op landbouwhuisdieren zoals schapen. Een aanval op schapen is voor de betrokkenen vaak een emotioneel ingrijpende gebeurtenis. Voor deze emoties is begrip. Zonder hiermee getroffen dierhouders te kort te willen doen plaatsen we gevallen wel in het perspectief dat er (zonder wolf) jaarlijks al 4000 tot 13.000 schapen worden gedood of verwond door honden en vossen.^{xiv}

~~Wolven zijn streng beschermd~~—Vee kan in veel gevallen goed worden beschermd met preventieve maatregelen als elektrisch gaas, kuddewaakhonden of 's nachts ophokken. Bijkomend voordeel is dat daarmee ook schade door honden en vossen kleiner kan worden. [Bescherming is een taak van de dierhouder zelf. Provincies blijven in ieder geval de komende 3 jaar de schade door wolven vergoeden zowel voor bedrijfsmatige als hobbyhouders. Provincies kunnen er voor kiezen om in die periode ervaring op te doen met pilots gericht op preventie.](#)

Een wolf is een roofdier, geen knuffel, die met respect behandeld moet worden, maar vormt niet op voorhand een bedreiging voor mensen. Menselijke activiteiten in het buitengebied als wandelen, trimmen, mountainbiken, paardrijden, jagen, vissen, kamperen enzovoort zijn in een wolventerritorium gewoon mogelijk. Als een territorium is vastgesteld zal het gedrag van mensen zich daar enigszins op moeten aanpassen. Wolven mogen nooit worden gevoerd om gewinning te voorkomen. Honden dienen in een territorium altijd aangelijnd te zijn of onder strikt appèl in de directe nabijheid van mensen te blijven^{xv}.

Wanneer en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te voorspellen. Zwervende jonge wolven zullen in toenemende mate in een groot deel van ons land opduiken. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en zullen zich niet beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden.

~~Wolven zijn streng beschermd. Dat neemt niet weg dat er zich omstandigheden kunnen voordoen waarin het doden van wolven aan de orde is. Dat is bij gevaar door extreme gewinning of hondsdelheid hetgeen zich uit door een wolf die zonder aanleiding agressief reageert op mensen. Ook als een wolf herhaaldelijk goed beschermd vee doodt en steeds manieren vindt om preventieve maatregelen te overwinnen is doden niet uitgesloten.~~

~~Of en wanneer we in Nederland een gewenst maximaal aantal wolven kunnen vaststellen en dan gaan ingrijpen in de stand is nog niet duidelijk. Om die afweging in de toekomst onderbouwd te kunnen maken is internationale afstemming nodig de provincies trekken daarin samen op met het Rijk.~~

heeft opmaak toegepast: Lettertype: 11 pt

heeft opmaak toegepast: Lettertype: 11 pt

heeft opmaak toegepast: Lettertype: 11 pt

4.0 Soortenbescherming

4.1 Wettelijke bescherming

De wolf is aangewezen als strikt beschermde soort in het Verdrag van Bern^{xvi} en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. In de Wet natuurbescherming is daarom een beschermingsregime geformuleerd. Dit houdt in dat er ten aanzien van de wolf een aantal verboden gelden. Het is verboden om in het wild levende wolven in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te doden, te vangen of te verstoren. Verder is het verboden om de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van deze dieren te beschadigen of te vernielen. Daarnaast geldt er een verbod om uit het wild afkomstige wolven, dood of levend, onder zich te hebben.

Een ander internationaal juridisch kader vormt het verdrag van Washington (CITES^{xvii}). Dat verdrag is relevant voor het vervoeren van dode of levende wolven of delen daarvan.

4.2 Gunstige staat van instandhouding

In het 'natuurpact' (2015) is vastgelegd dat door de provincies de verplichtingen vanuit de Vogel- en Habitatrichtlijnen worden nagekomen, ook buiten het Natuurnetwerk Nederland. Deze verplichtingen, de overige internationaal afgesproken biodiversiteitsdoelen en de Rode Lijsten, zijn leidend in de inspanningen op het gebied van soortenbescherming. Voor de wolf is relevant dat Nederland te klein is om ook op de langere termijn een populatie wolven te huisvesten die op zichzelf groot genoeg is om een gunstige staat van instandhouding te bereiken. Dit gegeven is al geruime tijd geleden door de Europese Commissie onderkend^{xviii} waarbij is aanbevolen dat lidstaten tot gezamenlijke managementplannen komen op het niveau van grensoverschrijdende deelpopulaties. Voor Nederland gaat het hier om de Centraal-Europese laaglandpopulatie (Pools-Duitse wolven met inmiddels ook dieren in Denemarken en België). [Daarbij is relevant dat deze populatie weliswaar sterk groeit maar ze genetisch duidelijk verarmd is ten opzichte van bijvoorbeeld de Baltische populatie \(Bron: ~~Wolvenplan Vlaanderen~~ \(Everaert et al. 2018\).](#)

Met opmaak: Regelfstand: Meerdere 1,05 rg

4.3 Actieve Soortenbescherming

Op grond van de Wet natuurbescherming dragen de provincies, ieder in hun eigen provincie, gezamenlijk zorg voor het nemen van de nodige maatregelen voor het behoud of herstel van een gunstige staat van instandhouding voor de van nature in Nederland voorkomende soorten genoemd in bijlagen II, IV en V bij de Habitatrichtlijn. Deze maatregelen kunnen betrekking hebben op actieve soortenbescherming, aanvullend op het provinciaal beleid ten aanzien van het realiseren en beheren van het Nationaal Natuurnetwerk.

De Centraal-Europese laaglandpopulatie van de wolf vertoont een sterk positieve trend. Deze populatie is de voornaamste bron van wolven in ons land. Er is gebleken dat wolven goed in staat zijn om zich te verplaatsen in het landschap bij het zoeken naar nieuw leefgebied. Dat aanrijdingen in het verkeer een belangrijke doodsoorzaak zijn is een punt van aandacht^{xix}. Te verwachten valt dat wolven zich zullen vestigen in gebieden die voldoende rustig zijn en kunnen voorzien in voldoende voedsel voor de wolf. Wolven zijn adaptief en cultuurtolerant en hoeven zich niet te beperken tot uitgestrekte bos- en natuurgebieden. Een verdergaande inspanning om leefgebieden geschikt te maken, of om bestaande reguliere activiteiten in eenmaal ingenomen leefgebieden te beperken is in zijn algemeenheid niet noodzakelijk.

Wel kan het lokaal nodig zijn om rust te garanderen in de kern van het leefgebied van gevestigde wolven, met name gedurende de voortplantingsperiode. Daarbij valt te denken aan zonerings van recreatie zoals nu ook al gebruikelijk is bij andere kwetsbare diersoorten zoals een zeearend of kraanvogel. Dit geldt ook voor de (her-)begrenzing van 'hondenloosloopgebieden' in een wolventerritorium. Terreinbeheerders zijn hiervoor primair verantwoordelijk.

Sterfte in het verkeer zal naar verwachting in ons land een belangrijke doodsoorzaak van wolven zijn. Voor zwervende wolven valt onmogelijk te voorspellen waar deze wegen zullen kruisen en kunnen redelijkerwijs geen maatregelen worden genomen. Indien in de toekomst mocht blijken dat er vaker wolven op dezelfde plaatsen worden doodgereden dan zal daar een maatwerkoplossing gezocht moeten worden. Binnen een territorium zijn ecoducten met geleidende rasterstructuren uiteraard een ideale oplossing om zowel wolven als wilde hoefdieren veilig het verkeer te laten kruisen.

Ook preventieve maatregelen om vee te beschermen tegen aanvallen van wolven vallen (mede) onder actieve soortenbescherming. Het oogmerk van deze maatregelen is daarbij het belang van de wolf, namelijk het voorkomen dat gevestigde wolven zich kunnen gaan specialiseren op het doden van landbouwhuisdieren. Dat zou namelijk kunnen leiden tot afname van de maatschappelijke acceptatie van de wolf.

4.3.1 Beheer van wilde prooidieren van de wolf

Wolven zijn gespecialiseerd in jacht op hoefdieren. In Nederland zijn ree, damhert, edelhert en wild zwijn de voornaamste wilde prooidiersoorten. Niet al deze soorten komen overal in ons land voor. Alleen reeën leven ruim verspreid over het land, de andere soorten hebben een beperkter verspreidingsgebied en worden in delen van het land ook actief geweerd (nulstand beleid). Andere prooidieren, zoals hazen, konijnen, vogels of plaatselijk bevers nemen nergens in Europa een aanzienlijk deel van de menukaart in.

Voor wilde hoefdieren is door stakeholders aanbevolen om leefgebieden te optimaliseren door het vergroten van eenheden rustgebied (vermindering van dichtheid aan wegen en paden). Aantrekkelijke leefgebieden voor wilde prooidieren kunnen mogelijk indirect bijdragen tot minder potentiële predatiedruk op landbouwhuisdieren. Het is aan de terreinbeheerders om te besluiten of en waar grotere rustgebieden voor de hoefdieren gewenst zijn.

Vanuit het perspectief van de wolf is het aantrekkelijk als in geschikte gebieden meerdere soorten hoefdieren leven. De autonome ontwikkeling van hoefdierpopulaties in ons land en omliggende landen maakt het aannemelijk dat damhert, edelhert en wild zwijn hun areaal geleidelijk verder zullen uitbreiden. Het is niet nodig om ten behoeve van de wolf dergelijke hoefdieren actief te introduceren in gebieden waar deze soorten nu nog niet voorkomen. De invloed van wolven op de omvang en trend van hoefdierpopulaties is beperkt^{xx}. Wolven pakken vooral jonge of verzwakte dieren die geen rol spelen in de reproductie. De populatietrends van hoefdieren worden in hoofdzaak beïnvloed door aspecten als voedselaanbod of ziektes^{xxi}. Alleen bij hoefdieren die niet van nature in ons land thuishoren (moeflon) is het aannemelijk dat de komst van wolven de populatie kan decimeren.

Populaties van hoefdieren worden vrijwel overal in Nederland actief beheerd, op grond van faunabeheerplannen van Faunabeheereenheden. Het oogmerk van dit beheer is vooral het voorkomen van schade aan gewassen, het voorkomen van problemen ten aanzien van de verkeersveiligheid of het voorkomen van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren. De aanwezigheid van wolven doet hier niets aan af.

Bij beheer, bijvoorbeeld in het geval van reeën, wordt het quotum voor afschot in de regel bepaald door voorjaarstellingen en te verwachten aanwas in samenhang met de natuurlijke mortaliteit en de mortaliteit als gevolg van aanrijdingen. Een verhoogde natuurlijke mortaliteit door wolvenpredatie kan in dat geval worden verdisconteerd in het afschotplan, zonder dat het onderliggende faunabeheerplan behoeft te worden aangepast. Omdat doelstanden worden bepaald in relatie tot bovengenoemde wettelijke belangen, ligt het niet voor de hand om doelstanden te verhogen om het voedselaanbod voor de wolf te verbeteren, omdat er dan schade aan deze belangen kan gaan optreden.

Wolven kunnen wel een indirect effect hebben op het beheer van hoefdieren. In gebieden waar wolven leven passen hoefdieren hun gedrag aan. Dit wordt minder voorspelbaar voor de wolf, maar ook voor de mens (jager). Dit kan eventueel in een aantal situaties vragen om aanpassingen in de gangbare werkwijze van wildtellingen en afschotrealisatie. Of het vervolgens nodig is om op grond van de aanwezigheid van de wolf te komen tot een aanpassing van het faunabeheerplan wordt in samenspraak tussen de provincie en de faunabeheereenheid bekeken. In gebieden met territoriale wolven kan in het faunabeheerplan speciale aandacht worden geschonken aan gedetailleerde monitoring van hoefdieren, afschot en prooionderzoek.

4.4 Afwijking van de bescherming: ontheffing- en vergunningverlening

4.4.1 *Wet natuurbescherming*

Afwijkingen van het beschermingsregime voor de wolf kunnen vanuit de Wet natuurbescherming worden toegestaan bij ontheffing^{xxii}. Voor ontheffingverlening is het college van Gedeputeerde Staten in de regel het bevoegd gezag. Uitgezonderd van deze bevoegdheid zijn ontheffingen voor handel in dieren, deze ligt bij de minister van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit. Ook de ontheffingverlening voor gebieden en activiteiten die onder bevoegd gezag van het Rijk zijn gebleven ligt niet bij de provincies. Voorbeelden hiervan zijn militaire oefengebieden en activiteiten ten aanzien van hoofdwegen, -vaarwegen en -spoorwegen. Ontheffingen kunnen worden verleend ten behoeve van limitatief in de Wet natuurbescherming opgesomde belangen. Ontheffingen kunnen alleen worden verleend wanneer er geen andere bevredigende oplossingen zijn en wanneer er geen afbreuk wordt gedaan aan het streven om de populaties van de soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan.

4.4.1.1 *Beoordeling van activiteiten en ruimtelijke ingrepen op territoriale wolven*

Te verwachten valt dat het regulier gebruik van terreinen niet leidt tot overtreding van verbodsbepalingen ten aanzien van de wolf omdat wolven zich waarschijnlijk zullen vestigen in relatief rustige terreindelen. Bij het terreinbeheer is wel extra zorgvuldigheid op zijn plaats waar het gaat om de voortplantingslocaties. Wolven zijn daar kwetsbaar voor verstoring en het hol mag niet worden beschadigd. Ruimtelijke ingrepen of evenementen in de directe omgeving van deze locatie dienen te worden beoordeeld op eventuele aantasting van het leefgebied van de wolf. Aantasting van het leefgebied is ontheffingsplichtig wanneer te verwachten valt dat dit kan leiden tot verstoring van de wolf of het verlaten van de voortplantingsplaats. Voor de wolf kan ontheffingverlening verder aan de orde zijn ten behoeve van onderzoek.

4.4.1.2 *Ingrijpen bij wolven in Europa*

[Binnen Europa wordt verschillend invulling gegeven aan de bescherming van wolven. Dit hangt vooral af van de per land of regio verschillende status in de habitatrichtlijn \(bijlage IV of bijlage V](#)

soort). In een aantal Europese landen of regio's ~~kan mag~~ de wolf beheerd worden. Dat wil zeggen dat het doden van de wolf plaatsvindt binnen een set aan beheersmaatregelen die verenigbaar zijn met een gunstige staat van instandhouding. Dat is het geval in Estland Letland Litouwen Bulgarije Polen, Slowakije, in het Spaans gebied ten noorden van de rivier Duero, in het Finse rendierbeschermingsgebied en op het Griekse grondgebied boven de 39ste breedtegraad. Andere landen kunnen derogaties aanvragen op de algemene beschermingsstatus om onder meer schade aan veehouderij tegen te gaan, indien geen andere bevredigende oplossing bestaat. Onder meer Frankrijk Hongarije Kroatië Roemenië Slovenië en Zweden vragen dergelijke derogaties aan op basis waarvan afschotlicenties toegestaan kunnen worden. In Frankrijk is sprake van ca. 360 individuen in 2017 verdeeld over 52 roedels. Sinds kort wordt een afschot van ca. 40 dieren per jaar toegelaten. De Scandinavische populatie bestaat uit ongeveer 400 wolven waarvan 90% in Zweden voorkomt. In zowel Zweden als Finland wordt de wolf ~~nog steeds~~ bejaagd in het noordelijke rendierengebied (habitatrichtlijn bijlage V) met een jaarlijks ~~toegelaten~~ afschot van 40 tot 80 dieren (Everaert et al. 2018). ~~[Bron: Wolfenplan Vlaanderen]~~

4.4.1.3 Ingrijpen bij wolven in Nederland

Ingrijpen bij wolven is in Nederland in een aantal situaties mogelijk. Tabel 1 (a,b,c) geeft hiervan een overzicht. Gelet op de geldende randvoorwaarden is ingrijpen op korte termijn waarschijnlijk slechts aan de orde als wolven gevaarlijk of problematisch gedrag vertonen in relatie tot mensen en in het geval er hybridisatie met honden zou optreden. Op de lange termijn wordt ingrijpen uit oogpunt van de bestrijding van schade, overlast of populatiebeheer niet op voorhand uitgesloten. De mogelijkheden daartoe zijn gebonden aan internationale verdragen, wet- en regelgeving, zaken die buiten de bevoegdheid van de provincies liggen. Cruciaal is de vraag wanneer en op welk schaalniveau gesproken kan worden van een gunstige staat van instandhouding van de wolf. Daarvoor moet eerst grensoverschrijdende overeenstemming ontstaan en in gezamenlijke managementplannen op het niveau van grensoverschrijdende deelpopulaties beleid zijn vastgelegd. Bovendien zal er ook dan alleen kunnen worden ingegrepen als er geen andere bevredigende oplossingen zijn.

We onderscheiden drie soorten van potentële conflicten: wolf-mens, wolf-hond en wolf-vee. Onder alle omstandigheden geldt dat de veiligheid van mensen voorop staat. Tabel 1 geeft een overzicht van mogelijke probleemsituaties.

Met opmerkingen Kan wekt de indruk dat het ook in al deze landen gebeurt. Dat is niet het geval. In West-Polen bijvoorbeeld wordt niet op wolven gejaagd.

Met opmerkingen De term Scandinavische populatie is voor de leek verwarrend. Het gaat om Zweden+Noorwegen.

Met opmerkingen Nummering moet nog doorwerken in inhoudsopgave

Met opmerkingen Niet zo belangrijk, om de inhoudsopgave leesbaar te houden is deze beperkt tot 2 niveau's

heeft opmaak toegepast: Lettertype: +Koppen (Calibri Light), 11 pt

Tabel 1a. Wolf en mens. Omgang met mogelijke probleemsituaties met wolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Ontleend aan Groot Bruinderink en Lammertsma (2013) en Niedersächsisches Wolfskonzept (2017).

Thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	Maatregel
Wolf en mens	Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf is niet geïnteresseerd in mensen maar mijdt geen bebouwing	Ongevaarlijk. Een probleem kan ontstaan als wolven regelmatig voedsel(resten) in of bij bebouwing vinden	Geen / eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen. Geval observeren en documenteren
	Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf is niet geïnteresseerd in mensen maar mijdt geen bebouwing	Ongevaarlijk	Geen / eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen. Geval observeren en documenteren
	Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	Normaal gedrag, wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt. Vooral jonge wolven zijn vaak nieuwsgierig	Ongevaarlijk / oppassen voor lokken en voeren	Geen / oppassen voor gewenning. Geval observeren en documenteren
	Wolf verblijft langdurig in of nabij bebouwd gebied	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Voedselbronnen 3) Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings- en gewenningsprobleem, risico op hybridisatie en/of letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf zenderen en verjagen. Honden afschermen van mogelijke contacten met de wolf. Publiek voorlichten.
	Wolf benadert meermaals mensen	Mogelijk sterke voerconditionering en gewenning	Kritisch, kans op gewenning en uiteindelijk agressief gedrag en letsel mens	Zenderen en verjagen, publiek waarschuwen niet te voeren, indien geen resultaat wolf doden
	Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme gewenning, hondsdelheid	Gevaarlijk	Wolf doden
Veiligheid van mensen staat in alle gevallen voorop				

Tabel 1b. Wolf en hond. Omgang met mogelijke probleemsituaties met wolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Ontleend aan Groot Bruinderink en Lammertsma (2013) en Niedersächsisches Wolfskonzept (2017).

Thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	Maatregel
Wolf en hond	Wolf benadert meermaals mensen met honden (verschillende mensen en verschillende honden, maar niet agressief)	Ziet in de hond een soortgenoot	Geen acuut gevaar voor de mens. Monitoren, gevaar voor hond niet uitgesloten. Mensen kunnen deze situatie als bedreigend ervaren.	Afhankelijk van de locatie en periode wolf zo snel mogelijk zenderen en verjagen dan wel honden uit het gebied houden. Publiek voorlichten
	Wolf benadert meermaals mensen met honden en is agressief naar honden	Ziet in honden soortgenoot die zijn territorium bedreigd	Kritisch, kans op letsel hond, stressvol voor mensen, risico dat mensen betrokken raken	Wolf doden
	Wolf verblijft langdurig in of nabij bebouwd gebied	Divers: 1) Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent 2) Sociale verhouding met hond	Monitoren, risico op hybridisatie en/of letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf zenderen en verjagen. Honden afschermen van mogelijke contacten met de wolf. Publiek voorlichten.
	Wolf doodt honden bij bebouwing (op erf of in tuinen)	Wolf heeft geleerd dat honden een makkelijke prooi zijn of ziet honden als concurrent	Kritisch, grote acceptatieschade, risico dat mensen betrokken raken	Preventieve maatregelen, indien geen resultaat wolf doden ^{xxii}
	Wolf doodt honden die niet zijn aangeliend en niet in de directe nabijheid van mensen verblijven	Ziet in honden soortgenoot die zijn territorium bedreigd	Natuurlijk gedrag	Publiek voorlichten; loslopende hond in een wolventerritorium vormt voor de hond een reëel risico

Tabel 1c. Wolf en vee. Omgang met mogelijke probleemsituaties met wolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Ontleend aan Groot Bruinderink en Lammertsma (2013) en Niedersächsisches Wolfskonzept (2017).

Thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	Maatregel
Wolf en vee	Wolf doodt onbeschermd of slecht beschermd vee	Natuurlijk gedrag, wolf maakt geen onderscheid in prooi soort	Ongevaarlijk / oppassen voor specialisatie	Preventieve maatregelen toepassen
	Wolf doodt herhaaldelijk goed beschermd vee en vindt steeds manieren om preventieve maatregelen te overwinnen	Wolf heeft geleerd dat vee makkelijke prooi is	Kritisch, hoge financiële, emotionele en acceptatieschade	Preventieve maatregelen zo mogelijk verbeteren, proberen de wolf negatief te conditioneren, indien geen resultaat de betrokken wolf doden afhankelijk van populatiestatus

De colleges van Gedeputeerde Staten van de provincies zijn bevoegd gezag om maatregelen toe te staan of te laten nemen. Zij kunnen op grond van de Wet natuurbescherming, artikel 3.8 lid 5 b3 beslissen om het vangen of doden van een wolf toe te staan wanneer de volksgezondheid of de openbare veiligheid in het geding is. Voor er dergelijke maatregelen genomen kunnen worden dienen andere bevredigend oplossingen te worden afgewogen. Indien die niet voorhanden zijn, dan is ingrijpen mogelijk. Dat kan bijvoorbeeld door een wolf te vangen. Het is daarbij een optie om het dier te voorzien van een zender waardoor bij noodzaak de wolf snel opgespoord kan worden. Voor het vangen en zenderen wordt de wolf in principe verdoofd. Dit dient altijd onder verantwoordelijkheid van een dierenarts of ander bevoegd persoon^{xiv} te gebeuren.

De enige uitzondering is een situatie waarbij zich een acuut veiligheidsprobleem voordoet, waarbij de situatie zodanig acuut is dat het niet mogelijk is dat Gedeputeerde Staten een afweging maken. In zo'n geval kan de politie op basis van een besluit van de burgemeester (gemeentewet art 175 en 176) optreden. Doden kan met een dodelijke injectie of met het geweer plaatsvinden.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het zenderen van een wolf uiteraard interessant maar vanuit het perspectief omgaan met een probleemsituatie is het niet steeds nodig om een wolf te vangen en te zenderen. Zenderen dient hier geen ander doel dan het dier te kunnen identificeren en/of snel te kunnen opsporen. Het heeft in deze context nadrukkelijk geen wetenschappelijke onderzoeksdoelen. Het vangen en zenderen van een wolf is aan de orde als er:

- a) twijfel bestaat of het probleem wordt veroorzaakt door hetzelfde individu of dat er meerdere wolven bij (kunnen) zijn betrokken. In een dergelijk geval is het relevant om een eventuele

definitieve maatregel (doden) op het juiste dier toe te passen. Het volgen van een gezonder dier kan hiertoe bewijs leveren of juist vrijpleiten.

- b) een wolf bij herhaling mensen of honden benaderd of zich langdurig in of nabij bebouwd gebied ophoudt. In een dergelijke situatie is het relevant om de wolf nauwgezet te kunnen monitoren om het gedrag te kunnen duiden en indien noodzakelijk te kunnen ingrijpen.
- c) een wolf die bij toeval in handen komt. Een dier dat bijvoorbeeld bij een aanrijding is betrokken maar na behandeling weer in de natuur teruggeplaatst kan worden. Van een dergelijk toeval kan gebruik gemaakt worden om door middel van telemetrie meer kennis te vergaren over wolven in ons land.

Er kan zich een situatie voordoen waarbij ingrijpen bij een gewonde wolf noodzakelijk is; bijvoorbeeld bij een aanrijding. In een dergelijk geval zal een dierenarts de afweging moeten maken of behandeling mogelijk is of niet. Na herstel dient de wolf weer zo spoedig mogelijk teruggeplaatst te worden in een geschikt natuurgebied. Voor wolven die niet direct teruggezet kunnen worden dient een opvanggelegenheid beschikbaar te zijn. Hoewel opvangen voor een volwassen wolf moeilijk kan zijn wordt in eerste instantie toch gekozen voor opvang. Voor er tot vangen wordt overgegaan dient een opvangmogelijkheid geregeld te zijn om bij noodzaak de wolf direct daarheen te kunnen brengen. Omdat er zich onder de door RVO geschikt bevonden opvanglocaties voor wilde dieren, geen voor wolven geschikte opvanglocaties bevinden, dient hierin nog te worden voorzien.

Hybride wolven

Hybriden van wolf en hond vallen binnen de reikwijdte van het begrip 'beschermde inheemse diersoort', en daarmee tevens onder boven vermelde verbodsbepalingen. Dit is conform de Carnivore guidelines (Linnel et al. 2008). De Carnivore guidelines vermelden dat hybridisatie vooral kan spelen aan de rand van het verspreidingsgebied waar populaties klein en kwetsbaar zijn. Nederland kan hier dus mee te maken krijgen.

Het is in het belang van behoud van de soort (wolf) dat hybriden uit de populatie worden weggenomen. Hybriden hebben een verhoogde kans op probleemgedrag en bovendien vervagen ze het soms toch al moeilijk zichtbare onderscheid tussen wolf en hond.

Probleem kan zijn het 'op afstand' herkennen van een hybride, maar DNA-onderzoek kan uitsluitel geven. Voor het verwijderen van een hybride exemplaar is een provinciale ontheffing nodig.

Als hybride jonge wolven al (min of meer) zelfstandig zijn is het in gevangenschap nemen vanuit het oogpunt van dierenwelzijn zeer ongewenst. In het buitenland is daar slechte ervaring mee opgedaan. Dergelijke dieren kunnen beter worden gedood. Provincies zullen in voorkomende gevallen op basis van de Wet natuurbescherming artikel 3.8 lid 5 b1 een ontheffing verlenen en de derogatie conform de richtlijnen verantwoorden.

4.4.2 Andere relevante wetgeving

4.4.2.1 CITES

De Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna (CITES) is een internationale overeenkomst om de handel in beschermde planten en dieren te reguleren. CITES-certificaten zijn gebonden aan een individu en worden niet vooraf verstrekt. Voor het vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek. Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten.

Het transport van een dode wolf (of resten) naar een onderzoeksinstituut waar sectie plaats vindt is 'praktisch-vrijgesteld'. ~~Dit betekent dat~~ ~~Omdat~~ het transport van een dode wolf naar een onderzoeksinstituut en het spoedtransport van een gewonde wolf naar een dierenarts in de praktijk zonder CITES-certificaat plaats kan vinden. ~~is~~ ~~een~~ ~~certificaat~~ ~~is~~ pas noodzakelijk bij een vervoltransport of opslag. Certificaten kunnen worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

4.4.2.2 Wet op de dierproeven

In verband met vangen en eventueel zenderen van een wolf is deze wet niet van toepassing volgens artikel 1b lid 7e, indien identificatie (achterhalen herkomst) het hoofddoel is of het zenderen noodzakelijk is om op basis van het gedrag als overheid te kunnen beslissen over verdere stappen. Provincies vermelden in voorkomende gevallen in de ontheffing Wet natuurbescherming dat vangen en verdoven en vervolgens DNA-afname en zenderen ten behoeve van nadere identificatie en gedragsbeoordeling wordt toegestaan. Als er sprake is van het vangen en zenderen van een wolf voor puur wetenschappelijke onderzoeksdoeleinden dan kan de Wet op de dierproeven wel van toepassing zijn. Het Rijk is in die situatie bevoegd gezag voor het verlenen van toestemming.

5.0 Schade en preventie bij landbouwhuisdieren

5.1 Schaderisico

Wolven zijn gespecialiseerd in jacht op hoefdieren. Ze maken daarin geen onderscheid tussen wilde prooidieren of gehouden vee. Afhankelijk van de situatie, zoals het aanbod van wilde prooi, het aantal wolven (alleen jagend of in een paar of roedel) en het formaat en groepsgrootte van gehouden hoefdieren kunnen wolven grotere of kleinere landbouwhuisdieren aanvallen. Om zelf letsel te voorkomen is een schaap voor een wolf een meer voor de hand liggende prooi dan een rund, paard of ezel. Recente cijfers uit enkele Duitse deelstaten^{xxv} tonen voor gehouden dieren die waarschijnlijk of zeker door wolven zijn aangevallen 82% schaap, 9% damherten (hertenkampjes), 8% runderen (meest kalveren van zoogkoeien) en gezamenlijk maar 1% aan andere landbouwhuisdieren. Voor wolven is gehouden pluimvee (kippen, eenden, ganzen) niet interessant. Er zijn in Europa geen problemen bekend met wolvenpredatie op dergelijk gevogelte. Als het om risico's gaat dan steken schapen ver boven het maaiveld uit. Daar ligt ook de focus voor het interprovinciale beleid.

5.2 Voorkomen van schade

Dierenhouders zijn zelf wettelijk^{xxvi} verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen om gehouden dieren zoals schapen, te beschermen tegen mogelijke roofdieren als de wolf. Bescherming van vee tegen aanvallen van buitenaf is niet nieuw. Van honden of vossen is bekend dat zij ook schapen kunnen aanvallen. In navolging van Limburg heeft in Drenthe recent onderzoek plaatsgevonden naar aanvallen op schapen (Vosmeer & van Beek 2016). De uitkomsten indiceren dat er landelijk (zonder wolf) jaarlijks al 4000 tot 13.000 schapen worden gedood of verwond door honden en vossen^{xxvii}. Waar het gaat om het voorkomen van schade aan schapen gaat het dus in principe om het nemen van aanvullende maatregelen om ook schade door wolven te voorkomen.

Schade door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor eenieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met [extra inspanningen en](#) preventieve middelen (elektrisch gaas, kuddewaakhonden, 's nachts ophokken, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is in principe niet mogelijk, zie hiervoor het hoofdstuk soortenbescherming.

5.3 Beoordeling van de situatie, was het een wolf?

Voor het toekennen van een schadevergoeding is het van belang om te kunnen uitsluiten dat er geen sprake was van een aanval door een hond of vos, in die gevallen wordt immers geen tegemoetkoming uitgekeerd. Dit vraagt een beoordeling door een geschoolde deskundige. In eerste instantie om op afstand te beoordelen of er voldoende aanwijzingen zijn voor wolf zodat de beoordelaar van BIJ12 ter plaatse kan gaan kijken. In tweede instantie ter plaatse gericht op

specifieke veldkenmerken en ten slotte door DNA-analyse. Overigens heeft het afnemen van DNA ook als doel om de herkomst en verspreiding van de wolf te kunnen monitoren.

Een dierhouder met dood of verwond vee die een wolf als veroorzaker vermoed dient zo snel mogelijk en niet later dan binnen 24 uur na de gebeurtenis hiervan melding te doen bij BIJ12 ~~of het wolvelemeldpunt~~. Geadviseerd wordt om kadavers ter plaatse te laten liggen en indien nodig met schoon plastic af te schermen tegen regen en aaseters. Het is belangrijk om (eigen) honden altijd uit de buurt te houden. De melding gaat het liefst vergezeld van foto's waarop de aangetroffen situatie goed zichtbaar is. Op basis van deze documentatie en indien nodig verdere navraag wordt bekeken of een wolf niet op voorhand kan worden uitgesloten. Als een wolf niet wordt uitgesloten wordt de melding doorgezet naar een medewerker van BIJ12 die de situatie ter plaatse komt beoordelen.

Om DNA veilig te stellen dient een prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van BIJ12 bezocht te worden om DNA-monsters te nemen. Daarnaast wordt de omgeving afgespeurd volgens Taxatierapport prooidier wolf (bijlage 1) en worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooien detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (meetlat o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd, geslacht, conditie van de prooi en vraatbeeld worden genoteerd.

Nadat de monsters zijn genomen kan het kadaver aan de Rendac worden aangeboden. In uitzonderlijke situaties kan het kadaver voor nadere sectie naar WENR worden vervoerd^{xxviii}. De veehouder dient daarvoor een afstandsverklaring te tekenen. WENR heeft de benodigde ontheffingen om dode landbouwhuisdieren te mogen vervoeren en machtigt de deskundige om het kadaver naar hen te vervoeren. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en kosteneffectief rendabel is; een dierenarts wordt hierbij in opdracht van de veehouder betrokken.

Naar oordeel van de deskundigen biedt het veldonderzoek vaak onvoldoende zekerheid om een uitspraak te kunnen doen over of het een wolf is of niet. DNA-onderzoek biedt wel met zekerheid uitsluitel, mits op tijd bemonsterd en van voldoende goede kwaliteit. Na 24 uur neemt de kans op mislukte bemonsteringen snel toe. Dit onderzoek kost tijd en is relatief duur. Omdat zekerheid belangrijk is^{xxix} en DNA bovendien bijdraagt aan de monitoring worden DNA-analyses (op soort: wel/geen wolf) maandelijks uitgevoerd. Daarmee krijgt de gedupeerde dierhouder snel uitsluitel. Schadetaxatie hoeft geen vertraging te ondervinden door DNA-onderzoek en kan meestal meteen bij het bemonsteren al worden uitgevoerd.

Een geval wordt als 'oorzaak wolf' benoemd indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of DNA) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld of sectie wanneer DNA geen uitsluitel biedt) door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is.

5.4 Tegemoetkoming in de schade

BIJ12 kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemsenatuurlijk in het wild levende diersoorten aan bedrijfsmatig gehouden

landbouwhuisdieren. Schade aan niet-bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren is in principe een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.

In geval van bedrijfsmatig^{xxx} gehouden landbouwhuisdieren die ten prooi gevallen zijn aan een wolf moet wanneer een tegemoetkoming in de schade gewenst is altijd een aanvraag tot tegemoetkoming door BIJ12 ingediend te worden ~~via~~.

Als algemeen uitgangspunt geldt dat bij de beoordeling van verzoeken om tegemoetkoming, die schade wordt vergoed die redelijkerwijs niet of niet geheel ten laste van de grondgebruiker behoort te worden gebracht. ~~Een vergoeding uit het Faunafonds draagt daarom het karakter van een tegemoetkoming en is niet bedoeld om een grondgebruiker geheel financieel schadeloos te stellen. De wet voorziet in een tegemoetkoming in de geleden schade, maar hieruit kan geen aanspraak op een volledige schadevergoeding/schadeloosstelling worden ontleend.~~

Dit uitgangspunt is bevestigd in jurisprudentie^{xxxi}: het moet gaan om directe schade veroorzaakt door een ~~beschermd inheems en natuurlijk in het wild levende~~ diersoort. Dit houdt in dat vervolgschade en bijkomende schade niet voor een tegemoetkoming in aanmerking komt.^{xxxii}

5.4.1 Tegemoetkoming bij een zwervende wolf

De voorzienbaarheid van de schade is van belang voor de beoordeling of en in welke mate een tegemoetkoming aan de orde is. Zwervende wolven kunnen in korte tijd enorme afstanden afleggen en doen dat vaak ongemerkt. Het is dan redelijkerwijs niet voorzienbaar of en waar een wolf bijvoorbeeld schapen aan zal vallen. BIJ12 ~~taxeert de schade geeft opdracht om de schade te taxeren~~. Aanvragen ~~tot om een~~ tegemoetkoming worden bij een zwervende wolf volgens de beleidsregels beoordeeld, waarbij er geen eigen risico wordt berekend. Leges (behandelbedrag) worden ~~ten~~ terugbetaald indien de deskundige van ~~het wolvenmeldpunt BIJ12 (wolvenbureau)~~, voorafgaand aan een aanvraag tot tegemoetkoming, het op voorhand niet uitsluit dat de schade veroorzaakt was door een wolf, ook als later een andere doodsoorzaak wordt vastgesteld. Bij een zwervende wolf worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming ~~door BIJ12~~. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid of zeer waarschijnlijk door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt ~~een tegemoetkoming afgewezen niet verleend/ een aanvraag om een tegemoetkoming afgewezen~~.

Indien een gehouden landbouwhuisdier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij BIJ12 een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt maximaal de taxatiewaarde van het dier. Wanneer het dier na dierenartsbehandeling en aantoonbaar door toedoen van de wolf overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de taxatiewaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de taxatiewaarde van het dier.

Tot slot worden de voorrij- en afvoerkosten van een kadaver naar een destructiebedrijf beschouwd als directe ~~kosten schade~~ en vergoed.

In het geval van aangetoonde schade door een *zwervende* wolf wordt er een uitzondering gemaakt op de eis van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren: er kunnen ook tegemoetkomingen

worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten. Ook hiervoor dient een aanvraag ~~tot om een~~ tegemoetkoming ingediend worden via www.faunaschade.nl.

5.4.2 Tegemoetkoming bij een territoriale wolf (of wolven)

Als er op basis van de monitoringscriteria sprake is van een wolventerritorium ontstaat een nieuwe situatie. De kans op schade wordt immers voorzienbaar.

De provincie maakt in overleg met wolvendeskundigen een inschatting van het beïnvloedingsgebied van het wolventerritorium. Om richting dierhouders eenduidig te kunnen communiceren zal dit gebied in principe op gemeentegrenzen worden afgebakend. Kennisgeving^{xxxiii} daarvan vindt plaats met een aanwijzingsbesluit door Gedeputeerde Staten (GS) en in de beleidsregels faunaschade van de provincies wordt hiernaar verwezen.

[Binnen het aangewezen gebied worden dierhouders geacht preventieve maatregelen te treffen overeenkomstig de faunaschadepreventiekit van BIJ12. Echter vooralsnog in ieder geval tot 1 januari 2022 wordt bij het verstrekken van tegemoetkomingen in de schade door wolven niet getoetst aan het feitelijke toepassen van de maatregelen. De tegemoetkoming in de schade wordt verstrekt aan zowel hobby- als beroepsdierhouders. De periode tot 1 januari 2022 wordt gebruikt om dierhouders in algemene zin voor te bereiden op de komst van de wolf en in het bijzonder om ervaring op te doen met eventuele gebiedsgerichte preventieplannen, zie hierna.](#)

~~Voor hobbydierhouders wordt vanaf het moment van publicatie een overgangstermijn gehanteerd zodat zij passende maatregelen kunnen treffen. Na één jaar wordt aan hobbydierhouders geen tegemoetkomingen in de schade meer uitbetaald.~~

~~Van bedrijfsmatige dierhouders wordt verwacht dat zij ook binnen één jaar anticiperen door preventieve maatregelen op het benodigde niveau te hebben. Het recht op een tegemoetkoming bij schade voor bedrijfsmatige dierhouders zal na één jaar worden gekoppeld aan een gebiedsgericht schadepreventieplan waarin risicolocaties en bedrijven in beeld worden gebracht. Er wordt vervolgens in een maatwerk aanpak per locatie en bedrijf aangegeven welke preventieve maatregelen daar redelijkerwijs nodig en/of mogelijk zijn. Dit kan variëren van omrastering of kuddewaakhonden tot nauwelijks maatregelen mogelijk. De preventiekit van BIJ12 dient daarbij als toolbox waaruit kan worden geput. Deze preventiekit omschrijft ook aan welke technische specificaties preventieve middelen moeten voldoen om in aanmerking te kunnen komen voor een tegemoetkoming bij schade. Voor de bepaling van vereiste preventieve inspanningen wordt ook steeds rekening gehouden met de specifieke kenmerken van het dier. Bij zeer kostbare dieren wordt een hogere preventieve inspanning en meer eigen risico verwacht van de dierhouder, analoog aan de beleidsregels faunaschade bij kapitaalintensieve teelten. Van de dierhouders mag worden verlangd dat ze zich conformeren aan uitvoering van het schadepreventieplan en bereid zijn om vanuit hun wettelijke verantwoordelijkheid ook zelf in preventie te investeren.~~

~~Waar het gebiedsgericht schadepreventieplan randvoorwaardelijk is voor de tegemoetkoming is zal GS vooraf de inhoudsvereisten vaststellen en het resultaat hierop toetsen. Schadepreventieplannen worden door GS goedgekeurd en, gekoppeld aan de beleidsregels, gepubliceerd op de website van BIJ12.~~

Mits is voldaan aan de vereisten van een schadepreventieplan komen bedrijfsmatige dierhouders in aanmerking voor een tegemoetkoming in de schade veroorzaakt door een territoriale wolf als bij een zwerfende wolf.

Als er géén schadepreventieplan is goedgekeurd worden schadegevallen beoordeeld op grond van de algemene beleidsregels faunaschade die in basis altijd een adequaat toegepaste preventie verlangen. Als daarvan geen goed gebruik is gemaakt is er geen recht op een tegemoetkoming in de schade.

5.5 Ondersteuning van preventie met tijdelijke maatregelen

Zoals eerder is aangegeven zijn alle dierhouders zelf wettelijk verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen om hun dieren te beschermen tegen roofdieren. Provincies zijn niet verplicht om dit te ondersteunen. Desondanks hebben de provincies er wel belang bij dat vee afdoende wordt beschermd tegen wolven. In de eerste plaats omdat goed beschermde dieren niet, of hooguit zeer incidenteel, aangevallen worden en daarmee het aantal aanvragen voor een tegemoetkoming in schade wordt beperkt. In de tweede plaats wordt met afdoende bescherming voorkomen dat een wolf of wolven zich in een territorium gaan specialiseren op gehouden dieren. Vanuit actieve soortenbescherming valt daarom te motiveren dat het ondersteunen van preventie ook in het belang van de wolf zelf is. Zorg dragen voor maatregelen om de staat van instandhouding van soorten te behouden of te herstellen behoort tot de wettelijke taak van de provincie. Alle provincies investeren daar in. Als het weren van landbouwgrond voor een soort een belangrijke maatregel is om de staat van instandhouding te borgen, dan is investering daarin te overwegen. Dat gekoppeld aan de maatschappelijke onrust die predatie van schapen teweeg brengt maakt dat het verstandig is om als provincies subsidie beschikbaar te stellen voor het stimuleren van schadepreventie. Tenslotte draagt het ondersteunen van preventie significant bij aan het vergroten van het maatschappelijke draagvlak (Karlsson & Sjöström 2011).

Rekening houdend hiermee kunnen Provincies kunnen op vrijwillige basis dierhouders ondersteunen door bijvoorbeeld bij onvoorziene schadegevallen tijdelijk preventieve middelen uit te lenen om de kans op een herhalingsaanval op korte termijn te verkleinen. In afwachting van de onderzoeksuitslag (wel of geen wolf) biedt een dergelijke ondersteuning de betrokken dierhouder praktische hulp. De betrokken dierhouder krijgt zo ook de tijd om te beslissen hoe zelf verder om te gaan met preventie.

5.6 Ondersteuning van structurele maatregelen, pilot gebiedsplannen

Als er sprake is van een wolventerritorium wordt het risico op aanvallen op gehouden dieren binnen het betreffende gebied meer voorzienbaar. Provincies hebben dan geen plicht maar wel een mogelijkheid om in het vastgestelde wolventerritorium een pilot te starten voor een bijdrage in het gebruik van preventieve middelen op basis van een gebiedsplan. Als het weren van landbouwgrond voor een soort een belangrijke maatregel is om de staat van instandhouding te borgen, dan is investering daarin te overwegen. Dat gekoppeld aan de maatschappelijke onrust die predatie van schapen teweeg brengt maakt dat het verstandig is om als provincies subsidie beschikbaar te stellen voor het stimuleren van schadepreventie.

Met opmaak: Kop 3, Afstand Na: 0 pt, Afbreken, Lettertype-uitlijning: Automatisch

De bevoegdheid om [daarvoor structureel](#) middelen beschikbaar te stellen ~~voor het ondersteunen van preventie~~ ligt [telkens in beginsel](#) bij Provinciale Staten. Het gaat immers om het vrijwillig verstrekken van subsidies. ~~Dit interprovinciale wolvenplan reikt daarom niet verder dan de aanbeveling richting Provinciale Staten van de provincies om een subsidieregeling vast te stellen voor het stimuleren van preventieve maatregelen conform regionale schadepreventieplannen.~~ Bijlage 4 geeft een overzicht van geadviseerde inhoud en proces [in die gevallen daartoe wordt besloten](#).

foto: pilot kuddewaakhonden Wierdense Veld in 2018. Kuddewaakhonden zijn zeker niet overal toepasbaar maar waar deze honden ingezet kunnen worden is in de regel een effectieve bescherming van vee tegen wolven mogelijk.

6.0 Monitoring en rapportage

6.1 Monitoring

Monitoring moet worden gesplitst in twee hoofdgroepen en kent verschillende doelen. De eerste hoofdgroep betreft de monitoring van wolven zelf. De tweede hoofdgroep betreft afgeleide monitoring van aspecten die niet rechtstreeks op de wolven zelf betrekking hebben zoals monitoring van prooidieren, monitoring van beleidseffecten (o.a. toepassing preventie) of monitoring van de publieke opinie.

6.2 Doel van wolvenmonitoring

Het doel van wolvenmonitoring is meerledig.

- In de eerste plaats moeten de provincies, via het Rijk, aan Europa rapporteren hoe de staat van instandhouding (verspreiding, aantalsontwikkeling) van de wolf in ons land verloopt. Dit aspect vormt de kern van de monitoring zoals in dit wolvenplan is opgenomen en vloeit voort uit wettelijke taken.
- In de tweede plaats is monitoring relevant om met behulp van de kennis over het voorkomen van wolven conflicten met bijvoorbeeld landbouwhuisdieren te beperken.
- In de derde plaats is monitoring van belang om kennis te vergaren over de ecologische aspecten van de wolf in ons land.

Bij de monitoring wordt er onderscheid gemaakt tussen zwervende wolven en een territorium van een individu, paar of roedel.

[Het wolvenbureau van BIJ12](#) draagt zorg voor een gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring, in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

6.3 Standaard voor wolvenmonitoring

Voor het monitoringsprogramma zijn de ervaringen in het Pools-Duitse verspreidingsgebied van de wolf (Reinhardt et al., 2015) als uitgangspunt genomen. Door in Nederland te kiezen voor dezelfde monitoringstandaard als in Duitsland zijn de verkregen gegevens onderling direct vergelijkbaar en uitwisselbaar. Voor de monitoring van wolven wordt niet het kalenderjaar gebruikt, maar wordt –net als in Duitsland– aangesloten bij de jaarcyclus van de wolven zelf. Het monitoringjaar loopt van 1 mei tot 30 april in het volgende jaar.

Voor de interpretatie van wolvenwaarnemingen wordt standaard gebruik gemaakt van de SCALP criteria (zie begrippenlijst). Centraal staat de verifieerbaarheid (documentatiekwaliteit) van een waarneming, ongeacht wie de waarneming heeft verricht. Daarbij geldt C1 als hard bewijs, bijvoorbeeld uit DNA-analyse, C2 als bevestigde waarneming, bijvoorbeeld door een goed gedocumenteerd spoor, C3 als onbevestigde waarneming, bijvoorbeeld een zichtwaarneming zonder foto of videobeelden. Meldingen die met zekerheid *geen* wolf betreffen krijgen de aanduiding F. Om informatie over wolven eenduidig te documenteren zijn voor een groot aantal situaties protocollen opgesteld (bijlage 1). Deze worden als standaard gebruikt voor het vastleggen van de informatie.

6.4 Monitoring van zwervende wolven

Tijdens de fase van zwervende wolven is het registreren van zekere en waarschijnlijke waarnemingen voldoende om aan de rapportageverplichting te voldoen. Het betreft een passieve monitoring waarbij niet gericht wordt gezocht naar wolven of sporen daarvan. De waarnemingen kunnen o.a. betrekking hebben op gedocumenteerde zichtwaarnemingen, vondsten van doodgereden wolven, bewijzen uit aangevallen prooidieren, of goed volgens protocol gedocumenteerde sporen en keutels. Zwervende wolven kunnen per dag tientallen kilometers doorlopen maar ook enige tijd in een gebied blijven rondhangen. Een wat langer verblijf, van meerdere dagen tot enkele maanden, kan een tussenstop zijn waarna het dier verder trekt. Dat is niet ongebruikelijk.

Meldingen van zwervende wolven worden centraal verzameld door het [wolgenmeldpunt wolverloket \(wolverbureau\)](#), in eerste instantie gevalideerd door geschoolde medewerkers en uiteindelijk, na definitieve validatie door ervaren medewerkers opgenomen in de NDFF. De eerste (voorlopige) validatie dient om snel het kaf van het koren te scheiden zodat alleen bij kansrijke meldingen –indien nodig- energie wordt gestoken in eventuele navraag en het verbeteren van de documentatie. Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die telefonisch, per mail of via sociale media of waarnemingsites al of niet met foto's of video's gemeld worden.

Documentatie vindt plaats volgens monitoringsprotocollen (zie lijst in bijlage 1). Alle waarnemingen worden conform Reinhardt et al. (2015) voorzien van een SCALP aanduiding.

Materiaal waarbij het mogelijk is om DNA te analyseren, niet alleen op soort maar ook naar het individu of herkomst, vormt een belangrijke informatiebron voor het monitoren van zwervende wolven. Deze analyse maakt ook onderdeel uit van de monitoring. BIJ12 is in voorkomende gevallen namens de provincies opdrachtverlener voor het analyseren van DNA-monsters.

6.5 Monitoring van territoriale wolven

Conform Reinhardt et al. (2015) wordt er uitgegaan van een territoriale wolf als het aannemelijk is dat een zelfde wolf gedurende zes maanden in een gebied^{xxxiv} aanwezig is. In principe zijn twee zekere waarnemingen van één individu over een tijdspanne van minimaal zes maanden hiervoor voldoende.

Indien er een territoriale wolf geconstateerd of vermoed wordt, dan is er vanaf dat moment intensievere (actieve) monitoring noodzakelijk.

Verkenning monitoring

Actieve monitoring start verkennend in gebieden waar herhaaldelijk (al of niet bevestigde) meldingen van wolven worden verkregen gedurende langere tijd (over meerdere weken). Het [wolgenmeldpunt wolverloket \(wolverbureau\)](#) heeft steeds overzicht van meldingen en geeft op basis daarvan onderbouwd advies aan de betrokken provincie(s) om in voorkomende gevallen verkennend onderzoek te starten. De uitvoering van verkennend onderzoek kan plaatsvinden door verschillende partijen, bijvoorbeeld door terreinbeheerders zelf of door vrijwilligers mits voldaan kan worden aan de monitoringstandaards voor geschoolde medewerkers (zie begrippenlijst). Dat betekent borging van kwalitatief voldoende documentatie en opname van waarnemingen in de NDFF. In eerste instantie wordt aanbevolen om dan in overleg met betrokken terreinbeheerders door middel van meerdere cameravallen kansrijke gebieden gedurende enige weken te monitoren. Gelijktijdig is van belang om onderzoek te verrichten naar sporen of uitwerpselen op bijvoorbeeld bospaden. Wolven doorkruisen hun territorium dermate frequent dat een dier zeker binnen een aantal weken op een cameraval zal moeten verschijnen en/of dat er sporen en keutels worden gevonden. Het verzamelen van verse keutels voor genetisch onderzoek is noodzakelijk om het individu te kunnen vaststellen. Als dit verkennend onderzoek na twee maanden geen (nieuw) bewijs voor een wolf heeft opgeleverd wordt de actieve monitoring in het betrokken gebied weer gestaakt. Als het verkennend onderzoek wel (nieuw) bewijs voor een wolf of een wolvenpaar heeft opgeleverd wordt de actieve monitoring voortgezet. De focus ligt daarbij op het vaststellen van de mogelijke

territoriumomvang en het vaststellen van het individu(en). Voor dit laatste zullen vooral verse keutels verzameld moeten worden die genetisch onderzocht kunnen worden. Per territorium zijn jaarlijks 10-15 bruikbare monsters als minimum nodig en zijn maximaal 40 voldoende om redelijkerwijs de aanwezige individuen te kunnen duiden^{xxxv}. Als uit voortgezet verkennend onderzoek blijkt dat een wolf of wolvenpaar na 6 maanden niet meer in een gebied kan worden vastgesteld wordt de actieve monitoring in het betrokken gebied weer gestaakt.

Territorium monitoring

Als uit het voortgezet verkennende onderzoek blijkt dat een wolf of wolvenpaar na 6 maanden^{xxxvi} nog steeds in een gebied verblijft is er sprake van een officieel territorium en wordt er niet langer gesproken van zwervers. Als er een territorium is vastgesteld zal dit door de betrokken provincie(s) bekend gemaakt worden (zie § 5.4.2).

Territoria van wolven worden jaarlijks gemonitord. De focus ligt daarbij op het vaststellen van de territoriumomvang en het vaststellen van de aanwezige individuen. Ook de vraag of er reproductie plaatsvindt is dan aan de orde. Reproductie kan het beste worden vastgesteld door middel van cameravallen. Er wordt in het voortplantingsseizoen nadrukkelijk niet gezocht naar hollen of legers met welpen, opzettelijke verstoring van wolven is immers wettelijk verboden. De methode van waarnemen volgt de standaard die is beschreven in Reinhardt et al. (2015), en wordt vastgelegd conform de protocollen (bijlage 1).

Materiaal waarbij het mogelijk is om DNA te analyseren, niet alleen op soort maar ook naar het individu of herkomst, vormt een belangrijke informatiebron voor het monitoren van territoriale wolven. Deze analyse maakt ook onderdeel uit van de monitoring. Voor dit onderdeel zullen vooral verse keutels verzameld moeten worden die genetisch onderzocht kunnen worden. Per territorium zijn jaarlijks 10-15 bruikbare monsters als minimum nodig en zijn maximaal 40 voldoende om redelijkerwijs de aanwezige individuen te kunnen duiden. BIJ12 is in voorkomende gevallen opdrachtverlener aan WENR voor het analyseren van DNA-monsters.

De monitoring kan plaatsvinden door verschillende partijen, bijvoorbeeld door terreinbeheerders zelf of door vrijwilligers mits voldaan kan worden aan de monitoringstandaards voor geschoolde medewerkers. Dat betekent borging van kwalitatief voldoende documentatie en opname van waarnemingen in de NDF. [Het wolvenbureau BIJ12](#) draagt zorg voor een gecoördineerde organisatie, in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

Een vastgesteld territorium kan ook weer verdwijnen, bijvoorbeeld omdat een wolf in het verkeer is gedood. Als uit monitoring blijkt dat een wolf, wolvenpaar of roedel na een jaar niet meer in een gebied kan worden vastgesteld wordt de actieve monitoring in het betrokken gebied weer gestaakt^{xxxvii}.

Bij wolventerritoria zijn letterlijke grensgevallen mogelijk. Een territorium kan zich over de grens met Duitsland of België uitstrekken. Vanuit Nederland zal bij vermoedens van een dergelijke situatie door de betrokken provincie(s) contact worden gezocht met de buurlanden om de monitoring samen af te stemmen.

6.6 Rapportage van wolvenmonitoring

Landelijke verslaglegging van de wolvenmonitoring wordt uitgevoerd door [het wolvenbureau van BIJ12](#) en door de provincies gepubliceerd in de landelijke voortgangsrapportage natuur. Als in de praktijk blijkt dat de cyclus van deze voortgangsrapportage niet voldoende aansluit op het monitoringsjaar van de wolf (1 mei -30 april) dan kan de informatie ook eerder via de website van BIJ12 openbaar gemaakt worden. De praktijk in Duitsland leert dat het na het afsluiten van het monitoringjaar enige maanden duurt voordat alle data beschikbaar zijn en interpretatie en analyse kan plaatsvinden. De jaarlijkse rapportages worden daar gewoonlijk tegen het begin van de winter bekend gemaakt.

Voor de interpretatie en rapportage wordt Reinhardt et al. (2015) gevolgd. In het kort:

- Bewijs van aanwezigheid van wolven wordt alleen geregistreerd op basis van C1 en C2 waarnemingen. C3 meldingen kunnen het plaatje completeren maar tellen niet mee als bewijs voor aanwezigheid. Veldwaarnemingen worden definitief gevalideerd door ervaren medewerkers in het NDFF validatietraject (zie begrippenlijst).
- Rasterkaart per monitoringjaar van waarnemingen op basis van rastercellen van 10x10 km. Voor C1 waarnemingen is één waarneming voldoende per rastercel; voor C2 waarnemingen zijn minimaal drie waarnemingen nodig.
- Validatie van weefsel- en celmateriaal vindt plaats door WENR conform CEwolf standaard.

De populatieomvang wordt omschreven in termen van het aantal territoria van individuele dieren, territoria van paren en territoria van roedels. Het aantal individuen van een roedel kan immers in de loop van het jaar veranderen door geboorte, sterfte en dispersie. Het surplus (rondzwervende dieren) valt niet betrouwbaar vast te stellen en maakt geen deel uit van de populatieschatting.

6.7 Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data

Waarnemingen van wolven worden centraal opgenomen in de NDFF. In de protocollen worden de instellingen genoemd die betrokken zijn bij de afhandeling bij de vondst van een wolf of wolvenprooi. De protocollen zijn in overleg met deze instellingen opgesteld. Voor een deel horen de handelingen bij de normale activiteiten. Waar het extra handelingen zijn worden er vooraf afspraken gemaakt over de vergoeding van kosten.

Bij afnemen van materiaal bij kadavers dienen altijd de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden om de onderzoeker zo goed mogelijk te beschermen tegen mogelijke infecties. De protocollen, al dan niet in combinatie met standaard werkwijzen in laboratoria, voorzien hierin. Voor de noodzakelijke documenten als vergunningen, ontheffingen en certificaten wordt verwezen naar hoofdstuk 4.

Wolven en wolvenmateriaal dient voor toekomstig onderzoek zo veel mogelijk bewaard te worden. Deels betreft dat al dan niet geprepareerd materiaal en deels betreft dat analysegegevens. Hierbij hoort ook het bevorderen dat referentiesystemen op Europees niveau zijn afgestemd en de informatie op een efficiënte manier kan worden gedeeld. WENR organiseert dit via CEwolf. Naturalis slaat skelet en huid op (al of niet geprepareerd als tentoonstellingsdier). Opgewerkt DNA-materiaal en weefsels worden bij zowel WENR als bij Naturalis beheerd.

6.8 Bijzonder onderzoek

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar het DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol (bijlage 1). Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). Dierenambulances en kantonniers worden vooraf door de provincie geïnformeerd door middel van een brochure over de handelswijze bij de vondst van een wolf.

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol (bijlage 1). De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) steeds overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

6.9 Monitoring van andere aspecten

Er zijn tal van onderzoeken naar de wolf en wolf-gerelateerde zaken denkbaar en vaak ook wenselijk die niet rechtstreeks voortvloeien uit algemene wettelijke monitoringstaken voor de provincies. Op provinciale schaal, in specifieke gebieden of bij –toekomstig- specifieke roedels kan dit overigens anders liggen.

In dit wolvenplan adviseren we in de sfeer van aanbevelingen:

- Onderzoek naar de ecologische aspecten van de wolf zoals terreingebruik en voedselkeus kan relevant zijn in relatie tot de wettelijke beschermingsplicht (zijn er grote obstakels in het leefgebied, is er voldoende rust en voedsel) en in relatie tot het beperken van conflicten met landbouwhuisdieren.
- Onderzoek naar aantallen, verspreiding en gedrag van wilde hoefdieren in relatie tot de aanwezigheid van de wolf. In gebieden met territoriale wolven kan in het faunabeheerplan speciale aandacht worden geschonken aan gedetailleerde monitoring van hoefdieren, afschot en prooionderzoek.
- Onderzoeken in Limburg en Drenthe illustreren dat veel schapenhouders in ons land met enige regelmaat worden geconfronteerd met door honden of vossen gedood of verwond vee. Om discussies in dit perspectief te kunnen voeren en ook vanuit het belang voor de sector zelf om preventieve middelen toe te passen (preventie tegen wolven werkt ook tegen honden en vossen) is het belangrijk dat dit onderzoek ook in andere provincies wordt uitgevoerd en periodiek wordt herhaald. Daarnaast wordt het ook vanuit de sector zelf gewenst om de toepassing, effectiviteit en financiële gevolgen van preventieve middelen te monitoren.
- Onderzoek naar attitudes van de verschillende Nederlandse bevolkingsgroepen over de wolf. Het is bestuurlijk relevant om goed te weten wat er onder de bevolking leeft. Het laatste landelijke onderzoek stamt uit 2012 (Intomart GfK, 2012) dat was enige jaren voordat er daadwerkelijk een wolf in ons land is aangetroffen. Het is nuttig om, nu er weer wolven zijn, een dergelijk onderzoek te laten herhalen.

Onderzoeken die volledig samenhangen met het beperken van schade door wolven aan landbouwhuisdieren vallen buiten dit bestek. Dergelijk onderzoek kan al worden meegenomen via de onderzoeksagenda van BIJ12.

foto: Reeën zijn in Nederland de meest voorkomende wilde prooidieren voor wolven.

7.0 Financiën

De financiële verhouding tussen Rijk, provincies en BIJ12 inzake soortenbescherming, tegemoetkomingen in faunashade en monitoring is geregeld in het Natuurpact (2015).

BIJ12, financieel gevoed door de provincies, bekostigt onderzoeken samenhangend met de afhandeling van schademeldingen. De provincies zijn verantwoordelijk voor het bekostigen van het organiseren van onderzoek dat nodig is om de aanwezigheid van wolven te monitoren. Ook DNA-analyses voor onderzoek en monitoring worden door de provincies bekostigd. Omdat deze informatie van belang is voor alle provincies zal BIJ12 hierbij als opdrachtgever optreden voor de gezamenlijke provincies. De provincies vergoeden de kosten die in dit kader in opdracht van BIJ12 door externe partijen (bijvoorbeeld WiN of WENR) zijn gemaakt.

Omdat de uitgaven in de komende jaren mede afhangen van onderdelen waar later ([wolvenbureau](#)) nog een nadere invulling aan wordt gegeven of waarover uiteindelijk elders wordt beslist (bijvoorbeeld subsidies voor preventie) valt er op deze plaats niet meer dan een indicatieve uren- en kostenraming te geven, voor een groot deel gebaseerd op “zachte” aannames.

De belangrijkste aanname is een autonome jaarlijkse groei van werkzaamheden en kosten van circa 30% per jaar, afgeleid van de groei die de wolvenpopulatie in het aangrenzende Duitsland laat zien.

Op basis hiervan voorzien we grofweg een benodigde tijdsinvestering voor [het wolvenloket van BIJ12 \(wolvenbureau\)](#) van 1460 uur in 2019 tot circa 4100 uur in 2023. Daarnaast voorzien we een tijdsinvestering voor monitoring door terreinbeheerders en vrijwilligers van 2650 uur in 2019 tot 7570 uur in 2023.

De totale jaarlijkse kostenontwikkeling ramen we voor deze periode grofweg op € 480.000,- tot € 650.000,- waarbij tijdsinvesteringen (uurkosten) en eventuele subsidies voor preventie niet zijn inbegrepen. Deze laatste laten zich niet ramen omdat [dit optioneel is voor de provincies en](#) niet voorspeld kan worden waar territoria zullen ontstaan en hoeveel schapenhouders vervolgens binnen een invloedssfeer hun dieren houden. De voorgestelde gebiedsgerichte schadepreventieplannen maken deze kosten inzichtelijk.

De voornoemde uren en bedragen zijn zoals gezegd ingeschat op basis van autonome ontwikkelingen [en niet afhankelijk van bijvoorbeeld de keuze om wel of geen wolvenbureau op te richten](#). Dekking wordt gevonden in bestaande financieringsafspraken van de provincies.

8.0 Stroomschema

In een bij dit wolvenplan behorend stroomschema worden verschillende scenario's stap voor stap doorlopen zodat duidelijk is wie, wanneer aan zet is om te handelen in situaties met een wolf.

De scenario's omvatten situaties die telkens aansluiten op de protocollen uit bijlage 1:

a. directe waarneming. Er is een (mogelijke) wolf gezien of gevonden

levend dier, zichtwaarneming of cameraval

vondst van een dood dier

vondst van een gewond dier

b. indirecte aanwijzing van een (mogelijke) wolf

vondst keutels of haren of botresten

vondst sporen (pootafdrukken)

vondst prooi(rest) inclusief dood/gewond vee

foto: mits goed gedocumenteerd kan een spoor in sommige gevallen worden geaccepteerd als bevestigde waarneming van een wolf.

9.0 Literatuur

Met stip • gemarkeerde bronnen zijn in de tekst van dit wolvenplan aangehaald.

De overige bronnen (niet uitputtend) zijn als achtergrondinformatie benut bij het opstellen van het plan.

- Beenen, R., Grootenboer, J., Jacobs, D., Ketele, S., Kleine, P., Knegtering, E., Leidelmeijer, S., Venema, P., Vos, R. & P. Voskamp 2015. Operationeel draaiboek wolf, fase 1. In opdracht van Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)
- [Everaert J., Gorissen D., Van Den Berge K., Gouwy J., Mergeay J., Geeraerts C., Van Herzele A., Vanwanseele M.-L., D'hondt B. & Driesen K. \(2018\). Wolvenplan Vlaanderen. Versie 7 augustus 2018. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2018 \(70\). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. doi.org/10.21436/inbor.15109973](#)
- Groot Bruinderink, G.W.T.A., Jansman, H.A.H., Jacobs, M.H. & M. Harms, 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Een 'factfinding study'. Alterra-rapport 2339.
- Groot Bruinderink, G.W.T.A. & D.R. Lammertsma 2013. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0. Alterra-rapport 2486.
- Karlsson, J. & M. Sjöström 2011. Subsidized Fencing of Livestock as a Means of Increasing Tolerance for Wolves. *Ecology and Society* 16(1): 16.
- Linnell, J.D.C., Salvatori, V. & L. Boitani 2008: Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe. A Large Carnivore Initiative for Europe report prepared for the European Commission.
- Niedersächsisches Ministerium für Umwelt, Energie und Klimaschutz 2017. Der Wolf in Niedersachsen – Grundsätze und Maßnahmen im Umgang mit dem Wolf – „Wolfskonzept Niedersachsen“.
- Reinhardt, I., Kluth, G., Nowak, S. & R.W. Mysłajek, 2015. Standards for the monitoring of the Central European wolf population in Germany and Poland. BFN skripten 398. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.
- Vosmeer, A. & M. van Beek 2016. De Drentse schapen- en geitenhouderij in beeld: Nulmeting van predatie op schapen en geiten in de provincie Drenthe. Provincie Drenthe.

van Bommel, F., Linnartz L. & L. Floor 2015. Effectieve en praktisch uitvoerbare preventieve maatregelen ter voorkoming van predatie van vee door wolven. Van Bommel Faunawerk en ARK Natuurontwikkeling. In opdracht van BU12 – Unit Faunafonds.

Met opmaak: Meerdere niveaus + Niveau: 1 +
Nummeringstijl: Opsommingsteken + Uitgelijnd op:
-0,04 cm + Inspringen op: 0,59 cm

Bundesamt für Naturschutz, 2017. Wolfsverhalten – Einschätzung und Handlungsempfehlungen für das Management. Natur und Landschaft 92. Jahrgang Heft 11: 516-517.

Floor, L., Linnartz, L. & F. van Bommel, 2015. Haalbaarheidsstudie voor de opzet van een mobiel kuddewaakhondteam. Van Bommel Faunawerk en ARK Natuurontwikkeling. In opdracht van BII12 – Unit Faunafonds.

Groot Bruinderink, G.W.T.A., Lammertsma, D.R., Hoon, C., Krufft A. & R. Lanters, 2013b. De komst van de wolf in Nederland. Verslag van de workshop gehouden op 8 november 2012. Alterra-rapport 2403.

Hahn, F., Mettler, D., Schiess, A. & D. Hilfiker 2018. Federal funding for livestock protection measures in Switzerland. CDPNews17: 2-27.

Harms, V., Steyer, K., Frosch, C. & C. Nowak 2011. Wolfsforschung im Molekularlabor. Senckenberg Forschung – natur • forschung • museum 141 (5/6) : 174-181.

Hove, T. van den & K. Penning 2012. Predatie op schapen in Limburg door hond of vos. Een nulmeting bij afwezigheid van grote predatoren de wolf en de lynx. Hogeschool HAS Den Bosch.

Kaczensky, P., Kluth, G., Knauer, F., Rauer, G., Reinhardt, I. & U. Wotschikowsky 2009: Monitoring von Großraubtieren in Deutschland. BfN-Skripten 251. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.

Landesamt für Natur, Umwelt und Verbraucherschutz Nordrhein-Westfalen 2016. Wolfsmanagementplan für NRW. Handlungsleitfaden für das Auftauchen einzelner Wölfe.

van Liere, D., Dwyer, C., Jordan D., Premik-Banič, A., Valenčič, A., Kompan, D. & N. Siard 2013. Farm characteristics in Slovene wolf habitat related to attacks on sheep. Applied Animal Behaviour Science 144 (2013) 46–56.

Linnartz, L. & T. Teunissen (red.), 2013. Verslag Wolvensymposium, 16 juni 2013. Wolven in Nederland.

Ministerium für Umwelt, Gesundheit und Verbraucherschutz des Landes Brandenburg 2013. Managementplan für den Wolf in Brandenburg 2013 – 2017.

Ministères de l'écologie et de l'agriculture. République Française z.j. Plan d'action national loup 2013-2017

Næsborg-Nielsen, C. & L.B. Pedersen 2016. Wolf in Denmark – Genetic species identification. Report, Center for GeoGenetics, Natural History Museum of Denmark, University of Copenhagen

Nonaka, Y. 2011. Response of breeding wolves to human disturbance on den sites – an experiment. Biology Education Centre, Uppsala University and Grimsö forskningsstation, SLU.

Office National de la Chasse et de la Faune Sauvage 2018. Hybridation de la population de loups en France: L'ONCFS assume les méthodes avec lesquelles il travaille. Communiqué de presse – 3 juillet 2018

Planbureau voor de leefomgeving 2017. Lerende evaluatie van het Natuurpact. Naar nieuwe verbindingen tussen natuur, beleid en samenleving. PBL & WUR, Den Haag.

Reinhardt, I. & G. Kluth 2007. Leben mit Wölfen, Leitfaden für den Umgang mit einer konflikträchtigen Tierart in Deutschland. BfN skripten 201. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.

Reinhardt, I., Kaczensky, P., Frank, J., Knauer, F. & G. Kluth 2018. Konzept zum Umgang mit Wölfen, die sich Menschen gegenüber auffällig verhalten. BfN skripten 502. Bundesamt für Naturschutz, Bonn.

de Schepper, K. 2011. De Geschiedenis van de wolvenjacht in de Zuidelijke Nederlanden (16e-18e eeuw). Masterscriptie, faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent.

[Werkgroep Dierproeven met wilde dieren in hun biotoop 2017. Handreiking dierproeven met wilde dieren in hun biotoop. Uitgave Centrale Commissie Dierproeven.](#)

Widman, M. & K. Elofsson 2018. Costs of Livestock Depredation by Large Carnivores in Sweden 2001 to 2013. *Ecological Economics* 143 (2018) 188–198.

10.0 Bijlagen

Bijlage 1. Overzicht van protocollen, materiaal en taxatierichtlijnen

Om op een gestandaardiseerde wijze met wolf-gerelateerde zaken te kunnen werken worden voor verschillende aspecten protocollen gehanteerd. De ervaring leert dat deze op basis van praktijkervaring van tijd tot tijd aanpassing behoeven. Het wolvenplan zelf is een te statisch document om dergelijke aanpassingen steeds te kunnen doorvoeren. Om deze reden zijn de protocollen, in tegenstelling tot het draaiboek wolf uit 2016, niet meer in dit wolvenplan opgenomen. De onderstaande lijst geeft een overzicht van de bestaande protocollen. De actuele versies daarvan zijn steeds in beheer van BIJ12 en kunnen na ambtelijke afstemming in IPO verband worden aangepast. Op de website van BIJ12 zijn de actuele versies als download beschikbaar.

1. Protocol vondst dode wolf
2. Protocol gevangen wolf/aangereden wolf
3. Protocol veldbemonstering bijtewonden, t.b.v. DNA-analyse
4. Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet
5. Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA-analyse
6. DNA-monsterkit prooiresten wolf
7. Taxatierapport prooidier wolf – Bij12/~~Unit~~, Faunafonds
8. Taxatierapport prooidier wolf – toelichting
9. Protocollen voor monitoring
 - a. Protocol zichtwaarnemingen
 - b. Protocol huilen
 - c. Protocol actief speuren
 - d. Protocol cameraval
 - e. Protocol wolfsspoor
 - f. Protocol keutelvondst
 - g. Protocol wolfsprooi

Chapter III – Protection of species

Article 6

Each Contracting Party shall take appropriate and necessary legislative and administrative measures to ensure the special protection of the wild fauna species specified in Appendix II. The following will in particular be prohibited for these species:

- A. all forms of deliberate capture and keeping and deliberate killing;
- B. the deliberate damage to or destruction of breeding or resting sites;
- C. the deliberate disturbance of wild fauna, particularly during the period of breeding, rearing and hibernation, insofar as disturbance would be significant in relation to the objectives of this Convention;
- D. the deliberate destruction or taking of eggs from the wild or keeping these eggs even if empty;
- E. the possession of and internal trade in these animals, alive or dead, including stuffed animals and any readily recognisable part or derivative thereof, where this would contribute to the effectiveness of the provisions of this article.

Bijlage 3. Indicatief taakoverzicht van het [wolgenloket bij BIJ12 wolverbureau](#)

De besluitvorming om [een wolverbureau op te richten BIJ12 op dit onderdeel te versterken](#) en de afbakening van taken en verantwoordelijkheden verloopt via een ander bestuurlijk traject dan de besluitvorming voor dit wolvenplan. Om deze reden is de onderstaande invulling te duiden als een indicatieve opzet die echter nog kan wijzigen.

Het [wolverbureau-wolgenloket van BIJ12](#) is verantwoordelijk voor het (doen) uitvoeren van door de provincies gemandateerde wettelijke taken met betrekking tot de wolf. [Het wolverbureau BIJ12](#) is daarvoor een centraal landelijke aanspreekpunt voor alle meldingen van (vermoedelijke) wolven en (vermoedelijke) wolvenschades en verzorgt / coördineert daarnaast een stuk monitoring, onderzoek en communicatie.

Deze taken zijn onder te verdelen in de volgende deeltaken:

- **Monitoring van wolven.** [Het wolverbureau BIJ12](#) voert monitoring niet zelf uit maar draagt zorg voor een gecoördineerde organisatie daarvan in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties. Daartoe beschikt het wolverbureau over ervaren medewerker(s) die monitoring zowel technisch als inhoudelijk kunnen begeleiden en resultaten goed kunnen duiden.
- **Advies en onderzoek, o.a. over/naar preventieve maatregelen.** [Het wolverbureau BIJ12](#) adviseert op basis van elders verkregen kennis dan wel na nader onderzoek^{xxxviii} over preventieve maatregelen die genomen kunnen of moeten worden om conflicten met wolven te vermijden. Ook onderzoek dat indirect bijdraagt aan kennis over het specifiek Nederlandse gedrag van wolven kan hieronder vallen, bijvoorbeeld prooidieronderzoek. Tot slot vallen hier werkzaamheden onder die betrekking hebben op internationale harmonisatie van DNA-onderzoek.
- **Beoordeling en afhandeling van schademeldingen.** [Het wolverbureau van BIJ12](#) is de enige autoriteit door of namens wie in Nederland schademeldingen worden beoordeeld, [indien wolf](#) worden getaxeerd en [zorgt voor afhandeling van waar](#) tegemoetkomingsaanvragen wolvenschade [worden afgehandeld](#).
- **Up-to-date houden methodieken taxeren en prijsbepaling**
- **Centrale dataregistratie.** Met het bundelen van zowel losse meldingen, monitoringsgegevens als schadegevallen beschikt [het wolverbureau BIJ12](#) over een compleet overzicht van alle data over wolven in Nederland. Deze data zullen beschikbaar worden gesteld via de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF^{xxxix}). Concrete activiteiten zijn:
 - Bemensen [wolvermeldpunt-wolgenloket](#) (24/7) per mail en telefoon
 - Actueel houden protocollen monitoring wolven
 - Valideren en verwerken meldingen
 - Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die, via de webpagina “wolf gezien”, telefonisch, per e-mail, via sociale media of waarnemingsites al of niet met foto’s of video’s, gemeld worden. BIJ12 verzamelt en beoordeelt alle meldingen van mogelijke wolven. Alle zekere (C1 en C2) en mogelijke (C3) meldingen worden ingevoerd in de NDFF.
- **Communicatie en voorlichting in relatie tot de voorgaande taken.** [Het wolverbureau BIJ12](#) zorgt namens betrokken provincies voor communicatie over monitoring, schadegevallen en preventie conform het in dit wolvenplan opgenomen communicatiehoofdstuk. Hiertoe verzorgt zij:
 - Helpdesk (vragen grondgebruikers/schapenhouders)
 - Communicatie (website, nieuwsberichten, persvragen, sociale media volgen)
 - Voorlichting grondgebruikers (schapenhouders)

- Advisering provincies en faunabeheereenheden over faunaschade
- Faciliteren van algemene publieksvoorlichting door derden. Voor algemene publieksvoorlichting kan worden aangehaakt op informatiekanalen die al beschikbaar zijn zoals bijvoorbeeld de website van Wolven in Nederland. Daarnaast zijn er incidentele activiteiten mogelijk die de provincies goed kunnen helpen om algemene informatie over wolven met een breed publiek te delen. Te denken valt aan een tentoonstelling of een film over de terugkeer van wolven.

Wat doet [het wolvenbureauBIJ12](#) niet:

- **Zelf organiseren van (algemene publieks) wolvenexcursies of lezingen over de wolf.** Algemene kennisdeling beschouwen we niet als een uitvoerende verantwoordelijkheid van [een wolvenbureauBIJ12](#). Dit kan prima door bestaande organisaties worden gedaan. [Het wolvenbureauBIJ12](#) kan wel in relatie tot specifieke kennisdeling worden ingezet, bijvoorbeeld over preventieve maatregelen bij landbouwhuisdieren.
- **Opleiden/ondersteunen van vrijwilligers.** [Het wolvenbureauBIJ12](#) is niet verantwoordelijk voor het opleiden van vrijwilligers die bijvoorbeeld wolven willen monitoren. De provincies financieren ook geen opleiding van vrijwilligers voor andere soorten planten of dieren. Ook vrijwilligers die zich op een andere wijze voor de wolf willen inzetten, bijvoorbeeld met hulp bij het plaatsen van rasters, worden niet door [het wolvenbureauBIJ12](#) opgeleid of ondersteund. Door deze vrijwilligers kan wellicht aansluiting worden gezocht bij de provinciale organisaties voor landschapsbeheer of agrarische natuurverenigingen.
- **Optreden in discussieprogramma's / talkshows op radio of televisie.** Om [het wolvenbureauBIJ12](#) als waardenvrije uitvoeringsorganisatie te kunnen laten opereren is het onwenselijk om in enigerlei vorm in debat te moeten treden over wolven.

Bijlage 4. Procesoverzicht [Pilot gebiedsgericht schadepreventieplan](#)

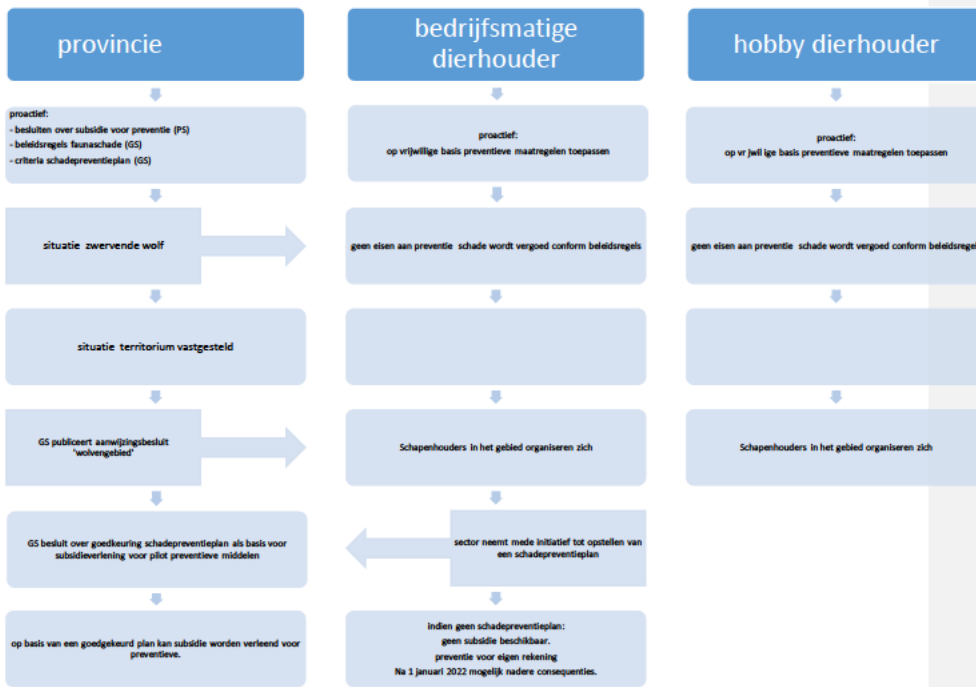
[Provincies kunnen kiezen voor een pilot met een gebiedsgericht schadepreventieplan zoals benoemd in paragraaf 5.6.](#) Het plan wordt opgesteld voor een door GS in een aanwijzingsbesluit vastgestelde regio (in principe afgebakend op gemeentegrenzen) waarin op basis van monitoringscriteria een territorium is vastgesteld. De provincie is faciliterend in een gebiedsproces waarin verder landbouw, terreinbeheerders, [adviseur wolvenbureau BIJ12](#) en ecologische expertise over de wolf wordt betrokken. Een schadepreventieplan reikt niet verder dan de mogelijke inzet van preventieve middelen. GS kan vooraf nadere eisen aan het plan stellen. [Vastgestelde schadepreventieplannen worden door GS gepubliceerd op de website van BIJ12.](#)

Aanbevolen wordt om als een wolventerritorium is vastgesteld een gebiedsproces te starten waarin de betrokken stakeholders (landbouw, terreinbeheerders) samen met de betreffende provincie(s) een gebiedsgericht schadepreventieplan opstellen waarin risicolocaties en –bedrijven in beeld worden gebracht en waarin een vereist maatregelenpakket wordt vastgesteld. Er wordt daarbij in een maatwerkaanpak per locatie en bedrijf aangegeven welke preventieve maatregelen daar redelijkerwijs nodig en/of mogelijk zijn. Dit kan variëren van omrastering of kuddewaakhonden tot nauwelijks maatregelen mogelijk. De preventiekit van BIJ12 dient daarbij als toolbox waaruit kan worden geput. Dit gebiedsproces wordt door de provincies gefaciliteerd maar er ligt nadrukkelijk ook een grote procesverantwoordelijkheid bij de sector / dierenhouders zelf. De sector dient het initiatief te nemen ~~en om~~ zich voor een dergelijk plan te organiseren.

[Voor de bepaling van preventieve inspanningen wordt ook steeds rekening gehouden met de specifieke kenmerken van het dier. Bij zeer kostbare dieren wordt een hogere preventieve inspanning verwacht van de dierhouder. Van de dierhouders mag worden verlangd dat ze zich conformeren aan uitvoering van het schadepreventieplan en bereid zijn om vanuit hun wettelijke verantwoordelijkheid ook zelf in preventie te investeren. Voor de maatregelen die voortvloeien uit schadepreventieplannen wordt geadviseerd dat Provinciale Staten een subsidieregeling vaststellen voor het stimuleren van preventieve maatregelen conform regionale schadepreventieplannen voor beroepsmatige dierenhouders onder de minimis voorwaarden. Uitgangspunt is dat de subsidie alleen betrekking heeft op eenmalige investeringen in een verhouding van 50/50 dat wil zeggen een subsidie van maximaal 50% van de directe kosten voor technische voorzieningen. Op de subsidie zijn dan tevens de de-minimis voorwaarden van toepassing.](#) Hobbydierhouders worden geacht de kosten van preventieve maatregelen zelf te kunnen dragen.

~~Waar het gebiedsgericht schadepreventieplan randvoorwaardelijk is voor de tegemoetkoming is zal GS vooraf de inhoudsvereisten vaststellen en het resultaat hierop toetsen. Schadepreventieplannen worden door GS goedgekeurd en, gekoppeld aan de beleidsregels, gepubliceerd op de website van BIJ12.~~

De hoofdlijnen van het proces worden geduid in het navolgende schema.

11.0 Verklarende begrippen en afkortingenlijst

Alterra. Alterra is de oude naam van WENR.

Bedrijfsmatige dierenhouders. Dierenhouders die hun hoofdbestaan of een substantieel gedeelte van hun bestaan vinden of plegen te vinden in de landbouw. Wanneer een dierenhouder verplicht is bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) een gecombineerde opgave te doen, is dat een aanwijzing dat hij zijn hoofdbestaan of een substantieel gedeelte van zijn bestaan in de landbouw vindt of pleegt te vinden. Alle andere dierenhouders worden beschouwd als hobbymatig. Het Centraal Bureau voor de Statistiek hanteert op basis van RVO opgaven voor de landbouwtelling voor agrarische bedrijven als grenswaarde 3000 SO (standaard-opbrengst) of meer. Volgens de bijbehorende normen (<https://www.wecr.wur.nl/neg/NormenSO.aspx>) levert 1 lam of 1 ram 60 SO op en 1 ooi 180 SO. Dus met bijvoorbeeld 17 ooiën (17x180=3060 SO) is er sprake van een bedrijfsmatige dierenhouder. Alle andere dierenhouders worden beschouwd als hobbymatig.

CEwolf. Het Central Europe wolf consortium is een internationaal wetenschappelijk samenwerkingsverband met als voornaamste doel het harmoniseren van genetische onderzoeksmethoden en genotype data. Dit maakt landsgrenzen overschrijdende uitwisseling mogelijk van genetische kennis over bijvoorbeeld individuen, roedels en dispersie. Dankzij afspraken over genetisch onderzoek zijn gegevens van verschillende landen direct uitwisselbaar en kan zo kosten efficiënt een belangrijke bijdrage worden geleverd aan de monitoring van wolven. Nadere informatie staat op de website van het Duitse Senckenberg instituut.

DWHC. Het Dutch Wildlife Health Centre is het nationaal wildziekten centrum, gevestigd in Utrecht. Het instituut signaleert en onderzoekt ziekten onder in het wild levende dieren in Nederland, verspreidt de opgedane kennis en adviseert over eventuele risico's voor mens en dier. Het DWHC wordt op dit moment gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht.

Ervaren medewerker/waarnemer: Iemand geldt als ervaren als deze uitgebreid met wolvenmonitoring betrokken is zodat hij of zij een routine heeft in het herkennen en interpreteren van aanwijzingen/sporen (Kaczensky et al. 2009). Idem voor het bemonsteren van DNA.

Geschoolde medewerker/waarnemer: Iemand geldt als geschoold als deze een in de regel meerdaagse opleiding in het herkennen van wolvensporen heeft gevolgd en in staat is om deze sporen adequaat te documenteren zodat een ervaren medewerker deze eenduidig kan interpreteren (Kaczensky et al. 2009). Idem voor het bemonsteren van DNA. Deze scholing dient vergelijkbaar te zijn met de deskundigheid die verkregen wordt door het volgen van de instructiebijeenkomst DNA-monstername van WENR en de cursus "Documentatie van wolvenmeldingen" welke door LUPUS (Instituut voor Wolvenmonitoring en -onderzoek in Duitsland) aangeboden wordt.

GS. Gedeputeerde Staten

Landbouwhuisdieren. Landbouwhuisdieren worden gehouden in verband met de productie van bijvoorbeeld melk, vlees, wol, veren of eieren of in verband met het berijden van dieren. Bijvoorbeeld paarden, rundvee, schapen, geiten, varkens, kippen, eenden, pelsdieren, konijnen, parelhoenders, struisvogels, waterbuffels, herten, lama's en fazanten - mits ze voor

productiedoeleinden worden gehouden. Denk aan een paardenmanege, een stoeterij, een veehouderij en dergelijke. Geen landbouwhuisdieren zijn in ieder geval wormen, kokkels, vissen, muizen, cavia's, bijen, siervogels, duiven, katten en honden. Het kan voorkomen dat dieren bij het ene geval wel als landbouwhuisdier worden gehouden en in het andere geval niet. Bijvoorbeeld herten. De herten kunnen voor het vlees worden gehouden - dan zijn het landbouwhuisdieren. Worden de herten voor de sier gehouden, dan zijn het geen landbouwhuisdieren.

NDDF. De Nationale Databank Flora en Fauna is een natuurdatabank die gegevens van planten en dieren in Nederland beheert. Momenteel bevat deze databank meer dan 120 miljoen waarnemingen. Het Natuurloket verzorgt het beheer en de exploitatie van de Nationale Databank Flora en Fauna in opdracht van BIJ12. Aan de Nationale Databank Flora en Fauna werken veel verschillende organisaties mee.

RVO. Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland.

SCALP- Criteria. Standaardaanduiding van de waarschijnlijkheid dat een waarneming betrekking heeft op een bepaalde diersoort (in dit geval de wolf). De aanduiding is ontwikkeld in het kader van het project "Status and Conservation of the Alpine Lynx Population". Centraal staat de verificerbaarheid (documentatiekwaliteit) van een waarneming, ongeacht wie de waarneming heeft verricht. De volgende codes en omschrijvingen worden gebruikt:

C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een ervaren deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie).

C2: bevestigde waarneming (door een ervaren deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen).

C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk).

F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf-gerelateerde waarneming.

Schadepreventieplan. Een plan dat tot doel heeft om voor gebieden waarin door GS een wolventerritorium is aangewezen te beschrijven welke preventieve maatregelen mogelijk zijn om schade aan landbouwhuisdieren te beperken. Bijlage 4 geeft een meer uitgebreide beschrijving.

WENR. Wageningen Environmental Research (voorheen Alterra) is een kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Het instituut maakt deel uit van Wageningen University & Research Centre en levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan.

WiN. Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van Natuurmonumenten, ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Koninklijke Jagersvereniging, IVN, IFAW, Studio Wolverine, Rewilding Foundation, Zoogdierverseniging, van Bommel Faunawerk en Wereld Natuur Fonds. Wolven in Nederland streeft naar een conflictarm samenleven met wolven.

Wolvenmeldpunt/Wolvenloket. Centrale plaats waar waarnemingen van wolven of mogelijke schadegevallen gemeld kunnen worden. Zolang dit nog niet concreet is belegd bij BIJ12 fungeren zowel WiN als BIJ12 als wolvenmeldpunt. Dit meldpunt gaat onderdeel uitmaken van het wolvenbureau.

Met opmerkingen Klopt dit?

Met opmerkingen Ja klopt

Noten en externe bronverwijzingen

ⁱ ~~couplet 4 van de bekende Doderit door drs P. (1974)~~

ⁱⁱ Voor de betreffende artikelen uit dit verdrag zie bijlage 2.

ⁱⁱⁱ CITES-verdrag: op 3 maart 1973 te Washington gesloten Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantsoorten, met bijlagen (Trb. 1975, 23), alsmede de Resoluties van de Conferentie van Partijen behorende bij dit verdrag.

^{iv} In Europa is de wolf in een aantal landen of delen daarvan opgenomen in bijlage IV van de habitatrichtlijn, in een aantal andere landen in bijlage V, de verschillen hangen af van de omvang van de populatie in de betreffende gebieden en de stand van instandhouding.

^v De oudste historische Nederlandse vermelding die gekoppeld kan worden aan een duidelijke locatie komt uit Overijssel: het Utrechtsarchief.nl 17 Collectie Rijsenburg, nr 95. - 'Acte 27 okt 1333, waarbij Jan van Dienst, bisschop van Utrecht, Ludeke Curcamp toestemming verleent om de gemene weg door de Corencamp, toebehorend aan Ludeke, oostwaarts te verleggen en om op drie erven land netten te spannen om wolven te vangen. NB. In dorso met potlood (19e eeuw): in Colmschaten.' [Mogelijk de Koerkampshoek bij het onder Colmschate vallende Lettele.

^{vi} Bron: DBBW Dokumentations- und Beratungsstelle des Bundes zum Thema Wolf (per 28-8-2018)

^{vii}

^{viii} Natuurpact (2015) par. 3.1: In het regeerakkoord is opgenomen dat het rijk verantwoordelijk is voor de kaders en ambities en dat de provincies verantwoordelijk zijn voor het invullen en uitvoeren van dit beleid. De verantwoordelijkheid van de provincies heeft betrekking op het beheer en de ontwikkeling van het Natuurnetwerk Nederland en de Natura 2000-gebieden (uitgezonderd de Natura 2000 gebieden waarvoor Rijkswaterstaat en het ministerie van Defensie verantwoordelijk blijven), het agrarisch natuurbeheer en het soortenbeleid binnen en buiten het Natuurnetwerk Nederland.

* [Bruinderink & Lammertsma 2013](#)

x De Wet Natuurbescherming wordt binnen enige jaren opgenomen in de Omgevingswet. Aangezien de grondslag voor de bescherming van de wolf is gelegen in het verdrag van Bern en de Habitatrichtlijn verwachten we vooralsnog geen andere benadering van deze diersoort in de Omgevingswet.

xi Voor Duitsland zijn dit Niedersachsen en Nordrhein-Westfalen en in België het Vlaams gewest en Waals gewest.

xii Vanwege de decentralisatie van het natuurbeleid zijn de provincies in de meeste gevallen verantwoordelijk voor communicatie over wolven. Het Rijk is verantwoordelijk voor (communicatie over) het wettelijke kader, borgen van het internationale beschermingsregime voor de wolf en rapportage aan de EU over de stand van zaken met betrekking tot het voorkomen van de wolf.

xiii Dit is ook relevant als er meerdere organen op hetzelfde schaalniveau zijn betrokken. Als een concreet geval met een wolf betrekking heeft op meerdere provincies stemmen deze de communicatie bilateraal af. Als er meer dan twee provincies zijn betrokken wordt de woordvoering en communicatie afhankelijk van het onderwerp opgeschaald naar BIJ12 ([wolvenbureau](#)) of het IPO. BIJ12 verzorgt standaard alle communicatie over schademeldingen, ongeacht het aantal betrokken provincies.

xiv Zie par. 5.2 voor details en bronnen.

xv Het is primair de taak van terreinbeheerders om hondenbezitters te informeren over het risico voor loslopende honden in een wolventerritorium. In een aantal situaties kan (her-)begrenzing van 'hondenlosloopegebieden' nodig zijn, immers een losloopegebied wekt de suggestie dat dit altijd veilig is.

xvi Voor de betreffende artikelen uit dit verdrag zie bijlage 2.

xvii CITES-verdrag: op 3 maart 1973 te Washington gesloten Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantsoorten, met bijlagen (Trb. 1975, 23), alsmede de Resoluties van de Conferentie van Partijen behorende bij dit verdrag.

xviii

xix In Nederland zijn al twee wolven doodgereden, in Duitsland is 67% van alle dood gevonden wolven in het verkeer gesneuveld (Bron: DBBW).

xx Zie bijvoorbeeld:

xxi Zie bijvoorbeeld:

xxii De wet noemt ook vrijstelling als optie, maar gelet op de eisen waaraan moet worden voldaan is die mogelijkheid vooralsnog puur theoretisch.

xxiii Ter verduidelijking: Dit betreft bijvoorbeeld waakhonden die al of niet aan een ketting buiten op een erf liggen en 's nachts door wolven worden gegrepen. Vooral in de voortplantingstijd bestaat binnen een territorium de kans dat een wolf honden als concurrent ziet. Door de honden binnen of in een kennel te houden is dit conflict goed te voorkomen.

xxiv Houders van een Artikel 9 proefdierstatus zijn ook bevoegd.

xxv Sachsen, Brandenburg, Niedersachsen. Genoemde percentages zijn bedoeld om indicatief te duiden waar de focus ligt.

xxvi besluit houders van dieren, paragraaf 2, artikel 1.6: 'Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.'

xxvii Het gaat hier om globaal een orde van grootte te duiden, de ondergrens is gebaseerd op het onderzoek in Limburg waarbij het daar gevonden percentage van jaarlijks gedode of verwonde schapen is geëxtrapoleerd naar de totale schapenpopulatie in Nederland (ca. 800.000 dieren). Voor de bovengrens is hetzelfde gedaan met de uitkomsten uit het Drentse onderzoek.

xxviii **Wet dieren**

Voor het vervoer van dierlijke bijproducten (materiaal van dierlijke herkomst niet bestemd voor menselijke consumptie) is een handelsdocument voorgeschreven. Door een wolf gedode landbouwhuisdieren worden op grond van de Wet dieren gezien als dierlijke bijproducten.

In Verordening (EG) nr. 1069/2009, (kortweg de basis verordening dierlijke bijproducten) is aangegeven hoe dierlijke bijproducten dienen te worden verzameld, vervoerd, verwerkt of verwijderd. Als nationale bepaling (op basis van de Wet dieren) is aangegeven, dat kadavers van dieren, onvoorwaardelijk ter verwerking en verwijdering dienen te worden aangeboden bij de enig in Nederland erkende verwerkingsinrichting Rendac Son B.V., die geheel Nederland als werkgebied heeft toegewezen gekregen. Van deze verplichte aangifte, overdracht en verwerking (destructiebestel) kan worden afgeweken, indien het materiaal (de kadavers of delen daarvan) worden verzonden naar een bedrijf of inrichting die beschikt over een toestemming, om aldaar te worden gebruikt voor onderzoek of diagnose. Het vervoer gaat vergezeld van een handelsdocument in drievoud, waarbij de vervoerder en verzender ieder een kopie behouden, het origineel gaat met het kadaver of deel daarvan naar de aangewezen inrichting.

ESG-Alterra, Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB te Wageningen, beschikt als onderdeel van de Wageningen Universiteit over een dergelijke toestemming voor het gebruik van dierlijke bijproducten voor onderzoek en diagnose. Na afloop van het onderzoek dient restmateriaal op voorgeschreven wijze alsnog te worden afgevoerd naar Rendac Son B.V.

xxix In verband met de rechtmatigheid van een tegemoetkoming in schade en om schadecijfers te kunnen produceren die als zodanig niet ter discussie gesteld kunnen worden.

xxx dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

xxxi Zie o.a. ABRvS, 23 maart 2005, 200407023/1, r.o.2.5 en ABRvS, 26 maart 2008, 200705890/1, r.o. 2.6.4.

xxxii Onder directe schade wordt bijvoorbeeld ook verstaan: indien bij een geval ook schapen in een sloot rennen en daar verdrinken dan worden deze eveneens vergoed, al zijn de dieren niet fysiek door een wolf gegrepen. Ook als dieren ogenschijnlijk lichte verwondingen hebben maar na enige weken alsnog sterven worden deze vergoed, mits de verwondingen meteen zijn geregistreerd. Bij een doodgebeten zwanger schaap wordt niet alleen het verlies van de ooi maar ook dat van de ongeboren lammeren meegerekend.

^{xxxiii} Afhankelijk van de uiteindelijke vorm en status van het besluit kan dit een kennisgeving zijn in het provinciaal blad en regionale media, en daarnaast op de websites van de provincie en BIJ12.

^{xxxiv} De omvang en vorm van het betreffende gebied kan afhankelijk van het landschap en voedselaanbod van plaats tot plaats verschillen. In Midden-Europa omvatten de meeste territoria een oppervlakte van 150 tot 350 km². Aanwijzingen voor dezelfde wolf moeten zich dus gedurende minimaal een half jaar binnen een onderlinge afstand van –indicatief- 20 kilometer voordoen.

^{xxxv} Pers. informatie van buro LUPUS uit Duitsland.

^{xxxvi} Gerekend vanaf de eerste datum waarop specifieke individu(en) met zekerheid zijn vastgesteld.

^{xxxvii} In de praktijk zal – gelet op de te verwachten instroom van zwervende jonge wolven- een verlaten territorium waarschijnlijk snel worden overgenomen door nieuwe dieren.

^{xxxviii} Dit kan in voorkomende gevallen worden ingebracht in de onderzoeksagenda BIJ12/Faunafonds.

^{xxxix} Op termijn wordt in het kader van de Omgevingswet een ‘informatiehuis natuur’ opgezet, het is nog niet bekend hoe de NDFF hierin wordt opgenomen. De toegankelijkheid van basisgegevens aan derden via de NDFF is uiteraard ook gebonden aan bijvoorbeeld privacywetgeving.

Commentaar formulier Monitoringplan Wolf

INFORMATIE

Commentaar DEADLINE	6 november 11.00u (om mee genomen te worden in overzicht) of op de vergadering
Rapport:	Monitoringplan wolf
Versie:	eindconcept
Datum:	31 oktober 2019
Reviewer:	

COMMENTAAR

Algemeen	•
-----------------	---

Initialen	Regelnr	Opmerking/suggestie	Bespreken (x)
	99	<i>dan met name in Duitsland en Polen. (argumentatie: de ontwikkelingen in de westelijke helft van Polen lopen gelijk op met Duitsland, het betreft dezelfde populatie. Ook voor jonge wolven uit Polen ligt Nederland binnen bereik)</i>	
	114-117	Tabel 1 en 2: ik snap de categorieën en sterretjes niet.	
	149	Duits-Poolse standaard	
	156-157	Alle komma's kunnen weg.	
	163	in de Lausitz regio en westelijk Polen	
	180	Italiaanse? Kaczensky et al. 2013 benoemd deze als Alpine populatie. Er zit een knip tussen beide populaties ter hoogte van –grofweg- Genua.	
	201	In het IPO wolvenplan	
	244-254	Organisaties noemen voor zover ook genoemd in het IPO wolvenplan	
	296	en eventuele menselijke recreatie in het gebied. Vervangen door: en menselijke activiteiten in het gebied. (argumentatie: niet alleen recreatie is relevant, ook bijvoorbeeld militair gebruik, jacht of bosbouw kan invloed hebben)	
	317	Bij gewonde wolven, na bijvoorbeeld een aanrijding, bestaat er 318 een kans dat een dier zich ontwikkelt tot 'probleemwolf'. Wat een onzin. Schrappen deze regel!	
	314	Telemetrie vergt in alle gevallen. Onjuiste formulering! Het gaat niet in alle gevallen op.	
	308	Deze hele paragraaf is niet helder geformuleerd. De strekking moet zijn: conform het wolvenplan wordt telemetrie in principe alleen benut om wolven met afwijkend of potentieel problematisch gedrag te kunnen volgen. Daarnaast kan telemetrie voor wetenschappelijk onderzoek	

		worden ingezet als een wolf bijvoorbeeld gewond is geraakt en na revalidatie weer wordt vrijgelaten.	
	339	Dode wolf is geen actieve monitoring. We gaan geen wegen afzoeken in de hoop misschien een dode wolf te vinden.	
	346-348	Kromme zinnen	
	357	Toevoegen: Om deze redenen wordt deze methode in Nederland niet ingezet voor actieve monitoring van wolven.	
	372	Verkeersslachtoffers? Dat is wellicht zo in een fase waarin gebieden nog niet door territoriumhouders zijn geclaimd. Te verwachten valt dat binnen een territorium dieren van de betreffende roedel worden aangereden.	
	384	In het wolvenplan staat beschreven hoe er moet worden op- en afgeschaald bij vermoedens van territoriumvorming. Neem dat hier over.	
	395-397	Nee, fase 2 wordt nooit overgeslagen. Een andere wolf kan ook betrekking hebben op een dier van hetzelfde geslacht.	
	406	Tabel is niet overal helder. Dubbelingen. Gooi fase 2,3,4 niet op 1 hoop, er zit fundamenteel verschil in focus per fase!	
	426	Iemand wordt minimaal als "wolvendeskundige" minimaal?	
	470	Categorie C3 kan in de praktijk worden onderverdeeld in de subcategorieën "waarschijnlijk" en "onwaarschijnlijk" om potentieel bruikbare informatie te gebruiken voor verder onderzoek. Zin schrappen. Dit hebben we besproken, hoort niet in het plan thuis.	
	479	Ik zou toevoegen: ontbreken van datum of niet controleerbare locaties	
	642-643	Huidige situatie in de NDFF is dat locaties (deels) zijn gecentreerd op 5x5 km schaal, deels exacte locaties weergeven. Hierover zijn nadere afspraken nodig, ook ivm privacy van bijvoorbeeld schapenhouders. Tevens nadere afspraken over embargo periodes. Er staan bijvoorbeeld op waarneming.nl nog waarnemingen op embargo van wolven die al lang het land uit zijn of dood. Dergelijke embargo's zijn tamelijk onzinnig.	
	655	Regionale coordinator. Nieuw verschijnsel. Kan een adviserende rol hebben, uiteindelijk beslist elke provincie hierover. De coordinator bepaald dus niets tenzij een provincie die klus daar wil beleggen.	
	701	Maximaal 40 monsters	
	708	In Nederland vangen we geen wolven voor een onderzoeksproject.	
	728-729	Zie beschrijving in het wolvenplan. Ga geen andere formuleringen verzinnen.	
	761	en kopt duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk individueel herkenbaar	
	777	Daarom moet een twijfelachtig spoor. Twijfelachtig schrappen. Dit is van toepassing op ieder te documenteren spoor	
	830	met name bij aanvallen op landbouwhuisdieren. Schrappen. Dit is voor wilde dieren niet anders.	
	838	Maar dit wordt in wolventerritoria sterk afgeraden aangezien dit weinig informatie geeft, maar wel verstorend werkt. Schrappen, Dit is nergens op gebaseerd.	
	844	maar ook omdat een wolf in een (onnatuurlijke) situatie terecht is gekomen die zijn gedrag kunnen beïnvloeden. Schrappen. Voor een wolf is het vangen van landbouwhuisdieren in een weide even natuurlijk als een hert in het bos.	

■	858-870	Kijk eens kritisch naar dat “en” achter elke regel. Nu moet aan elke regel worden voldaan. Dat is toch niet steeds mogelijk?	
■	878	verzamelen en in overleg met de terreineigenaar/beheerder een cameraval	
■	897	Toevoegen: Landbouwhuisdieren worden na documentatie altijd meteen afgevoerd om gewenning aan de prooi/locatie te ontmoedigen.	
■	919	Deze criteria zijn vaak bruikbaar binnen een territorium maar niet voldoende bij zwervende wolven. Drollen van vos of hond worden er niet mee uitgesloten. Daarom toevoegen: buiten bevestigde territoria dient een als C2 te kwalificerende drol te zijn gedocumenteerd in combinatie met een gelijktijdig als C2 gekwalificeerde spoordocumentatie of met een als C1 gekwalificeerde waarneming binnen een straal van 1 km binnen een tijdvenster van maximaal 2 weken voor of na de keutelvondst.	
■	930	Ze zijn niet te onderscheiden van hondenmarkeringen. Ze zijn alleen genetisch te onderscheiden...	
■	956	Wolvenhaar is visueel vaak niet te onderscheiden van hondenhaar	

Oplegger wolvenplan AACVP 6-7 september 2018 (tbv BACVP 4-5 oktober)

Datum : 23-08-2018

Inlichtingen bij :

Telefoon : 0592-36

Aantal bijlagen : 5

Onderwerp : Interprovinciaal wolvenplan

Voorstel

Kan het kloppen dat ik de kern van de discussie hieronder mis? Volgens mij moeten we constateren dat er naast vaststelling wolvendraaiboek ook een herijking beleidsregels nodig is. Dat het geleet op maatschappelijke aandacht noodzakelijk is dat dit op een gelijke manier gebeurt. En daarbij is het discussiepunt toch hoe om te gaan met preventieve maatregelen? Ik zie dat nu niet terugkomen. Klopt het dat ook het besluit over het wolvenbureau is komen te vervallen?

Met opmerkingen De discussie is gesplitst in een bestuurlijk deel (zie BAC stukken) en een operationeel ambtelijk deel (AACVP). Discussies over preventie en wolvenbureau zijn bestuurlijk, die vloeien voort uit de BAC notitie. De andere staan in deze AACVP oplegger.

Met opmerkingen Nee, zie BAC oplegger

a) voor de AAC, operationeel / financieel

1. Besluiten om het concept wolvenplan met oplegger BAC VP en bijbehorende bijlagen door te geleiden naar de vaststelling voor te leggen aan de BACVP vergadering van 4-5 oktober 2018.
2. Opdracht te geven aan BIJ12 om het Interprovinciaal wolvenplan na besluit van de BACVP te publiceren op de website van BIJ12 en om op deze website de bij het plan behorende protocollen actueel te houden.
3. Het navolgende mee te nemen in het traject van herijking beleidsregels, gepland voor de BACVP van december 2018. Te BAC VP adviseren voor te stellen te besluiten dat de diverse provinciale beleidsregels tegemoetkoming faunaschade bij herziening voor de wolf worden aangepast in die zin dat a) terugbetaling van leges (behandelbedrag) wordt gewijzigd in het terugstorten van leges in gevallen waarbij door of namens BIJ12 een wolf niet op voorhand wordt uitgesloten. b) Daarnaast deze beleidsregels aan te passen om een tijdige melding en afhandeling van wolvenschade te borgen. c) En ten slotte in de beleidsregels te verwijzen naar door GS in voorkomende gevallen te publiceren begrenzingen van 'wolvegebied' en schadepreventieplan waarin andere voorwaarden gelden voor een tegemoetkoming bij schade.
4. Te adviseren om voor communicatie en landelijke publieksvoorlichting over de wolf op de begroting van BIJ12 in de periode 2019-2023 jaarlijks een budget te reserveren. Hiertoe een verzoek te doen aan de AAC Midden en te koppelen aan de taken van een wolvenbureau. Voor 2019 wordt voorgesteld om als provincies gezamenlijk € 100.000,- beschikbaar te stellen als bijdrage voor een film over de terugkeer van de wolf.
5. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om als appendix bij het Interprovinciaal wolvenplan gezamenlijk beleid voor de goudjakhals te formuleren.
6. Te besluiten om de BACVP geen reactienota te sturen waarin de reacties van alle stakeholders die hebben gereageerd op het concept van 7 augustus zijn samengevat.

Met opmerkingen Prima, die nieuwe zin is beter zo.

Met opmerkingen Dat is geen beslispunt! Ik denk dat je dit anders moet formuleren!

Met opmerkingen Wel een beslispunt, namelijk procedureel: in de werkgroep Natuurwetgeving is aangegeven dat het noodzakelijk is om deze regels aan te passen maar ook dat het onhandig is als bestuurders 2x achtereenvolgende beleidsregels moeten behandelen. Bovendien wilde BIJ12 nog naar de letterlijke formulering kijken. Het beslispunt is dus voor de AACVP om deze 3 onderdelen aan te passen en die in december aan de BACVP voor te leggen. Het besluit nu voorkomt dat, mocht de algemene herijking vertragen, er in december niet besloten gaat worden over de wolf.

Met opmerkingen Hoe zit het nou met het beslispunt over het wolvenbureau? En inzet was toch om eerst een besluit te nemen over communicatieplan/boodschap en dan pas een besluit te nemen over de middelen?

Met opmerkingen Wolvenbureau: zie BAC stuk. Nee, er is helemaal geen inzet om een apart besluit te nemen over het communicatieplan/boodschap. Het communicatieplan is in het wolvenplan opgenomen. Discussie gaat over welke middelen daarvoor nodig zijn. De IPO werkgroep is van mening dat over een concreet project (film) waarvoor nu een verzoek ligt gezamenlijk budget aan de orde is waarover nu besloten kan worden. Structureel budget voor communicatie hangt ook af van nadere invulling wolvenbureau.

Met opmerkingen ?

Met opmerkingen Zie toelichting

b) voor de AAC, mandaat voor werkgroep om in overleg te treden met LNV

1. De IPO werkgroep Natuurwetgeving opdragen om met het Rijk nader af te bakenen wie vanuit welke rol en bevoegdheid of mandatering met buitenlandse partners in overleg zal treden over de wolf.
2. Vanwege het ontbreken van een door het Rijk erkende opvanglocatie die toegerust is op het houden van grote wilde roofdieren zoals de wolf, de IPO werkgroep Natuurwetgeving opdracht geven om hiertoe een alternatief te zoeken of te laten ontwikkelen.

3. Met het Rijk in overleg te treden om de goudjakhals te plaatsen op de lijst van beschermde inheemse dieren (Wet natuurbescherming, art. 3.10, bijlage A).

Wat wordt er van u gevraagd?

- De beslispunten 1 t/m 3 voor de BAC met bijbehorende toelichting en bijlagen verder te geleiden naar de BAC VP van 4/5 oktober 2018 (besluit 1).
- In te stemmen met de verdere operationeel / financiële beslispunten 2 t/m 6
- In te stemmen met de mandateringspunten 1 t/m 3

Toelichting

a) voor de AAC, operationeel / financieel

Besluit 1: Op 17 mei 2018 heeft BACVP stilgestaan bij de actuele ontwikkelingen rondom de wolf en de rol die schapenhouders hierbij spelen. De bestuurlijke wens is geuit om het nieuwe draaiboek versneld af te ronden. In de AACVP van 31 mei is afgesproken om het draaiboek in de BACVP van 4 en 5 oktober 2018 vast te stellen. De werkgroep Lupus heeft in de afgelopen maanden alle zeilen bijgezet om deze versnelde oplevering te kunnen realiseren. Er kan nu op het gevraagde moment een volledig geactualiseerd plan worden aangeboden dat in concept met betrokken stakeholders en alle provincies is gedeeld en besproken. Geadviseerd wordt om dit nu aan de BACVP voor te leggen.

Besluit 2: Om de leesbaarheid van het wolvenplan te vergroten en om praktische aanpassingen aan de onderliggende protocollen snel te kunnen doorvoeren zijn deze niet meer als bijlagen in het plan zelf opgenomen. In het plan volstaat een opsomming van de aanwezige protocollen (bijlage 1 in het wolvenplan). Met het voorgestelde besluit wordt de verantwoordelijkheid voor het actualiseren en publiceren van deze protocollen helder belegd. Publicatie op de website van BIJ12 zorgt ervoor dat iedere gebruiker of geïnteresseerde op elk moment toegang heeft tot de meest recente versies.

Besluit 3: Het navolgende mee te nemen in het traject van herijking beleidsregels, gepland voor de BACVP van december 2018. NB: er zijn alvast op gewezen dat er bij het ontbreken van aangepaste beleidsregels geen adequaat beleid uitvoerbaar is bij territoriale wolven. Uitstel naar 2019 geeft een behoorlijk uitvoeringsrisico omdat aanpassingen ook nog door de verschillende provincies (Gedeputeerde Staten) moeten worden vastgesteld. Het vigerende wolvenplan dekt expliciet alleen beleid voor zwervende dieren.

- a) Volgens de vigerende beleidsregels tegemoetkoming faunaschade moet de verzoeker bij het vermoeden van wolvenschade bij de meeste provincies eerst leges (behandelbedrag) storten om dit later weer terug te ontvangen. Bij het opnemen van een schadegeval ter plaatse wordt door BIJ12 meteen vastgesteld of een wolf niet wordt uitgesloten (en dan volgt altijd terugbetaling van leges, ook als later een andere oorzaak blijkt). In de vigerende beleidsregels is geregeld dat er terugbetaling volgt als een wolf wordt aangetoond, dat strookt niet met het beleid om ook terug te betalen als later een andere oorzaak blijkt. Die gevallen waarin door BIJ12 een wolf als zeer onwaarschijnlijk wordt geacht en een verzoeker desondanks nader onderzoek vraagt, blijft het storten van leges bestaan en geen recht op restitutie als er geen wolf in het spel blijkt.
- b) Een tweede aanpassing die wordt geadviseerd is om dood of gewond vee altijd binnen 24 uur na het ontstaan van de schade te moeten melden. De huidige regeling (binnen 7 werkdagen na constatering van schade moet deze worden gemeld) sluit niet aan op de praktijk en maakt verzoeken mogelijk die niet

Met opmerkingen [] Is geen toelichting op dit besluit en kan volgens mij hier wel weg. Vraag is wel of besluit 2 echt nodig is. Is dit niet gewoon onderdeel van de opdracht van BIJ12?

Met opmerkingen [] Zie ook BAC besluit van 2016. Het wolvenplan, inclusief protocollen is van de provincies, niet een plan van BIJ12. Het is dus een besluit om dit onderdeel bij BIJ12 te beleggen en dat wijkt af van het vigerende plan.

Met opmerkingen [] Is dat dan niet de kern van het besluit dat je hier moet voorleggen? Dat je BAC VP voorstel dat alle provincies dit jaar hun beleidsregels aanpassen?

Met opmerkingen [] Ja, dat klopt, maar dat BACVP voorstel komt uitsluitend pas in december. Niet nu.

meer zijn te beoordelen. Met deze aanpassing wordt ook tegemoetgekomen aan de wens van de schapensector om een zo snel mogelijke beoordeling en afhandeling van schadegevallen.

c) Bij voorzienbare wolvenschade (territorium) kunnen eisen worden gesteld aan preventieve maatregelen die een dierhouder moet nemen om voor een tegemoetkoming in schade in aanmerking te komen. Analoot aan de werkwijze in alle Duitse deelstaten stelt GS vast in welke gemeentes wolvenschade voorzienbaar is en publiceert dit. In de beleidsregels dient hiernaar verwezen te worden. Tevens wordt er voor ieder 'wolvegebied' in samenspraak met de stakeholders een schadepreventieplan opgesteld dat als basis dient voor de beoordeling van adequaat toegepaste preventie. In de beleidsregels dient hiernaar verwezen te worden.

Besluit 4: De terugkeer van de wolf gaat in de samenleving gepaard met veel emoties. Stakeholders wijzen de provincies telkens weer op het grote belang van een goede voorlichting en communicatie. Voor de verschillende wolvenbureaus in Duitsland is publieksvoorlichting en communicatie een belangrijk bestanddeel van het takenpakket. Voorgesteld wordt om voor dit doel, samenhangend met de taakomschrijving van een **wolvenbureau**, expliciet uit te werken welke budget voor communicatie jaarlijks nodig is. Voor het jaar 2019 wordt voorgesteld om aan te haken op een concreet initiatief voor het maken van een film over de terugkeer van de wolf en hier een budget van € 100.000,- voor te reserveren (bijlage 5). Provincies hebben veel baat bij een dergelijk product.

Iedere provincie heeft in haar eigen natuurbeleid het belang getuigd van het betrekken van de samenleving bij de natuur. De formuleringen verschillen, maar in de kern wordt het belang van kennisoverdracht breed onderschreven. Met name voor soorten waarmee de samenleving nog geen ervaring heeft opgedaan is het belangrijk om van meet af aan te investeren in het vergroten van kennis. Daarmee kunnen ook potentiële conflicten worden voorkomen of beperkt. De provincies kunnen via het wolvenbureau algemene en specifieke publieksvoorlichting bevorderen. Specifieke voorlichting, zoals adviezen over preventie om vee te beschermen, stellen we voor als een taak die vanuit het wolvenbureau zelf wordt uitgevoerd. Voor algemene publieksvoorlichting kan worden aangehaakt op informatiekanalen die al beschikbaar zijn zoals bijvoorbeeld de website van Wolven in Nederland. Dit zal in de verkenning van taken voor het wolvenbureau verder worden uitgewerkt. Daarnaast zijn er incidentele activiteiten mogelijk die de provincies goed kunnen helpen om algemene informatie over wolven met een breed publiek te delen. Te denken valt aan een tentoonstelling of een film over de terugkeer van wolven. Omdat met name in de vestigingsfase van de wolf de meeste vragen onder het publiek leven wordt voorgesteld om als provincies in 2019 gezamenlijk een budget van € 100.000,- te reserveren voor de realisatie van een film. De bijdrage per provincie kan worden gewogen conform de verdeelsleutel uit Jansen I en Jansen II, zoals dit ook eerder is afgesproken voor de gezamenlijke ganzenaanpak (AEWA). De totale begroting voor de film bedraagt meer dan 1 miljoen euro.

Besluit 5: De goudjakhals (rietwolf) is een inheems Europees roofdier dat qua formaat en gedrag grofweg tussen de wolf en vos instaat. Verwisseling met de wolf is heel goed mogelijk. Goudjakhalsen kunnen voor een wolf worden aangezien of omgekeerd. In het afgelopen decennium vertoonde de goudjakhals een flinke uitbreiding van het verspreidingsareaal. Ook in Nederland zijn er inmiddels waarnemingen bevestigd. Vanwege de overlap in uiterlijk en gedrag tussen goudjakhals en wolf is het van belang om deze soort aan het wolvenplan te koppelen. Dat schept duidelijkheid voor zowel de provincies als voor onze stakeholders.

Besluit 6: De BACVP ontvangt een algemene samenvatting van de reacties van stakeholders (bijlage 3). Daarin staan de hoofdpunten die de werkgroep Lupus uit alle commentaren heeft opgehaald. De IPO werkgroep natuurwetgeving heeft dit onderdeel niet van opmerkingen voorzien. Uiteraard zijn niet alle reacties en commentaren van stakeholders gehonoreerd. Een aantal stakeholders zal richting politiek betogen dat er 'helemaal niets is gedaan' met hun inbreng omdat ze hun zin niet hebben gekregen. Hoewel er nadrukkelijk geen sprake is van een formeel inspraakproces kan worden overwogen om de BACVP een reactienota te sturen waarin alle reacties van alle stakeholders staan, samen met de ambtelijke keuzes daarin. De werkgroep Lupus hecht er aan deze optie expliciet aan

Met opmerkingen | Waar is besluitvorming over wolvenbureau gebleven?

Met opmerkingen | Bij de BACVP

Met opmerkingen | Waarom? Graag eerst een communicatieplan, en dan pas verdere uitwerking

Met opmerkingen | Er ligt nu een concreet subsidieverzoek op tafel, zie opmerkingen eerder

Met opmerkingen | Ik weet niet waarom dit hier zo wordt opgenomen.

Met opmerkingen | Omdat de participatie van stakeholders niet georganiseerd kon worden in een formeel inspraaktraject gaan mensen reageren alsof dit wel zo'n traject was. Het is van belang voor AACVP leden om te bedenken/beslissen tot op welk detailniveau bestuurders geïnformeerd moeten worden over de inbreng van stakeholders. Voor het vigerende draaiboek wolf fase 1 waren de concepten met geen enkele stakeholder besproken. De werkgroep Lupus heeft er voor gekozen om dat nu wel te doen maar had het ook helemaal achterwege kunnen laten.

de AACVP voor te leggen. Aangezien er in de IPO werkgroep natuurwetgeving t.a.v. dit onderdeel geen opmerkingen zijn gemaakt ligt het niet in de rede om een reactienota toe te voegen

c) voor de AAC, mandaat voor werkgroep om in overleg te treden met LNV

Besluit 1: In de evaluatie van het Natuurpact (PBL 2017) is al aangegeven dat natuurbeleid gelijktijdig steeds meer internationaal en decentraal van belang is. Europese afspraken werken meteen door in de opgaves die de provincies met het Rijk hebben afgesproken. Het Rijk trekt zich terug uit internationale gremia die wel van belang zijn voor het wolvenbeleid. Gelet op de vele grensoverschrijdende aspecten die per definitie niet enkel op provinciaal schaalniveau kunnen worden uitgevoerd is het belangrijk om geen vacuüm te laten ontstaan. De provincies hebben er belang bij dat er met het Rijk heldere afspraken worden vastgelegd over wie waar, in welke rol, bevoegdheid of mandatering in internationale overleggen treedt. Voorkomen moet worden dat er achteraf discussie ontstaat over de vraag of er al of niet namens Nederland is overlegd.

Besluit 2: In het geval een wolf door verwonding of om andere reden tijdelijke verzorging nodig heeft is het noodzakelijk om in Nederland over een opvangadres te beschikken dat is toegerust op het opvangen van grote roofdieren. Geen enkele door het Rijk erkende dierenopvang in Nederland is momenteel hiertoe in staat. Ook dierentuinen zijn geen optie vanwege risico's op uitwisseling van eventuele dierziektes. Hoewel de kans vrij klein is dat een dergelijke opvang nodig zal zijn, is het niet beschikken over een dergelijke faciliteit problematisch op het moment dat zich een geval voordoet. Geadviseerd wordt om de IPO werkgroep een alternatief te laten zoeken of te ontwikkelen. Als dit aanmerkelijke financiële gevolgen heeft zal een voorstel daartoe aan de BACVP worden voorgelegd.

Besluit 3: De goudjakhals is in de Europese habitatrichtlijn opgenomen als een soort van communautair belang (in bijlage V). Wettelijk moet voor soorten van bijlage V het gebruik zijn verboden van niet-selectieve middelen om bepaalde plant- en diersoorten te onttrekken, te vangen of te doden. Hiertoe moet de goudjakhals expliciet worden opgenomen in de Nederlandse wetgeving als beschermde inheemse diersoort (Wet natuurbescherming, artikel 3.10, bijlage A). Gelet op de verantwoordelijkheid van de provincies voor het soortenbeleid ligt het in de rede om hiertoe nu een verzoek te doen aan de minister van LNV. Voor de provincies is relevant dat bij faunaschadegevallen BIJ12/Faunafonds een tegemoetkoming kan verstrekken voor natuurlijk in het wild levende beschermde diersoorten. Daar de goudjakhals nog niet is opgenomen op de lijst van beschermde inheemse diersoorten kan dit nu problemen geven.

Bijlagen

1. Oplegger BACVP
2. Interprovinciaal wolvenplan
3. Deelnemerslijst stakeholdersbijeenkomst 4 juli 2018 en overzicht van bevindingen
4. Overzichten keuzes en argumenten bij schade en preventie
5. Besluiten BACVP 24 maart 2016
6. pdf film over terugkeer wolf

Met opmerkingen | Wat is nou het argument om geen reactienota te sturen?

Met opmerkingen | Het opstellen van het wolvenplan volgt geen formeel inspraaktraject. Er is aan de stakeholders ook geen reactienota toegezegd. Strikt genomen had er zelfs geen overleg met stakeholders georganiseerd hoeven te worden.

Met opmerkingen | Is dat zo? Dat is m.i. niet in lijn met de afspraken in het natuurpact. Kunnen we hier duidelijker aangeven over welke overleggen dat dan gaat? Graag wat meer onderbouwing!

Het beslispunt lijkt te suggereren dat bevoegdheidsverdeling onduidelijk is, maar dat is toch niet zo?

Met opmerkingen | Zie bijlage 5, punt 3. In het Alterra wolvenplan (geschreven in opdracht van EZ) staat dat het Rijk dit doet/trekt. In de praktijk blijkt wel degelijk dat bevoegdheids-/ verantwoordelijkheidsverdeling onduidelijk is. Overleg/correspondentie met het ministerie in de afgelopen jaren liep keer op keer dood. De interpretatie van decentralisatie afspraken blijkt in de praktijk te verschillen. Om jarenlang verder doormodderen te voorkomen adviseren we dit nu op te laten pakken en af te werken.

Inhoudelijke input op wolvenplan en BAC-VP voorstel

- 4.4.1. Hier wordt uitgegaan van een verkeerde bevoegdheidsverdeling tussen RVO en provincies.
- Tabel 1a. Wolf benadert meermaals mensen; Hier wordt niet de keus gemaakt om "ter voorkoming van" zoals opgenomen in de Wnb te handelen maar af te wachten tot het een keer goed mis gaat. Dit is een groot bestuurlijk risico om met een bewuste keuze niet preventief "ter voorkoming van" in te grijpen.
- Tabel 1b. Wolf doodt honden op erf of in tuinen; Hier wordt niet de keus gemaakt om direct te doden dit terwijl er een hele grote kans is dat mensen worden betrokken. Hier wordt niet de keus gemaakt om "ter voorkoming van" zoals opgenomen in de Wnb te handelen maar af te wachten tot het een keer goed mis gaat. Dit is een groot bestuurlijk risico om met een bewuste keuze niet preventief "ter voorkoming van" in te grijpen.
- Tabel 1c.B.j maatregel is opgenomen dat doden afhankelijk is van de populatiestatus. Als dat hier van toepassing wordt verklaard is dit ook van toepassing bij gevallen waar de veiligheid van mensen in het geding is. De ontheffing tot doden is op gelijke gronden Wnb verleend.
- Tabel 1c. Doden bij acuut gevaar met een dodelijke injectie is niet in overeenstemming met de Wnb. Als je een dier in bedwang hebt op een manier dat je een injectie kan geven is er geen acuut gevaar meer en dien je alternatieven t.o.v. het doden af te wegen zoals herplaatsen op andere locatie. (gevolg zou kunnen zijn dat handelen via het wolvenplan er toe leidt dat door handhavers moet worden opgetreden o.g.v. huidige Wnb)
- Hybride wolven blz. 20. Dit stuk klopt juridisch niet. Eerst wordt gesteld dat hybride wolven een gelijke bescherming hebben als wolven en vervolgens worden deze wel gedood omdat het hybriden zijn??
- 4.4.2 Het onder zich hebben van een wolf is "praktisch vrijgesteld". Wat houdt dit in? En op welke wijze dienen toezichthouder om te gaan met "praktisch vrijgesteld" Zit in de formulering. Duidelijker formuleren. Dit laat ruimte voor interpretatie.
- 5.2 Gesteld in deze paragraaf, Doden wolf in principe niet mogelijk. Terwijl dit elders wordt verwoord dat als preventieve maatregelen niet werken de wolf gedood wordt. Hier dient duidelijkheid over gegeven te worden.
- 5.3 Melden van gedode dieren dient binnen 24 uur te gebeuren. In de beleidsregels faunaschade BIJ12 staat nu 7 dagen. De beleidsregels zullen derhalve in IPO-verband aangepast moeten worden als je dit wilt.
- 5.4. Op de uitbetaling van een tegemoetkoming aan particulieren dienen de beleidsregels BIJ12 aangepast te worden.
Is een bestuurlijke keuze, kan dus voorgelegd worden.
- 5.4.2. Schadepreventieplan; wie gaat het opstellen betalen?
Goede vraag.
- 5.4.2. Maatwerk aanpak per locatie en bedrijf. Dat kunnen >100 zijn per leefgebied. Dat is veel te intensief. Beter om per diersoort een minimaal verplichte bescherming voor te schrijven; schaa, paard, rund etc.
- Bij kostbare diersoorten wordt extra inspanning verwacht van de eigenaar bij preventie. Als je dit wilt zal je het moeten vastleggen in de beleidsregels BIJ12.
Is een bestuurlijke keuze, kan dus voorgelegd worden.
- 5.5 Weren wordt een maatregel genoemd die gunstige staat van instandhouding bevordert dus provincie dient deze te betalen. Dit geldt echter ook voor dassen en hier maken wij de keus preventieve maatregelen om maispercelen niet te betalen. Dit terwijl dassen ook nog eens een uitgezette soort is en minder streng beschermd dan de wolf.
- 7.0 financiën, niet goed genoeg uitgewerkt en de kosten die je wilt gaan maken zullen in verhouding moeten staan met de kosten die je nu hebt aan schadegevallen.
Dit hebben jullie zelf ook al aangegeven.

Met opmerkingen | In welk aspect van deze paragraaf wordt uitgegaan van een verkeerde bevoegdheidsverdeling? De tekst benoemt meerdere onderwerpen

Met opmerkingen | In het scenario dat een wolf meermaals mensen benadert staat in de tabel omschreven dat het dier wordt verjaagd en indien dat geen succes heeft het dier wordt gedood. Hiermee vindt er wel degelijk "ter voorkoming van" een ingreep plaats.

Met opmerkingen | Zoals het hier gesteld is zijn we het eens met dit punt. De overweging in dit scenario gaat over honden die alleen los lopen op grote erven en tuinen. De "mens" is hier ver verwijderd van het dier. In de huidige benaming is dit niet duidelijk, dit wordt in de volgende versie van het plan aangepast.

Met opmerkingen | De ontheffingsgrond voor het doden van een dier (volksgezondheid ten opzichte van beschermen van vee) zorgt wel degelijk voor twee verschillende situaties waardoor precedentwerking niet kan ontstaan.

Met opmerkingen | Dit onderdeel van het draaiboek is niet vernieuwd -> zijnde is overgenomen uit het huidige draaiboek en daarmee al lopend beleid. Nieuwe risico's zullen daarom door deze passage waarschijnlijk niet ontstaan.

Met opmerkingen | Hybriden zijn beschermd maar kunnen onder derogatie worden gedood.

Met opmerkingen | Het komt erop neer dat er in voorkomende gevallen geen aparte ontheffing nodig is. Dit is besproken met RVO, de bewoording in het wolvenplan kan inderdaad duidelijker

Met opmerkingen | Klopt, kan scherper worden verwoord.

Met opmerkingen | Klopt, het maken van deze keuze is al in voorzien, zie IPO werkgroep en AACVP stukken

Met opmerkingen | Klopt, het maken van deze keuze is al in voorzien, zie IPO werkgroep en AACVP stukken

Met opmerkingen | De provincie zal faciliteren, dus betalen.

Met opmerkingen | Maatwerk per locatie en bedrijf slaat terug op de vorige zin, gekoppeld aan een gebiedsgericht schadepreventieplan waarin risicolocaties en -bedrijven in beeld worden gebracht. Deze regel slaat dus op maatwerk aanpak voor risicolocaties.

De stakeholders in dit traject, en tijdens de ronde tafel hebben gevraagd op een "regio team" in het geval van vestiging. Een minimaal verplichte bescherming kan hier een goede basis voor bieden. voor te stellen is dat risicolocaties dan bedrijven zouden zijn waarbij de minimale vereisten ontoereikend zouden zijn. - dit vermindert de hoeveelheid werk aanzienlijk.

Met opmerkingen | Klopt; is aan AACVP voorgelegd.

Met opmerkingen | De Das is geen habitatrictlijn IV soort en niet (meer) in een ongunstige staat van instandhouding.

Het risico op het creëren van precedentwerking door het verstrekken van subsidie was een belangrijk punt van aandacht en is aan de landsadvocaat voorgelegd. Hij achtte dit mogelijk

Met opmerkingen | Dit is een bestuurlijke afweging

Agendapunt 2h, bijlage 3 De 3 scenario's

In dit stuk lijkt het wat sturend geschreven naar het advies van de werkgroep Lupus; scenario a. Stakeholders (zowel vanuit landbouw als natuur) vinden een 80-20% verdeling redelijk en in het buitenland wordt preventie soms tot 100% vergoed door de overheid.

Inmiddels is gekozen voor een scenario B+. Dus dit is niet meer relevant

Agendapunt 2h, bijlage 4

Bijlage 4 de aannames die daar worden gemaakt zijn zonder onderbouwing.

Dit hebben jullie zelf ook al aangegeven.

Tevens spreekt het laatste punt uit de opsomming de opgestelde berekening tegen;

Ter indicatie, in Niedersachsen met 14 territoria is in 2016 voor 300.000 euro aan preventie uitgekeerd. En in Nederland wordt €250.000 per territorium berekend.

Kunnen jullie dit verder onderbouwen?

Met opmerkingen | In Niedersachsen wordt al jarenlang betaald. Er komen jaarlijks nieuwe territoria bij maar in de "oude" gebieden hebben boeren langzaamaan wel preventie genomen. Die hoeven dus geen geld meer.

Voorzet annotatie gesprek █████ █████ – LTO, maandag 10 september 2018

Tijdslijn betrokkenheid LTO bij wolvenplannen ed

- In de periode 2011 – 2015 is in opdracht van Rijk, provincies en Faunafonds opdracht gegeven aan Altera (Wageningen University) tot studies en voorzetten tot wolvenplan. Zie ook tijdslijn in bijlage
- Daarbij zijn driemaal stakeholders geraadpleegd: LTO Schapenhouderij is daarbij drie maal aanwezig geweest en LTO Noord eenmaal
- In 2015 is Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1 vastgesteld (door BAC VP) en gepubliceerd
- In 2016 en 2017 toename waarnemingen wolven en eerste schadegevallen: doodgebeten schapen
- Eind 2017 heeft LTO Nederland -mede namens LTO Schapenhouderij- contact gezocht met BIJ12-Faunafonds
- Aanleiding was ontevredenheid over afhandeling schade, maar LTO wilde ook over toekomst/beleid spreken
- Begin 2018 overleg LTO Nederland en LTO Schapenhouderij met Werkgroep Lupus en BIJ12-Faunafonds
- Aangegeven dat gestart zal worden met update van draaiboek/wolvenplan: uitwerking fase 2. LTO zal daar als belangrijke stakeholder bij betrokken worden
- In 2018 verdere toename waarnemingen en schademeldingen
- April 2018 zoekt LTO Schapenhouderij opnieuw contact met IPO
- *31 mei 2018: BAC VP besluit tot versneld updaten draaiboek*
- Begin juni 2018 gesprek LTO Schapenhouderij met Werkgroep Lupus en BIJ12-Faunafonds
- Herhaald wordt dat LTO als belangrijke stakeholder betrokken wordt bij update draaiboek
- Tijdens stakeholdersbijeenkomst begin juli 2018 proces geschetst en aangegeven dat na reageren op conceptteksten bestuurders aan zet zijn: vanaf dan radiostilte
- LTO heeft gelegenheid gehad (en benut) om te reageren op pre-conceptteksten (juli 2018) en op concept wolvenplan (7 augustus 2018).
- Medio augustus zoekt LTO Schapenhouderij contact met Werkgroep Lupus: inbreng LTO komt onvoldoende terug in concept-draaiboek (van 7 augustus) daarom gesprek

Met opmerkingen Eerste schadegevallen waren er al bij de ronazwervende wolf in 2015

Met opmerkingen Relevant is dat LTO schapenhouderij in september 2017 Saskia Duives heeft gekozen als nieuwe voorzitter. In de jaren daarvoor was Jeljer Wynia voorzitter. Het wolvendossier is voor Saskia Duives dus nieuw.

- Werkgroep Lupus heeft, [in overleg met AACVP portefeuillehouder](#), aangegeven dat nu bestuurders aan zet zijn, dus geen mogelijkheid aanpassing draaiboek
- Daarop heeft LTO Schapenhouderij onderhoud met gedeputeerde geëist (onder dreiging van persbericht met verkeerde voorstelling van zaken: risico welles-niets via media)

PM (on)mogelijkheden 'wolvengebieden' en 'no wolf zones'

Bijlage Tijdlijnen 2018 en voorgeschiedenis wolvendraaiboek 2011 – 2015

Tijdslijn wolvendraaiboek 2018

31 mei 2018: BAC VP besluit tot versneld updaten draaiboek: opdracht aan Werkgroep Lupus

Begin juni gesprek tussen LTO Schapenhouderij en Werkgroep Lupus en BIJ12-Faunafonds, waarbij bekrachtigd wordt dat LTO als belangrijke stakeholder betrokken wordt bij update draaiboek

4 juli 2018 Stakeholdersbijeenkomst, aanwezig LTO Nederland en LTO Schapenhouderij

Proces geschetst:

- Op 4 juli wordt input stakeholders verzameld
- Leidt tot conceptteksten draaiboek
- Stakeholders kunnen in twee rondes reageren op conceptteksten (medio juli en medio augustus)
- Onderkend is dat tijdsdruk hoog is, maar consequentie besluit BAC VP
- Aangegeven dat vanaf eind augustus draaiboek de lijn in gaat richting bestuurders en dat er dan radiostilte is

Medio augustus LTO Schapenhouderij koerst aan op gesprek met gedeputeerde

Tijdslijn /voorgeschiedenis wolvendraaiboek 2011 - 2015

2011

Rijk, provincies en Faunafonds geven opdracht aan Altera (Wageningen University) om mogelijke consequenties komst wolf in beeld te brengen

Juni 2012

Publicatie Alterra-rapport 'De komst van de wolf in Nederland. Een 'factfinding study''

November 2012

Alterra organiseert (in opdracht van Rijk, provincies en Faunafonds) workshop over komst wolf in Nederland met stakeholders, waaronder LTO Schapenhouderij
Conclusie: wolvenplan is wenselijk

2013

Rijk, provincies en Faunafonds geven opdracht aan Altera voorstel voor wolvenplan op te stellen

Juni 2013: symposium over komst wolf/inhoud wolvenplan (door Alterra & WolveninNederland), met stakeholders, waaronder LTO Schapenhouderij

Oktober 2013: workshop tbv wolvenplan (door Alterra), met stakeholders, waaronder LTO Schapenhouderij en LTO Noord

December 2013

Publicatie Alterra-rapport 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0'.

Dit rapport was voor BAC VP aanleiding om Regiegroep Wolf opdracht te geven om een *operationeel draaiboek* op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit heeft geleid tot Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1.

2015

Vaststelling door BACVP/publicatie Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1

Voorzet annotatie gesprek █████ █████ – LTO, maandag 10 september 2018

Tijdslijn betrokkenheid LTO bij wolvenplannen ed

- In de periode 2011 – 2015 is in opdracht van Rijk, provincies en Faunafonds opdracht gegeven aan Alterra (Wageningen University) tot studies en voorzetten tot wolvenplan. Zie ook tijdslijn in bijlagen
- Daarbij zijn driemaal stakeholders geraadpleegd: LTO Schapenhouderij is daarbij drie maal aanwezig geweest en LTO Noord eenmaal
- In 2016 is Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1 vastgesteld (door BAC VP) en gepubliceerd
- In 2017 toename waarnemingen wolven en schadegevallen (doodgebeten schapen)
- September 2017 wisseling van voorzitter bij LTO Schapenhouderij: leidt tot minder 'nuchtere' benadering dan voorheen
- Eind 2017 heeft LTO Nederland -mede namens LTO Schapenhouderij- contact gezocht met BIJ12-Faunafonds
- Aanleiding was ontevredenheid over afhandeling schade, maar LTO wilde ook over toekomst/beleid spreken
- Begin 2018 overleg LTO Nederland en LTO Schapenhouderij met Werkgroep Lupus en BIJ12-Faunafonds
- Aangegeven dat gestart zal worden met update van draaiboek/wolvenplan: uitwerking fase 2. LTO zal daar als belangrijke stakeholder bij betrokken worden
- In 2018 verdere toename waarnemingen en schademeldingen
- April 2018 zoekt LTO Schapenhouderij opnieuw contact met IPO alsmede brandbrief in de pers
- *31 mei 2018: BAC VP besluit tot versneld updaten draaiboek*
- Begin juni 2018 gesprek LTO Schapenhouderij met Werkgroep Lupus en BIJ12-Faunafonds
- Herhaald wordt dat LTO als belangrijke stakeholder betrokken wordt bij update draaiboek
- Tijdens stakeholdersbijeenkomst begin juli 2018 proces geschetst en aangegeven dat na reageren op pre-conceptteksten bestuurders aan zet zijn: vanaf dan radiostilte
- LTO heeft gelegenheid gehad (en benut) om te reageren op pre-conceptteksten (juli 2018) en op concept wolvenplan (7 augustus 2018).

- Medio augustus zoekt LTO Schapenhouderij contact met Werkgroep Lupus: inbreng LTO komt onvoldoende terug in concept-draaiboek (van 7 augustus) daarom gesprek (zie ook bijlage 3)
- Werkgroep Lupus heeft, in overleg met AACVP portefeuillehouder, aangegeven dat nu bestuurders aan zet zijn, dus geen mogelijkheid aanpassing draaiboek
- Daarop heeft LTO Schapenhouderij onderhoud met gedeputeerde geëist (onder dreiging van persbericht met verkeerde voorstelling van zaken: risico welles-niets via media)

(on)mogelijkheden 'no wolf zones' en 'wolvengebieden'

- LTO acht Nederland te vol en kleinschalig om zonder conflict met de wolf te leven en pleit daarom voor het weren van wolven uit gebieden waar conflicten (doden van schapen) te verwachten zijn en voor het aanwijzen van gebieden waar wolven conflict-loos kunnen verblijven
- LTO heeft provincies (en Rijk) opgeroepen om in overleg te treden met Europese Unie om bovenstaande mogelijk te maken (aanpassing Habitatrichtlijn)
- De Europese Habitatrichtlijn (en Conventie van Bern) verzetten zich tegen het weren van wolven uit gebieden die de wolf als habitat verkiest
- Pogingen tot het weren van wolven zijn in Duitsland (Niedersachsen, waar een vergelijkbare politieke wens bestond) zijn op niets uit gelopen
- De Europese Habitatrichtlijn (en Conventie van Bern) verzetten zich weliswaar niet tegen het aanwijzen/inrichten van gebieden die geschikt zijn voor vestiging van de wolf maar het 'sturen' van de wolf naar die gebieden is dermate problematisch dat het in feite niet reëel is
- Sturing door middel van afschot is aan dermate zware voorwaarden verbonden, dat het ten behoeve van sturing feitelijk niet ingezet kan worden
- Sturing door middel van andere middelen dan afschot is evenmin praktische reëel: dat zou mate van afrastering van gebieden vereisen die niet reëel is in termen van kosten en draagvlak
- Daarbij zou het 'inrasteren' van wolven leiden tot isolatie van een sub-populatie, waartegen de Habitatrichtlijn zich eveneens verzet
- Verwachting dat Habitatrichtlijn op dit punt aangepast zal worden, is irreëel. Volgt uit ervaringen met Fitnesscheck Vogel- Habitatrichtlijn (2015/2016) toen bezien werd of Vogel- Habitatrichtlijn herzien dienden te worden (quod non)
- [Op 15 mei 2018 heeft Eurocommissaris Vella in een conferentie van het Europees parlement het standpunt van de Europese Commissie uiteen gezet. Voor de wolf](#)

dient primair ingezet te worden op het nemen van preventieve maatregelen om predatie van vee te beperken.¹

Conclusie: wens LTO op dit vlak is niet reëel

Met opmerkingen bovenstaande Akkoord met

Bijlagen

1. Tijdslijn wolvendraaiboek 2018
2. Tijdslijn /voorgeschiedenis wolvendraaiboek 2011 – 2016
3. Overzicht standpunten LTO /reactie op concept-draaiboek 7 augustus Bijlagen

1. Tijdslijn wolvendraaiboek 2018

31 mei 2018: BAC VP besluit tot versneld updaten draaiboek: opdracht aan Werkgroep Lupus

Begin juni gesprek tussen LTO Schapenhouderij en Werkgroep Lupus en BIJ12-Faunafonds, waarbij bekrachtigd wordt dat LTO als belangrijke stakeholder betrokken wordt bij update draaiboek

4 juli 2018 Stakeholdersbijeenkomst, aanwezig LTO Nederland en LTO Schapenhouderij

Proces geschetst:

- Op 4 juli wordt input stakeholders verzameld
- Leidt tot conceptteksten draaiboek
- Stakeholders kunnen in twee ronden reageren op conceptteksten (medio juli en medio augustus)
- Onderkend is dat tijdsdruk hoog is, maar consequentie besluit BAC VP
- Aangegeven dat vanaf eind augustus draaiboek de lijn in gaat richting bestuurders en dat er dan radiostilte is

Medio augustus LTO Schapenhouderij koerst aan op gesprek met gedeputeerde

Met opmerkingen Belangrijk: LTO Schapenhouderij is wel uitgenodigd maar was niet vertegenwoordigd, ook niet door vervangers. Zie AACVP stukken bijlage 3

¹ https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/vella/announcements/speech-commissioner-vella-ep-inter-parliamentary-conference-defend-pastoralism-towards-european-wolf_en

2. Tijdslijn /voorgeschiedenis wolvendraaiboek 2011 - 2016

2011

Rijk, provincies en Faunafonds geven opdracht aan Alterra (Wageningen University) om mogelijke consequenties komst wolf in beeld te brengen

Juni 2012

Publicatie Alterra-rapport 'De komst van de wolf in Nederland. Een 'factfinding study''

November 2012

Alterra organiseert (in opdracht van Rijk, provincies en Faunafonds) workshop over komst wolf in Nederland met stakeholders, waaronder LTO Schapenhouderij
Conclusie: wolvenplan is wenselijk

2013

Rijk, provincies en Faunafonds geven opdracht aan Alterra voorstel voor wolvenplan op te stellen

Juni 2013: symposium over komst wolf/inhoud wolvenplan (door Alterra & WolveninNederland), met stakeholders, waaronder LTO Schapenhouderij

Oktober 2013: workshop tbv wolvenplan (door Alterra), met stakeholders, waaronder LTO Schapenhouderij en LTO Noord

December 2013

Publicatie Alterra-rapport 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0'.

Dit rapport was voor BAC VP aanleiding om Regiegroep Wolf opdracht te geven om een *operationeel draaiboek* op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit heeft geleid tot Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1.

2016

Vaststelling door BACVP/publicatie Operationeel Draaiboek Wolf Fase 1

2016

Opdracht van BACVP aan IPO werkgroep Natuurwetgeving om op basis van het 'voorstel voor een wolvenplan' (uit 2013) en het operationeel draaiboek wolf fase 1 verder te werken aan een vervolg draaiboek voor situaties met gevestigde wolven.

Met opmerkingen Eventueel toevoegen,
mag ook wegblijven

3. Overzicht standpunten LTO /reactie op concept-draaiboek 7 augustus (uit mailcontact medio augustus)

Ruimte / veiligheid

- LTO Nederland geen voorstander van komst naar Nederland; Nederland te vol en te kleinschalig
- Waar is gebied met voldoende vrije ruimte, voor conflict-loos verblijf wolf?
- Vrees voor veiligheid van mens en dier in het buitengebied
- In conceptdraaiboek komt aspect van verlies van veiligheid in buitengebied (zeker bij vestiging van een roedel) onvoldoende tot uitdrukking.

Communicatie

- Communicatieparagraaf zwak en weinig concreet
- Te veel vanuit de "natuur" ingevuld
- Te weinig aandacht voor mensen die wonen en werken in buitengebied en niks met wolf hebben.
- Komst van wolf zal hun directe omgeving veranderen en zij zullen daar actief over benaderd moeten worden om ongelukken te voorkomen.

Vestiging van wolvenroedel (groep/'familie')

- Akkoord met basisgedachte bij vestiging roedel overleg met omgeving
- Wel dan zorgen voor permanente structuur met evenwichtige vertegenwoordiging van de belanghebbenden

Decentraal beleid tav vergoeding preventiekosten

- Niet akkoord met regeling voor vergoeding preventiekosten *per provincie*
- Wolf is landelijk probleem, gaat over provinciegrenzen heen en moet ook landelijk geregeld worden
- Bij vestiging van roedel moeten kosten van *alle* preventieve maatregelen vergoed worden.

Zwervende adolescenten

- Grootste probleem is zwervende jong-volwassen wolven op zoek naar nieuwe locatie
- Deze veroorzaken de meeste schade en onveiligheid
- Beleid tav deze dieren blijft hetzelfde als tav overige wolven
- Vergoeding voor vervolgschade mist

- Voorbeeld: drachtige oaien (zwangere schapen) zijn niet te beschouwen als één schaap: ook waarde van nog niet geboren lammeren moet vergoed worden
- Daarnaast moet ook gevolgen van stress en trauma vergoed worden

Definitie probleemwolf

- Wanneer is een (zwervende) wolf een probleemwolf?
- Belangrijk is dat wolven in Nederland zich niet aanpassen aan de Nederlandse situatie (veel schapen aanwezig): risico op specialisatie op schapen in plaats van op wild
- DNA-uitslag ter identificatie wolf als dader doodgebeten schaap is pas laat bekend (kan maand duren)
- In die periode kan een (probleem)wolf veel schade aanrichten.\

Onderscheid hobbyboeren - professionals

- Het wolvenplan 2.0 maakt onderscheid tussen hobbyboeren en professionals
- Graag aangeven wanneer iemand een hobbyboer is en wanneer een professional
- Daarbij rekening houden met melkveehouders die enkele schapen erbij houden: voor LTO schapenhouderij zijn dat ook professionals.
- Definities op basis van landbouwregistratie-systemen volstaan daarom niet
- In wolvenplan 2.0 wordt alleen gesproken over schapen. In de toekomst ook schade onder kalveren van (zoog)koeien en veulens te verwachten
- Graag ook voor deze sectoren een definitie van een professional.

Woordkeuze wolvenplan

- Graag alle sprookjes uit wolvenplan verwijderen
- Wolvenplan moet professioneel document zijn en geen filosofische beschouwing
- Dat wolf geen gevaar voor de mens vormt uit wolvenplan
- Dit voorjaar in Armenië kind doodgebeten door wolf: blijft gevaarlijk beest
- überhaupt preferent als beeld van wolf in wolvenplan 2.0 minder romantisch is
- Wolvenplan moet werkdocument worden en geen verantwoording voor feit dat wolf zich in Nederland vestigt